

iets heen draaien, *doeanga najoro mbalili*, de draaikolk draait de prauw rond, *majoro koera*, den rijstpot omdraaien (als hij is afgezet, naast het vuur), *najoro boeje*, de na-loembœ, hij liep om den berg heen, trok hem niet over.

tejoro, omgedraaid, verdraaid, *tejoro pa-oenja*, zijne woorden zijn verdraaid, *tejoro soero dena*, *najoro lamaa*, de krop v. d. rijst-vogel is verdraaid (v. d. keel nr. d. hals), de goden hebben hem omgedraaid.

mampajoro, doen draaien, heen en weer bewegen, *napajoro i nTa Datoe dopi ri lobo*, T. D. rammelde heen en weer met een plank in den tempel; *mompajoroka*, L., *mompale-joro*, P., zich omdraaien, bv. op de slaapmat, vdr. ook: copuleeren; *mampajoroka ananja*, zijn kind om en om draaien, bv. als men het in de handen heeft, *ana ue'a napajoroka*, hij heeft een meisje aan 't lijf gezeten.

mamposijoro, mede draaien met.

kajoro, touw, lijn, gedraaid v. boomvezels of bast, maar niet van groote dikte (zie *ko-loro*); *mokajoro*, touw draaien. *tekakajoro*, als een touw in elkaar gedraaid.

megorjoro, ronddraaien, rondloopen, *toeama meci*, *ue'a megoejoro ri tongonja*, de mannen loopen aan den rand, de vrouwen draaien rond in 't midden (bij den reizang); *mombegorjoro*, om elkaar heen draaien; *tegoegoe-joro*, om en om gedraaid; *magoejoro*, om iets heen loopen, *da noegoejoro boeje setoe*, je moet om dien berg heen loopen.

josa (vgl. *losa*), duidelijk, helder, goed ziende, v. d. oogen, ook v. hetgeen goed zichtbaar is, *bar'emo josa matakoe*, mijne oogen zijn niet helder meer, *josamo toekoe ri pale*, een luis is al op de hand te zien (morgenschmering); *mampakajosa mata*, de oogen inspannen, goed uitkijken; *mampojosaka*, als ooggetuige bevestigen, *anoe makita, intje'e dampajosaka* ¹⁾, die het gezien heeft, die bevestigt het als ooggetuige.

mampajosa, w. t. v. *mampoeoe*, *mumpoe*, goed bekijken.

[1) Oorspr. stond hier *dampajosaka*; missch. is dus voor *mampojosaka* te lezen *mampajosaka*.]

josi (Minah. t. *laoesip*), *Baccaurea Minahassae*, Cl. 392, een woudboom met eetbare vruchten; *loka josi*, zie 1. *loka*.

josoe (Par. *losoe*); *majosoe*, lek, met een gat of lek er in, *majosoe ata, liemo oedja*, het dak is lek, de regen komt er door; *ma(nga)-josoe(ki)*, doorboren, lek maken, *ndajosoe roekoe mbojo*, in het tusschenschot v. d. ham-boe wordt een gat gestoken, *kompo baola najosoe ntauwala*, den buik v. d. buffel stak hij door met de lans, *kalose ndanja najo-soeki koeranja*, *bemo napodjo mampopoeka langkainja*, in hare boosheid maakte ze een gat in haar kookpot, ze wilde niet meer voor haar man koken; *popajosoe sipa, gori mpo-lontjonja*, hij liep zoo hard, dat hij openingen maakte in de wildernis.

joto (vgl. 1. *loto*); *mopajoto*, gaten vertoonen, zooals versleten goed; *popajoto ajapa*, zoodat het katoen er gaten van krijgt.

jotoesi, Amp., been, bot, koele *jotoesi*, gewrichtsrheumatiek.

jowa (vgl. *loira, loro, lomba*); *ma(nga)jowa*, doorboren, *najowa ntjojowoe*, door *sojowoe*-wespen doorboord.

1. *jowe*, nut, voordeel, *noendjaa jowenja*, wat is het nut er van? *da ndipantjani rioenja joute mpepongkokoe*, *da kocimbaka komi ue'a ntaoe koepongko oei*, opdat ge moogt weten wat mijn weerwolfschap te beteekenen heeft gehad, zal ik u alle menschen opsommen die ik als weerwolf heb gedood, *ber'e jo-uenja ndapatoewoe*, 't heeft geen nut dat hij in het leven gelaten wordt, *waikakoe gambe, nakare'e jowe ngkama'ikoe*, geef mij gambir, opdat ik voordeel hebbe van het hier komen.

majowe, nut, voordeel aanbrengen, *intje'e anoe majowe ri tawe*, dat brengt voordeel aan de menschen, *bara dja majowe sakodi, paikanja re'e pojowenja*, misschien brengt het slechts weinig voordeel aan, maar er is voordeel mee verbonden; *mampajoweka*, voor-deel hebben van, *ana ntaoe korpatoewoe, korpajowekamo monomboe*, ik voed een kind v. anderen op, ik heb er 't nut van dat het water haalt; *mampajowoe*, van nut doen zijn, voordeel trekken uit iets.

2. *jowe* (Par. *loice*, kiekendief, Mak. *loice*, groot, Mong. *loben*, id.), n. v. e. vrij grooten vogel, die in het bosch leeft; het vleesch wordt gegeten.

ane mowotoemo jowe,
djamo bambari noedonge,
ane mowotoemo ngkeo,
manto'o jakoe matemo.

als de *jowe* geluid geeft,
zult ge wel tijding hooren.
als de vogel *ngkeo* roept,
dan zegt dit dat ik dood ben.

1. *jowo* (vgl. *oico*); *mojowo*, zich als een groot brok of blok voordoen, er maar bij neer-liggen als een brok, *laoe wata bangke, dja mojowo*, daar ligt een groote boomstam, zoo groot als hij is, *siko dja mojowo*, *noe-ndjaa noepomalente ndaja*, je ligt daar maar als een blok terneer, waarom ben je zoo traag? *mojowo garanggo ri wawo oez*, de krokodil ligt zoo groot als hij is op het water, *dja pojowomoe noepakoro*, je doet niets dan er maar bij neerliggen; *ma(nga)-jowo*, dwars over of voor iets heengaan, *ne'e noejoro paoe joenoe*, val een ander niet in de rede, *najoro ngkongka kita, aginja da me'onto*, een kiekendief is dwars voor ons heengevlogen, laat ons dus ophouden, *ma-jowo djaja tetehoe, ane be roeoe, da matr ri*

ngangali ndaja, de stinkmuis springt over het pad, als zij er niet over komt, dan sterft zij midden op het pad; *mejowo ri mata ntaoe*, vlak voor anderen langs gaan; *koronja na-papajowo mboentjoea*, zijn lichaam laat hij door den drempel doorsnijden, gezegd v. iemd. die over den drempel ligt, met 't hoofd en de beenen aan weerskanten er van.

mokajowo, motajowo, zich lang uitstrekken, als een rimpel of een striem, die met eenige verheffing over de huid loopt, *mompewasi uela mpantabasi, motajowo ri talikoenja*, de striemen v. d. slag worden rood en loopen over zijn rug, *ane osamo uela, da motata-jowo laranja*, als de wond genezen is, dan zal het litteeken zich als een plooi uitstrekken.

2. *jowo*, n. v. e. boom, die alleen in het oer-woud groeit; de takken worden uitgekookt en leveren dan roode verfstof; *dola pai joro ndapakawaaka ingke, tiee, laero*, met d. en j. worden de haren op het schild ¹⁾, *tioe* en rotan rood geverfd.

jowoe (vgl. *loioe*); *majowoe*, goed door en door, gezegd v. water dat op iets inwerkt, *majowoe pandioenja, naepemo ri pela*, hij heeft vol-doende gebaad, hij heeft het gevoeld op zijne huid; *mejowoe pandioenja*, hij heeft zoo lang gebaad, dat hij door en door koud is.

K.

1. *kaa* (zelfst. vorm v. h. voorvoegsel *ka-*, vgl. *ngyau, maka, 1. paka*): *mokau*, geheel be-slist zijn, volledig zeker zijn, *madago'mo i lne pai bar'e'pa mokaa katagaa*, Moeder is al beterende, maar hare beterschap is nog niet volkomen, *mokaa moe'oenja*, de oor-zaak staat reeds vast, *bar'e'pa itokaa raja-koe*, mijne gezindheid is nog niet beslist, *be mokiut kamasinja, be ndaboeresi mpidago*, het smaakt niet echt hartig, 't is niet voldoende gezouten, *be moken djaie, dja ndapepontoeka*, de weg is niet zeker, men gist er maar naar.

kanja (*ka* + pron. suff. 3^e p.), meestal *paikanja* (zie 1. *pai*), maar, echter, evenwel, *kopokono jaai, kanja be kuekoto*, ik wil

wel, maar ik kan niet, *kanja meiroke li-moe, koekita*, maar je gezicht is gezwollen, zie ik, *nato'o jaoe, kanja be montjo*, hij heeft het gezegd, maar het is niet waar.

simpakaa, gezegd v. e. aantal fakkels, die tegelijk branden, zoodat hun schijnsel zich vereenigt, *simpakaa wa'a ntjilo ntaoe monjilo*, de fakkels dergenen die met fakkels visschen geven een enkelen glans, *simpakau silo*, er is een fakkel opgericht, er is een lichtkring v. e. fakkel, *tojompakau silo*, drie lichtkringen zijn er van fakkels.

[1) Wrsch. is hiermee bedoeld een tweede laag van zulke haren, boven de eerste aangebracht en korter dan deze: zie *ingke*.]

mompapekaa, -*pengkaa*, dez. plechtigheid als *montompoe* (zie *tompoe*), wdl. volledig willen maken, trachten valkommen te maken, te doen gelukken; deze handeling dient nl. om den korrel in de rijst te brengen.

mengkaa (Mor. id. [„duidelijk, zichtbaar"]), blank, helder wit (eig. „schel”), *topi mengkaa melangga ndapeole*, een helder witte sarong schittert voor 't gezicht.

moringkaa(si), zie *wingkaa*(si).

nggaan, uit *ngkaa*, zie *afz.*

Amp. *rakaa-kaasi wijoea*, het haar wordt loshangend gedragen.

2. *kaa* (vgl. 1. *gaa*, [1. *ngaa*] en *tekaa*), nab. v. e. lang gerekenen toon bij roepen, zingen of schreien, *kakaa*², aldoor roepen, gillende; *tekaa*², aan het gillen geraakt, *ananggodi djamo tekaa*², *brno topepo nganganja*, het kind is maar aan het gillen, zijne stem komt niet meer tot zwijgen; *balangkaa*, iemd. die altoos luid en heftig spreekt, ook zonder reden, *taoe balangkaa*, *asoe balangkaa*, een mensch, een hond die steeds hard v. geluid is. *mangkaa*² si *taoe wongo*, ondeugende lieden hard toespreken; *mangkaa*² *saka* (ten onrechte ook wel *mangkae*² *saka*), zingende voordragen, in het biz. de gezongen gedeelten v. e. verhaal, waarbij men vaak zeer lang uithaalt, *ladita i Djempa Ijodjoe nakaa*² *saka*, het verhaal v. Dj. Dj. heeft hij zingende voordragen.

merangkauasi, luid schreeuwen, aangaan; *marangkauasi taor*, hard schreeuwen, en zoo de menschen bang maken; *toerangkau*, hevig verschrikt roepen, zijn schrik door kreten uiten; *toerangkau*, een legendarische vogel (vgl. *belengkau*, *belengkidji*), die luid schreeuwt.

ka'a (vgl. *ko'o* en Pal. *makaa*, hard, Leb. *mo-ka'a*, gewoon), opzet, opzettelijk voornemen, *bara dja ka'anja pai napampowia*, misschien is het wel opzet v. hem geweest, dat hij het heeft gedaan; *mangka'a*, het er om doen, het gezet hebben op, doorzetten om iets te krijgen, *dja mangka'a pompakoni*, het er om doen om te eten te krijgen, *mangka'a pantila rajawa*, het er op gezet hebben om een deel

te krijgen v. h. vleesch, *dja naka'a wongo*, hij is met opzet ondeugend, *naka'a mamparoe-angkani*, hij heeft het met opzet voor den 2den keer gedaan, *be noepokarae pai napangka'a*, je beknort hem niet en daarom heeft hij 't opzettelijk gedaan, *jaa, noeka'amo*, zoo, je doet het er om!

mampoteka'a, vlassen op, met opzet streven naar, het er om doen, *napoteka'a ntaoe da maoli ajapa, maka re'emo anoe ndauaika pai napampoteka'a*² *mo*, de menschen zetten het er op om katoen te koopen, want sommigen hebben wat gekregen en nu vlassen de anderen er op, *napokakarae noe inenja pai napampoteka'a*² *potoemanginja*, hare moeder beknort haar telkens en daarom gaat ze met opzet huilen.

kaba (vgl. *koera* en Mak. *kabala*², Mal. *kēbal*, Tob. *hobol*, Tontmb. *kawal*), bedeksel, beschutsel, om iets ontoegankelijk, onkwetsbaar te maken; ondoordringbaar, ontoegankelijk, onkwetsbaar; *noendjaa kaba mbelamoe*, wat is het bedeksel, beschutsel voor je wond? *napapesoea kaba ri koronja*, zij trokken een ondoordringbaar harnas aan hun lijf, *napapesoeaka kaba, bara ri ara mpelanja, bara dja do'anja*, hij stak er een middel tot onkwetsbaarheid voor bij zich, wellicht onder zijne huid, misschien was 't maar een tooverformulier van hem, *kaba ananggodi se'i*, dit kind is ongezeglijk, ontoegankelijk, ongehoorzaam, *naka'a da kaba*, met opzet is hij ongezeglijk, *kaba palenja, poera*² *nadja-musi*, hij heeft ondeugende handen, overal komt hij aan.

mukaba, iets hebben dat ontoegankelijk, ondoordringbaar, onkwetsbaar maakt, *mukaba, be tindja ndasajoe*, onkwetsbaar, al hakt men er op, 't maakt geen wond, *bali ngkaba, aroe pai tana ndatasoka, nepa da mite taor mukaba*, een tegengiddel tegen de onkwetsbaarheid is, dat men stof en aarde naar hem gooit, dan pas gaat de onkwetsbare dood; *pokaba*, middel om onkwetsbaar te maken; *ne'e noepokabaka jakoe* (syn. m. *noepokangoka*), ge moet me niet voor den mal houden, niet uw spel met mij drijven, *ne'e*

ndapokabaka garango, men moet de krokodillen niet tarten.

mangkaba, met iets bedekken, beschutten, *wela ndakaba noe ira*, de wond wordt met bladeren bedekt, *oene ntomboe ndakabaka bisoe*, met het binnenste v. *tomboe*-stengels wordt de zweer bedekt; *bakaba*, een steeds ongezeglijk, onhandelbaar iemand.

karaba (inf. -ar-), jakje, Tor. vrouwenbaadje, op de borst uit één stuk bestaande; men steekt eerst de armen, dan het hoofd er door en trekt het daarop naar beneden, Tor. II, 218, Tor. Atl. pl. 12, 13, 17, 18, 20, 22, 25, 52, lfdst. Nijverheid; Kaud. Cel. Ob. II, 41; *oesoe ngkaraba*, de zijden v. het baadje, *wo'o ngkaraba*, de hals v. het baadje, *karaba mole'e*, een baadje met een kraag, *ambe ngkaraba*, verlengstuk v. 't baadje; *mokaraba*, een jakje dragen, *inodo napokaraba*, ze gebruikt foeja voor haar jakje.

Amp. *karaba of ronto kodjo*, groote slaapsarong v. foeja.

kabae (vgl. 1. *bae*), soort kwelgeesten, door de Moh. strandbewoners gevreesd. Tor. I, 326.

kabaoe (vgl. *bae*); *mangkabaoe*, vleesch in stukken hakken, om het te kunnen verdeelen, *ndakabaoe buela, ulaga'araka keogoe*², het buffelvleesch wordt in stukken gedeeld, met beenderen en al vaneengescheiden.

kabaro, zie *baro*.

kabasenga, zie *senga*.

kabati, pr. t., zee.

1. *kabe* (vgl. *kare*, [1. *kambe*], *nga'e, nggwe*, 1. *sabe*, [rabe, *kari* enz.] en Mal. *kabir*): *mongkabe, mangk*², naar zich toehalen, aannemen wat wordt aangereikt, *kabemo gambe koetondjoe*, neem de gambir aan, die ik overhandig, *mangkabe doeanga*, met de roeispaan een prauw doen bijdraaien; *mongkabe eo*, met de lans naar de zon steken, eene plechtigheid die deel uitmaakte v. h. *mompurilangka* en ten doel had levenskracht v. d. zon naar zich toe te halen, Tor. I, 367.

mekabe, mongkabe, w. t. v. *momolū, oegsten* (ook *menggue*); *mongkabe, pekabe* (*penggue*), w. t. v. *saci*, rijstsnijmesje.

mombekabe, v. elkaar aannemen, weder-

zijde, *mombekabe pale, mosingkabe pale*, elkaar de hand geven; *mampombekabeka*, de een van den ander aannemen en doorgeven.

2. *kabe* (Nap. id.), afgrond, ontstaan door aardstorting, *wobo ngkabe*, rand v. d. afgrond, v. d. steilen oever.

kabebetoe, „haal aan, knak door”, een boom met groote bladeren, waarin men rijst pakt.

kabeo (Nap. id., Boeg. *abeo*, Niass. *kabera*), linker, linksch.

kabera, een wilde pinangsoort, ook *kumpoe boeroe*, [djoera boeroe], of kortweg *boeroe* gend., omdat de vruchten klein zijn; bij gebrek aan pinangnoten worden ze bij de sirih gepruimd.

kaberi, Amp., *nakaberi lago*, hij sneed het hert in stukken.

kabi (vgl. 2. [5.] *kai*); *mangkabi*, touw, koord of garen vlechten, 4 of 5 strengen door elkaar, voor een sarongband of een koord om het zwaard aan te dragen, *kajoro ndakabi*, touw dat op die wijze is gevlochten; *mampkekabi*, iets op die wijze laten vlechten.

Kabila-bila, pr. t., n. v. h. voormalige dorp Kabentjia.

kabilasa (Nap. *mangkabilai*, hoogschatten, ver-langen naar), alleen in verhalen: jongeling, ondergeschikte, slaaf; in Nap. is *kabilahu* de benaming v. d. middelstand, uit huwelijken tusschen slaven en vrijen ontstaan. Stam *bila*; woordel. bet. „die geteld, geëerd wordt”. *kabo* (vgl. *kaboe*); *mangkabo*, verwaarlozen, onachtzaam of lichtzinnig met iets omgaan, *nakabo djandji*, hij heeft de afspraak verwaarloosd, veronachtzaamd, *mangkabo gaga noeruka joenoe*, ge geeft al te achteloos aan anderen, *mangkabo ponu'inja*, haar zaaien is achteloos, verkwistend (zij stort te veel zaaijst in de pootgaten).

kaboha (Boeg. id.), een rond mandje, dat op een zak gelijkt, van pandan-bladeren gevlochten, veel gebruikt om er zaaijst in te bewaren.

kaboe (vgl. *kabo* en Mal. *kaboet*), niet toereikend, te kort schietend, zich niet handhavend, niet meer te zien, *kaboe ri loje*, verdwenen in de modder, *kaboe tabakoe*, mijne tabak

is op, verdwenen; *kaboe djanga* „het span schiet te kort”, meer dan een span, *kaboe djanga robo baso*, de mond v. d. draagmand is meer dan een span wijd; *mekaboe*, niet toereikend zijn, te kort schieten, eerder ten einde zijn dan verwacht werd, *mekaboe eo*, de zon houdt het niet uit, verdwijnt, schiet te kort (nr. onze berekening moest ze nog niet ondergaan), *mekaboe apoe*, het vuur houdt 't niet lang genoeg uit; *mangkaboe*, in den steek laten, te kort doen, *kita nakaboe ndeme*, de zon laat ons in den steek, gaat naar onzen zin te vroeg onder, *kita nakaboe mbengimo*, de duisternis heeft ons overvallen (dus syn. met *nakaboe ndeme*; de uitdr. is ontstaan uit **nakaboeri mbengi*, zie *kaboeri*, of praegnant voor *nakaboe ndeme* = *maucengi*, kortweg: *nakaboe mbengi*), *kami nakaboe mpae*, *nakaboe ndjole*, wij zijn in den steek gelaten door onze rijst en maïs, tot onze teleurstelling is onze rijst en maïs op, *mangkaboe* (ook *mangkabo*) *pona'inja*, hare wijze van zaad strooien is in den steek latend, verkwistend, onzuinig, *dja noekaboe'ka maraika joenoe*, ge zijt er maar verkwistend mee bij het geven aan anderen; *kami kaboe ri posoesa*, *najakakaboe ngkabosenja*, *sala oJoe*, wij hebben ontbroken op het feest, zij te kort geschoten t.o.v. het feest, het hoofd heeft ons doen te kort schieten, de dag was verkeerd aangegeven (door 't touwtje met knoopen).

Amp. *kaborsi*, verdwenen, dood: *naka-boesimo*, onzichtbaar gemaakt, dood.

kaboeri (vgl. *kaboe* en *Mal. kaboe*); *singka-boeri*, duister, niet helder, nevelachtig, *singkaboe ri mata ntaoe toe'a*, de oogen v. oude menschen zijn niet helder, *singkaboe ri mata*, *nakaboe mbengi*, de oogen zien niet helder meer, de duisternis heeft ze omfloerst.

kaboeri, zie *kaboe*.

kaboei, zie *boei*.

kaboelika, zie 2. *boeli*.

kaboeoe, zie *boeoe*.

kaboerika, Amp., w. t. v. *uaso*, roeispaan.

kaboesoenga, zie 2. *boesoe*.

[**kabongi** (vgl. *bongi* enz.), „nachtdier”, w. t. v. *ralesoe*, muis, rat.]

kabongona (vgl. *kajoeboengona*, *kalaboengona*, *kaloebongona*, *kaloebongona* en *Boeool kolo-boengono* „beschimmeld”, et. *boengo* „zwam”), schimmel, *kekabongona*, schimmelig, beschimmeld.

kabosenja, zie 1. *bose*.

kabosoea, zie *bosoe*.

1. **kada** (vgl. *kodo*, Nap. *kada*, zoodat het B. woord eig. het gerekte v. uit den neus hangend snot beduidt; vgl. ook *gada* en Bant. *kahada*, fluim), snot, *mantontjoe kada*, neus snuiten, door één neusgat dicht te houden en uit het andere 't snot te blazen, *woesoe kadakoe*, mijn snot zit opgestopt; *bakada*, snotmeus.

2. **kada** (vgl. 1. *kadja*, *kanda* en Pal. Sig. *kada*, voet, been), in de uitdr. *kada djonga* „hertepoot”, n. v. e. model zwaardgreep, Tor. Atl. Huisraad en Wapens.

mangkada tana, geheel voor zich een stuk land nemen, beslag leggen op een stuk akkergrond, *mangkadali apoe*, in zijne volle breedte voor 't vuur gaan zitten, om te verhinderen dat een ander er zich ook bij warmt, *taoe nakada'li noe joenoe'ja*, iemd. die door een ander breed uit wordt neergesmeten, tegen den grond gedrukt.

kadake (uit het Bad.), PmB. w. t. v. *madja'a*, slecht, leelijk.

1. **kadala** (vgl. 2. *kada*), w. t. v. *pale*, hand, arm; *kadala mode*, zie *mode*.

2. **kadala** (vgl. *Mal. kadal*), w. t. v. *sola*, schurft. **kadanga**, zie *danga*.

kadapoe (vgl. *kapoe*), een vel of vlies dat zich vormt uit gestold vet, boven kókende spijs: *mokadapoe bontje*, *eta kada toro pokadapoenja*, de rijstepap vormt een vel, de vorming daarvan is als gestold snot.

kadi'a (vgl. *Yak. Boeg. kaliara*, slingerap), w. t. v. *boli*, aap.

1. **kadja** (vgl. 2. *kada* en Nap. *kada*); *mekadja*, trappen met het plat v. d. voet en met zijwaartsche beweging der beenen, *mekadja ri toe'a*, *mano'u anoe manee*, met het been zijwaarts tegen een boomtrunk trappen, om iets zwaars voort te trekken; *mungkadja*, zijwaarts schoppen, trappen tegen, *nakadja*

koera ri djoia pai nakadoengka, hij trapte tegen den kookpot op den vloer, zoodat hij omviel, *asoe nakadja baola*, de buffel heeft den hond een trap gegeven, *ane eicaintje pouciamoe*, *be masae*, *da noekadja tana manggaa*, als je zoo doet, dan duurt het niet lang, of je trapt tegen den gelen grond (je ligt in je graf); *mombekadja*, tegen elkaar trappen, met de voetzolen tegen elkaar liggen, *mombekadja jore*, *mombesoeura ica'a mpaja'anja*, tegen elkaar in liggen te slapen, zoodat de voetzolen aan elkaar tegenovergesteld zijn, *mombekadja nawoe ntaoe setoe*, hunne akkers liggen elk op de helling v. e. berg, zoodat de benedeneinden elkaar raken, *mombekadja to'onja*, *i Momi Lana*, *i Lana Momi*, hare namen gaan in tegengestelde richting: Oliezoete en Zoete Olie; *kangkadja*, met de beenen zijwaarts slaande, *kangkadja da mate*, met de beenen stuiptrekkend sterven.

mongkadjaraka, de voeten afzetten tegen den grond, of iets anders, om zich af te duwen, *mongkadjaraka kando*, *mojoko*, de reiger zette zich af en vloog op, *mongkadjaraka lagura*, *mesomboelaka*, het hert zette zich af en sprong op.

metangkadja ri toe'a, den voet tegen een boomtrunk afzetten, met 't plat v. d. voet tegen een boomtrunk trappen; *montangkadja*, de beenen uitslaan, zooals een kind dat loopen leert, *montangkadja njara*, het paard slaat de pooten uit; *mantangkadja oe'*, in het water trappen, 't water wegtrappen, in het water spartelen, *naso'e' wintinja*, *nadangkadja anoe ri djoia*, hij slingerde met de beenen en schopte tegen hetgeen op den vloer stond; *mombetangkadja*, met de voeten tegen elkaar liggen.

meparangkadja, zich laten glijden, op de voeten; *teparangkadja*, komen uit te glijden, met de voeten uitschieten.

2. **kadja** (Jav. Bik. *kaja*, Tag. *gaja*), degene die gedood wordt ter voldoening aan de bloedwraak, *kadjukoe*, iemand die hetzelfde lot ondergaat als ik, mijn deelgenoot in het ongeluk, *ane mate jakoe*, *da re'e kadjukoe*,

roempi ngkorokoe da mate, als ik sterf, laat ik dan een lotgenoot hebben, een tegenhanger van mezelf die doodgaat, *naepe si'a da napepate ntaoe*, *ntje'e pai napampepali kadjanja roenja*, hij begreep dat men hem zou dooden, daarom zocht hij eerst een mede-slachtoffer; Tor. I, 180 vlgg.

mokadja, er is een tegen-slachtoffer, *maria laoe nasoko noe garawgo*, *nepa se'i mokadja*, vele menschen zijn door de krokodillen gegrepen, eerst nu is er een tegen-slachtoffer (een krokodil gedood), *mokadjamo*, *mate taose masala radoea*, aan de gerechtigheid is voldaan, beide schuldigen zijn dood; *mampokadja*, tot tegen-slachtoffer stellen, dooden uit wraak over een gevallen, *anoe mampepate kasangkomo ntaoe*, *si'amo ndapokadja*, wie eens anders bloedverwant heeft gedood, dien stelt men tot tegen-slachtoffer, *mepali kadja jakoe da mate*, *da koepokate taose*, *intje'e koepokadja mate*, *da sampokadjakoe mate*, ik zoek een mede-slachtoffer, want ik moet sterven, die zal mij zijn tot mede-slachtoffer van den dood, tot een die met mij den dood ondergaat; *mampapokadja*, iemand tegen-slachtoffer doen zijn, *masalara rongo ngkabosenja pai uratoeanja*, *napapokadjamo ngkabosenja uratoeanja pai rongonja*, de vrouw van het hoofd heeft overspel gepleegd met een slaaf v. haar, het hoofd heeft den slaaf tot mede-slachtoffer van zijne vrouw gemaakt (beiden gedood); *mombekadja*, slachtoffer om slachtoffer, bloed om bloed.

makadja, beroerd, ellendig, v. e. moeilijk geval, wdl. „er is een tegenwicht”, *da koe-icaika siko anoe noeperapi*, *makadja beja re'e*, ik zou je wel geven wat je vraagt, maar ongelukkig is het er nog niet, *makadja mokaradja*, heerendienst doen is beroerd, *da koeporongo i Lelajoe*, *pai be napodjo jakoe*, *intje'e kakadjanja*, ik zou L. willen trouwen, maar ze wil me niet hebben, dat is 't ellendige, *da koeloeke taose setoe*, *dja kakadjanja laoe taose madjoe'u*, ik zou hem willen aanvallen, maar 't beroerde is dat daar een zieke ligt (in 't huis v. e. zieke mag men geen geweld plegen).

kadje; Amp. mekadje, braken.

kadji (vgl. 1. kai, ngari); kakadji, schreeuwen, een keel opzetten, anangodi kakadji² mabe-mangi, het kind schreit luidkeels.

kadjo (vgl. nggajo² (enz., gajo)); kadjo², hoog op de beenen, lang en spichtig zich voordoeende, ook van iem. die met hoog opgetrokken sarong of met een smallen schaamgordel voortstapt, zoodat er een paar lange beenen voor den dag komen; mokadjo², met lange beenen voortstappen.

kadjodji, geestverschijning v. e. nog levende aan iemand die clairvoyant is en afwezige lieden ziet, bv. koppensnellers of reizigers, zoodat hij of zij omtrent den toestand dier lieden bericht kan geven; mokadjodji, zulk een geestverschijning krijgen.

kadjoe (vgl. 2. kajoe en Boeg. adjo, Mak. Mal. kajoe, Austron.). boom, struik, hout, plant, poe'oe ngkadjoe, roet v. e. boom, boomstam, boom, tabaro, masea, lelangi, konoae, kumboeno, mamongo, rojo, poja, aroeroe, loka banja kadjoe, dja woto, sagopalmen, masea-palmen, slar-palmen, suiker-palmen, woka-palmen, pinang-palmen, bamboe, poja, aroeroe en pisang zijn geen boomen, alleen maar stammen; kadjoe engo, neusbeen; kadjoe mbuetongo, kadjoe ntalikoe, ruggegraat; kadjoe ntaoe mate, doodkist; kadjoe ombo of k. jombo, zie 2. ombo; als soortwijzer dient kadjoe bij het tellen van voorwerpen die den vorm v. e. boom of staak hebben: rojo patangkadjoe, 4 bamboestaken, kajoe kor tojongkadjoe, drie kokospalmen, masapi roangkadjoe, twee palingen, sangkadjoe, één stuk (v. e. derg. voorwerp), sangkadjoenja, een ander stuk, intje'e sangkadjoenja, dat is een andere boom, een ander exemplaar, ane ndandjoea tuor mate, molengko sangkadjoenjo se'e koronja, als men een lijk schudt, beweegt het in zijn geheel, sangkadjoe², dezelfde boom, één afzonderlijke boom, poja toeae sangkadjoe² dja, de poja groeit geheel afzonderlijk (niet in gezelschap v. andere poja-boomen).

In ajapa sangkadjoe, één geheel stuk geweven stof, is kadjoe vertaling v. d. Mal. handelsterm kajoe; ajapa kekadjoe, een stuk

lijnwaad in zijn geheel, ajapa ngkekadjoe², goed bij heele stukken; in de oorspr. bet. kekadjoe'nja, in zijn geheel als boom, de boom met alles wat er aan zit, pongkaresi narantasi, nalimba kekadjoe'nja, zij hebben den p.-boom in zijn geheel uitgetrokken en overgeplant.

Namen v. boomen en struiken, met kadjoe samengesteld, zijn:

k. angkele, Todjo, het hout dient voor prauwen.

k. apoe, ald. gend. omdat het hout warm aanvoelt, wordt daarom alleen als brandhout gebruikt, verder om het toovergif pominta te bereiden, Tor. I, 401; afschrapsel v. d. bast wordt gelegd op wonden v. honden en geiten, waarin maden voorkomen.

k. aroo, ook kadoaroee en kado amau, een groote boom, die zijne bladeren tegelijk verliest; het hout is goed voor palen en rijstblokken; Tomb. kai aroo, Bischofia javanica, Cl. 459.

k. bangkele, zie lekotoe.

k. boetiti, zie boetiti.

k. daa, k. madaa, een boom met rood sap.

k. garanggo, in Todjo k. boeaja, een cactusachtige plant met dorens.

k. joeroe.

k. joli, boom m. groote bladeren, gebruikt om rijst in te pakken.

k. kuaai, een boom waarvan het hout niet gebruikt wordt voor huisbouw, omdat de naam „arme boom” beduidt. Tor. II, 150.

k. kere² „kraakboom”, het hout dient voor huisbouw.

k. laja, PmB., boom met bruikbaar hout.

k. lamale, kleine boom, met doornigen stam.

k. lungko, boom met hard hout, gelijk op mesili, het hout is bruin met witte aren, de bloemen zijn bitter v. smaak.

k. lapi, een boom met zeer goed hout, geel v. kleur, vrij zeldzaam, voorn. in Saloe Maoge te vinden.

k. lebanoe, zie lebanoe.

k. maranindi, L., loroe, P., zie 1. loroe.

k. maneroe, (Cassia alata).

k. mpaapaa „kraaien-boom”, met hard hout.

k. mpada „veldboom”, met het sap van den bast wordt de foeja bestreken.

k. mpangale, PmB., „woudboom”, de bast wordt gebruikt.

k. ndangi'i „zandboom”.

k. nggege, boom met bruikbaar hout.

k. ntagai „miljoenpoot-boom”; om de hardheid van 't hout als toovermiddel bij den oogst gebruikt. Tor. II, 270.

k. ntjangira „slijpsteen-boom”, het hout is zeer hard, wordt daarom bij den oogst als toovermiddel gebruikt en ook voor het maken der laddertjes v. h. offertafeltje (lamp'ani), in gebruik bij het mourase, Tor. I, 385, II, 270.

k. ntjoeni „komkommerboom”.

k. ntoboe, boom met hard en zwaar hout, geschikt voor huisbouw.

k. ntoempoe, groeit in moerassen.

k. oele „slangenboom”, gend. naar den gevlechten bast, het hout is hard en zeer zwaar, maar wordt spoedig aangetast door mijten, daarom niet gebruikt voor huisbouw, wel voor tolleren, enz., en als toovermiddel bij den oogst; schrapsel v. dit hout wordt gemengd in 't voedsel der honden, om ze te vrijwaren voor slangebeten; Tor. II, 180, 270, 278, 284.

k. oemajo, een boom die op de oemajo gelijk.

k. onde, boom met lange, zwarte peulvruchten, waarin bruine pitten, die gebruikt worden om goud te wegen.

k. suja, boom die niet wordt gebruikt.

k. woente, Graptophyllum hortense, Cl. 1697, of kajoe doelingi, een kruid met paarze of blauwroode bladeren, om zijn taai leven (mentoroee) als tooverkrachtig beschouwd (Tor. I, 371); in Todjo wordt de gestampte bast op steenpuisten gelegd.

k. wajo, een boom die zoo recht is als een bamboestaak, [w. t. v. poe'a pu'a, zie poe'a].

mekadjo, hout halen, mampekadjoeka muniunja, voor zijne schoonouders hout halen;

mokadjo, een boom, een stam vormen, vast staan, zeker zijn, toraa mokadjo, stambataten, bataten op stam, bare'epa mokadjo paoe, de zaak is nog niet beslist, saue to'omja bare'epa mokadjo, zelfs zijn naam is nog niet bepaald; tepokadjo, op de been, in gang, aijn den gang, tot werkelijkheid geworden, tepokadjoemo pelindja ntaoe setoe, hun reis is al aan den gang, ze zijn al in beweging, al doende met de reis, tepokadjoemo paoe, de bespreking is al aan den gang, de zaak is al in behandeling.

mampakadjo (vgl. Boeg. pakadjo, een aangestelde), vaststellen, tot zekerheid brengen, voortgang doen hebben (vgl. 2. aljoe), mampakadjo songka, plannen op pooten zetten, orders vaststellen, regelingen treffen; tepakadjoemo pelindjanja, het is uitgemaakt dat zij op reis gaan, peoasimo ri kabosenja, nakatepakadjo songka, vraag het aan het hoofd, opdat de orders zeker zijn, ewaintje'e katepakadjoenja, aldus is het uitgemaakt, ndati Sangiramo katepakadjo mpeindjanja, tot S. is reeds hunne reis opgeschoten.

mamparingkadjoe, een lijk in de doodkist leggen; kakadjo, wild, v. dieren die niet gefokt worden, manoe kakadjo, boschhoen, raeroe kakadjo, wild zwijn.

mangkadjoeni, steunen, stutten, re'e tooe mangkadjoeni, era tooe, boi madoengka, pui nakabare'e pinangi, er was iemand die hem steunde, alsof hij een suikerriet was, opdat hij niet zou vallen, en zoo heeft hij het niet verloren; mangkadjoenraka, -buka, -raka, iets tot werkelijkheid, tot geregelde gang, tot goede orde brengen, kadjoebakamo poetoemoee, schiet op met je verhaal, ndakadjoenraka, ndarali-mpolui, het is in orde gebracht, het is weer goed afgebakend; te-kadjoenraka, tekadjoenraka (vgl. tandjoeraka, -buka, op 2. aljoe), in orde gezet, in rang gebracht, opgeschoten, tekadjoenbakamo pampaoe, er is voortgang, schot, goede volgorde in de bespreking gekomen.

putringkadjoe, tot een anderen boom behoorende, van ander hout, v. e. andere soort v. boom.

kadjoko (vgl. *kawoko* en *Bes. kaloko*), jeuk-verwekkende haartjes, bv. op bamboe of suikerriet, stof v. rijst, ook w. t. v. *asoe*, hond, dus „harige”, *soeke kadjoko*, een bamboe-kokertje waarvan de bast nog niet is gladgeschuurd, *pondjoe i kadjoko*, harig blad, w. t. v. *lenoro*-blad; *makadjoko*, ruig, harig, jeukverwekkend, *makadjoko tana* „de grond is jeukverwekkend”, d. i. er is een epidemie of een landplaag.

kadjoli, zie *djoli*.

1. **kado** (Boeg. *kédoeng*); *mokado*, kloppen, tokelen, *mokado² ri doa ngkono*, tegen de bloeikolf v. d. suikerpalm kloppen.

2. **kado** (vgl. 3. 4. *tado*); *woenggado*, stap, stap, ineens te voorschijn komende, *woenggado mesoeuoe angga*, stap! daar kwam ineens een spook voor den dag; *kanggado²*, heftig stappende, in gebogen houding voortstappende; *tepaponggado uca'a boti ri soembi*, de apen kwamen daar maar talrijk aangestapt langs den buitenrand der heining.

tingkado, de verze, de bovenenkel.

pr. t. *liua² mekangkado*, spoedig op stap gaan.

Amp. *tingkado*, de kniekeel.

kado amaa, zie *kadjoe*.

kado awoe, zie *kadjoe*: volgens sommigen is *kadoa* w. t. v. *langgo²*, marter.

kadoe-kadoe (wrsch. uit het Boeg.: vgl. *Mal. kadoet*), zak van katoen, om het een en ander in mee te nemen, syn. met *uatoetoe*.

kadomboekoe, *Justicia Gendarussa*, Cl. 1948, een struikje met taai hout, dat voorbijgaanders tegen de beenen slaat (vdr. de naam), gebruikt als oogstmedicijn en toovermiddel: met een takje slaat men zich tegen de beenen, om ze sterk te maken; *Tor. II. 272*.

kadosa, zie *dusa*.

kadoti, de kittelaar (clitoris).

kae (vgl. *kare* en Boeg. *kae*, *Sang. kache*, *Tontmb. ka'is*): *mongkae*, graven, *delwa mangkae*, -si, uitgraven, *mangkae tana*, den grond uitgraven, *mangkae paoe*, eene uitspraak uitlokken, *mangkaesi rengke ri koeru*, de korsten uit den pot krabben, *ne'e noekoesi talirokemoe*, peuter het vuil niet uit je

ooren, *mangkae tiboeboe*, een put graven, *pokae*, een ficus-soort, wrsch. *Ficus erecta*, Cl. 1463, een niet groote boom, die veel melksap bevat en zeer gewichtig is bij de gebruiken die het rijstveld geschikt maken ter beplanting; zie verder *pongkaresi*, op *kare*; *pokae lo²*, PmB., een boom die niet gebruikt wordt; *ikae*, graafstok, puntige stok om den grond om te woelen.

mobinakaesi, eten, opeten, eene uitdrukking in boosheid gebruikt, waarin het bestanddeel *kaesi* toespeelt op de verwensching *siko da napangkaesi ntaoe mepongko*, een heks mag je lever uitgraven; *i sema mampobinakaesi kina'akoe*, wie heeft mijne rijst uitgevreten? (een heks mag hem de lever uitgevreten); *tobinakaesi*, poepen, w. t. v. *tota'i*; vgl. 2. *bente*.

[*mangkae²saka*, zie 2. *kaa*.]

Amp. *Tog. mongkaesi*, vegen, met een bezem; *kakaesi*, veger, bezem.

kaedanga, zie *danga*.

kae manoeroe, PmB. voor *kale manoeroe*, zie 2. *kale*.

kaete (vgl. Boeg. *paete*), Balineesche kepenga, door welker gaten een touw is geregen, zoodat ze een snoer vormen v. plat liggende munten, gebruikt als sarongband door de Toradja-sche vrouwen.

kago (vgl. *gogo*, *kogu* (enz.)); *mangkago*, het midden v. h. bindsel, dat twee voorwerpen, tusschen welke eenige afstand blijft, vereenigt, omwikkelen met ander bindsel, om het strakker te maken, worden, door het strak aanhalen v. e. lijn om den hals, *njara nakagoli nykajoro ri le'enja*, het paard is geworgd door het touw om zijn hals, *le'enja koekagoli ngkaramakoe*, zijn hals heb ik geworgd met mijne vingers; *kago*, *pangkago*, *pangangkago*, worlglij, bindsel dat een ander bindsel strakker maakt.

mombekagoli taee mombeloekoe, degenen die met elkaar vechten worden elkaar.

1. **kai** (vgl. *kulji*, *nguri* en Tonsw. *kai*, *Bent. kauri*): *mekakai*, roepen, in benauwdheid schreeuwen, dringend verzoeken, bidden, *mekakai uawoe ndatawala*, het varkenschreeuw-

de toen het met de lans gestoken werd, *mekakai ri wa'a Lamo*, tot de Voorouders om hulp roepen, *mekakai ri Poe Ala* (Chr.), tot God bidden, *re'e anoe koepekakaika ri komi*, er is iets waarom ik tot u om hulp roep.

2. **kai** (vgl. 1. 2. *gai* en *Mak. Boeg. kai*, *Mal. kait*, *IN.*); *mongkai*, vasthaken, in iets haken, *mongkai djilanja mompaoe²*, zijne tong blijft haken bij het spreken; *mangkai*, aanhaken, naar zich toe halen, *nakai ngkajoro gantjinja*, hij haalt zijn tol met het touw naar zich toe, *paebanja masia*, *nakai mbitinja*, zijn draagsarong is gescheurd, hij heeft er met zijn voet in gehaakt; *mekai*, zich haken, blijven vastzitten, *mekai roei*, *jalisi*, de dorens blijven haken, haal ze uit, *mekaipa indanja sa'e*, een deel van zijne schuld blijft nog.

tokai, gehaakt, vastgehaakt, *tokai ri roei pangkiro noe basokoe*, het draagzeel v. mijne mand is vastgehaakt aan dorens.

mombekai, in elkaar haken, ineen grijpen, *mombekai witinja*, huone beenen haken in elkaar.

mampapokai, doen haken in iets anders; *mampatokai*, maken dat iets haakt, blijft haken; *mampapombekai*, in elkaar doen haken, *napapombekai pai joenenja*, hij heeft het met iets van dezelfde soort in elkaar doen haken; [*pangkai*, w. t. v. 1. *kele* (zooals dit a. h. strand wordt gebruikt) (MS.)].

popakai koeuai, *da koepakainti porongonja*, ik geef iets dat werkt als een haak (een geschenk), om haar huwelijk te bevestigen.

mengai, zijne zinnen op iets gezet hebben, veel moeite doen voor iets, *mampengai*, begeeren, verlangen, *toroe koepengai*, ik begeer een hoed, *koepengai kodjo da mumberata pai taee setoe*, ik begeer zeer om hen te ontmoeten.

kajui (Par. *kalai*, *Sang. kulai*), jachtspriet met weerhaak (*Tor. II. 358* en *Atl. afb. 54* en „Huisraad en Wapens”); *mokajai*, zulk een wapen gebruiken, bij zich hebben, *mangkajai*, met de jachtspier raken, *lugo rakujai*, een hert dat door een jachtspier is geraakt; *pinkujai*, op de wijze v. e. *kajui* gemaakt, zooals een blaasroer-pijltje, waar aan een weerhaak is gemaakt.

loka kai, soort pisang v. krommen vorm, *uca laoe pongkai*, alsof er een haak aan zat.

3. **kai**, PmB. = *B. ngkai*, grootvader.

pr. t., grootvader, i *Kai Mantande Songka*, Grootvader, die de Bevelen ontvangt.

4. **kai**; *Tog. makai*, vet; ook in het B. in *kaideke*, dik en kort.

5. **kai**, Str. B. (uit Boeg. *kai*); *mangkai gapasi*, *roea ntingkojoe*, *paikanja alima teradodea*, garen vlechten, twee strengen in elkaar, maar eigenlijk 5 in tweeën gedeeld; aldus worden bv. zwaardbanden en broeksbanden gevlochten: één streng v. 3, een v. 2 strengtjes; die 2 strengen vlecht men dan weer in elkaar.

kaia, n. v. e. boom, met goed hout.

kaido, pr. t.; *sawoedja mpekaidonja*, een enkel woord moet er nog aangeknoopt worden, *sawoo mpesanainja*, een enkel antwoord moet er op gegeven worden.

kaigi (uit het Par.), Str. B. = *kaii*.

kaii (Par. *kaigi*, *Sang. kaihi*, *Mak. kairi*), linker, links, linksch, *pale kaii*, linkerhand, *tondo kaii*, linkerzijde; *mokaii*, links gaan, zich links wenden, *djela ri pebia*, *pokaii*, gekomen aan den tweesprong, ga links! *pale mokaii*, linkerhand, *tondo mokaii*, linkerzijde; *mampokaii*, links laten, links laten liggen, *ane ndekor ri Koekoe*, *koro nTomasa ndapokaii*, als ge naar K. gaat, houdt ge de rivier T. aan de linkerhand.

PmB. *mengkaii* = *B. mokaii*.

kaili (Minab. t. *koili*), een zeer hoge woudboom, met rechten stam en hard hout, *Dracontomelon Celebicum*, Cl. 1166.

kaimoeli (vgl. 1. *gai*). PmB., tegen den steel in gegroeid (*B. siguinoli*), in de richting tegengesteld aan die der andere noten, v. e. pinangnoot die tegen de richting in is gegroeid, *mampongo kaimoeli*, zulk een noot pruimen, wat men gaarne doet, omdat men dan zijn geluk tegemoet gaat, *Measa. 76, 114*.

kainao, zie *inao*.

kaipeoloe, soort sijt, gelijkende op *poraju*.

kaiwoena; *kekaiwoena*, v. e. wond waarin water is gedrongen, zooals eene voerwond, waarmee men door het water heeft geloopt.

1. **kaja** (ontstaan uit *pakaja* = *pakaaja* (Mor. *paka'ala*), kunnen krijgen, gekregen hebben, vast hebben, zie 1. *aja* en *ajawa*); **makaja**, in staat om iets te krijgen, te vatten, te vangen, *be koekei sarompo*, *pale da makaja*, ik heb geen vischspeer bij me, mijne handen kunnen (de visch) wel pakken; *mampakaja*, kunnen krijgen, *togompoejoe mate*, *sampoejoe pai alima maja* *ico'onja*, *sampoejoe pai alima be kapakaja*, 30 zijn er gesneuveld, van 15 hebben we de koppen gekregen, van 15 hebben we ze niet kunnen krijgen.

kajauca (vgl. *ajauca*, *ijauca*), handvat van het schild, *da tapepetoloka mogombo se'i*, *boi mangkakoe* *uemoenja*, *be kono takakoe kajauca*, *da sala tadea*, laat ons nu goed nadenken bij het beraadslagen, opdat we niet naar den rug van 't schild grijpen en er niet in slagen het handvat te grijpen, dan missen we den goeden grondslag.

pr. t. *kajadi*, grijpen, pakken; *mombekajadi*, in elkaar grijpen.

boi nakajadi nalawa (Tor. III. 694, 116), opdat de geesten ze niet grijpen.

a) *mombodoempi balengkanja*, hunne koppen stooten tegen elkaar,

b) *mombekajadi delinja*, hunne pooten grijpen in elkaar.

a) *tuantimo pengkajadi*, we nemen den vuurwaaijer (wdl. wat men vastgrijpt).

b) *uoe* *ntakajadi*, al waaiende hanteeren we hem.

2. **kaja** (vgl. *kawa*, *karo*). Amp., gras, kruid, onkruid, *montjoeoe kaja*, onkruid wieden.

B. *kajadanga*, *kadanga*, zie *danga*.

kajai, zie 2. *kai*.

kajaka, Todjo, n. v. e. boom.

kajaoe (To Tora'oe) = B. *sindjaoe*, zie *ndjaoe*.

kajawa, zie 1. *kaja*.

kajo, pr. t. = B. *kojo*, op den rug dragen; *ta tawani pomangajo*, de slaven zijn de dragers.

1. **kajoe** (Sang. *kajoe*, Tal. *taloe*, vlechtwerk v. rotan gemaakt om iets heen, dat men beschermen wil), draagmand van rotan gevlochten, met een bodem en 3 zijden; de van de rugzijde afgekeerde kant is open; wordt alleen door mannen gebruikt. Tor. II. 332,

Atl. pl. 51, rechtsche figuur, Grub. Streifz. pl. 45.

2. **kajoe** (vgl. *kadjoe*), pr. t., boom, plant, gewas, hout, vdr. veel voorkomende in namen v. planten (nevens *kadjoe*) die door de priesters worden gebruikt; ook in de gewone taal worden daardoor in sommige plantnamen *kajoe* en *kadjoe* dooreengebruikt; men zie dus ook op *kadjoe*.

kajoe dodapi (vgl. 1. *roda*), L., in P. *pusara*, [zie 2. *sara*]. Tor. I, 371.

k. *dodingi* (Mor. *dingi*), dez. als *kadjoe* of *kajoe* *woente*, zie *kadjoe*, gebruikt als tooverkruid, Tor. I, 371.

k. *gambaro*, tooverkruid, Tor. I, 371.

kajoe goendoe sangkalangi „die langs den ganschen hemel dondert“, n. v. e. boom die bij het vroegere dorp Lepati in Lage moet gestaan hebben, een soort wringin, in een priesterzang aldus vermeld:

a) *intje'e Moengko Maragi*, dit is de berg Lepati.

b) *kajoe Goendoe Sangkalangi*, en de boom Hemeldonder.

c) *ri lampanja mpotiegi*, aan de beide uiteinden van den berg.

k. *kalangi*, L., k. *langi*, P., een boom met ovale bladeren, tooverkruid, Tor. I. 371.

k. *koenoe*, plant, toovermiddel bij den rijst-oogst.

k. *loesi*, zie *loesi*.

k. *lora* „bont kruid“, een crotonsoort, gebruikt bij de doodenfeesten, Tor. II, 121.

k. *malande* „hoog kruid“, toovermiddel der priesters.

kajoe of *kadjoe* *maruindi*, zie 1. *loroe*.

kajoe nutombo, toovermiddel der priesters.

[k. *masi*.]

kajoe ntugai, zie *kadjoe*.

k. *ntjanguira*, zie *kadjoe*.

k. *onggijo*, pr. t. = *songilo*, zie aldr.

k. *oel* of *kadjoe oel*, zie *kadjoe*.

k. *ragi*, een (lage) struik met bonte bladeren, toovermiddel der priesters, Tor. I, 371.

k. *songilo*, zie *songilo*.

k. *talase*, toovermiddel der priesters, Tor. I, 371.

k. *tonanda*, een boom in welks nabijheid men de badplaats inricht waar aan het eind v. h. *mompasilangka* gebaad wordt, Tor. I, 373; de naam duidt aan, dat die boom de feestvierders gadeslaat, zie 1. *tonanda*.

k. *vara*, pr. t. „de vliegende boom, de vliegende schuit“ (de regenboog).

k. *woente* of *kadjoe u.*, zie *kadjoe*.

pr. t. *mangkajoe-raka* (vgl. B. [mangkadjoe-raka], -baka), in orde brengen, ordenen, tot een goed geheel maken.

a) *mangkajoe-raka soela*, de geesten in orde zetten.

b) *mangkajoe-raka baliroe*, de zielen in orde stellen.

kajoeboenga (vgl. *kabongona*, enz.), schimmel, *kekajoeboenga*, beschimmeld, schimmelig, met vlekken v. vocht of schimmel.

kajoeboengona, hetz. als *kajoeboenga*.

kajoeke (vgl. 1. *koekoe* en Boeool *kaloegor* „geschnapt kokosvleesch“, Par. Mak. *kaloeke*, Jav. *gloege*), kokospalm, -noot, *Cocos nucifera*, Cl. 380, *oe nykajoeke*, kokoswater (het sap in de jonge vruchten), *kajoeke dadi* (var. *canarina*), eene soort die uiterlijk op de gewone lijkt, maar zeer zacht en olierijk vleesch heeft en gaarne gegeten wordt, *kajoeke lei* (var. *rubescens*), art. met lichtroode vrucht; k. *mangoe*, droog [gedroogd] kokosvleesch (copra); van af dat de vrucht zich heeft gezet, totdat zij droog is, draagt zij de namen: *timboe-roe*, *suci wobu*, *sisi penati*, *rintji isoejoe*, *bira banga*, *mangka*, *moringjoe*, *lamba*, *mangoe*.

mangkajoeke, met geraspte kokos of kokosmelk toe bereiden, *inaoe ndakajoeke*, met kokosmelk bereide toespijs; *kajoeke* *mpaw*, wat de woorden smeert, aannemelijk, aangenaam maakt.

kajoempa of **kaloempa** (Mak. *kaloempang*, Mal. *kelompang*, Boeg. *aloempang*), *Sterculia foetida*, Cl. 3234, een groote boom met hoogen en rechten, doornachtigen stam en zacht hout, wel bruikbaar, maar niet voor huisbouw; het zaadpluis diende vroeger tot vulling v. hoofdkussens.

kajoepa (Par. *kaloepa*, Koel. *kanoepa*, Nap. *kandoepa*; vgl. Mak. Boeg. *kanoekoe* en Mal. *koekoe*, Tinomb. *oemboeng* en Kasimb. *oemboeng*; dus wel v. e. st. *koepa*, Mal. *keupas*), nagel, klauw, hoef; *rintji ngkajoe-pa*, boete waarvoor „het afgescheurd zijn der nagels“ wordt verkregen, een buffel dien een man aan zijne vrouw gaf, als hij eene 2e vrouw nam, zoodat de 1e vrouw die 2e niet meer kon krabben; *sangkajoe-pa*, één nagellengte; *mokajoe-pa*, nagels, klauwen, hoeven hebben. **kajo'i**, zie *jo'i*.

kajora, een boom met zeer zacht hout, hoevel de naam aan kernhout (*jora*) herinnert; de vruchten hebben een breeden zaadvleugel om een kleine pit, *woea ngkajora ndapowailoka*: *ngati molajagi*, op de vruchten der k. wordt een raadsel gemaakt: luizen met vleugels.

kajori, zie *jori*.

kajoro, zie *joro*.

1. **kaka**, n. v. e. boom.

2. **kaka** (Nap. *kakahi*, openmaken); *makaka*, met tusschenruimten, met lacunen, uit elkaar geraakt, *bar-e makaka*, zonder tusschenruimten, voortdurend, *bar-eno makaka pondja-oenja*, ze blijft maar voortdurend aan het naaien, *re'e kakakanja*, er zijn tusschenruimten, lacunen, tusschenpoozen in: *mangkakasi*, lostornen, uitrafelen, uiteenhalen, *nakakasi moeni pondja-oenja*, ze heeft haar naaisel weer losgetornd; *makakasi*, losgetornd, uitgeraafeld; *bar-e makaka-li perapi-nya*, zonder tusschenpoozen vraagt hij maar door.

singkaka, ontsteld, hevig verschrikt, alsof men uiteenvalt.

mekakasi, zich losmaken, vanzelf uiteengaan, *mekakasi doenta*, de python maakt zijne winding los, *mekakasi timoe pai naka-tongawa ndome*, de wolken gaan uiteen, zoodat de zon te zien komt; *metalakaku*, ineens tevoorschijn komen, zich los makende van zijne omgeving.

mangkakari, een afgecoogst maïsveld weder met rijst beplanten, na het eerst gewied te hebben, dus tusschen de uiteengewerkte stop-

pels weer planten; zulk een aanplant heet *kakari*.

pongkakagi „wat de foeja uiteenwerkt”, n. v. e. der hamertjes (*ike*) waarmee de foeja wordt platgeslagen (vdr. de 2e naam *pondgepi*, zie *rege*), waardoor ze zich verbreedt. Tor. II, 321.

kakawoe, zie 2. *kawoe*.

kake, Amp., in de benamingen *oejoe ngkapoe* *ngkake*, de 19de, en *katampoesi ngkake*, de 20ste dag der maanmaand. In het Koel. heet de 18de dag *mangkake*. Tor. II, 268a.

kaki: *kaki raja*, onrustig, ongerust, innerlijk onzeker, *bare'e napokaki ndaja*, *maka sabinoeka majoa pesononja*, hij is er niet door van de wijs gebracht, want terstond gaf hij een juist antwoord.

kako (vgl. *kakoe*); *makako*, vlug met de handen, (viz. vlug in het afsnijden der halmen bij 't rijstogsten; snel, gulzig etende. *makako pangkoninja ri banoea ntaoe*, gulzig etende bij andere menschen. *makako oengka ri ananja sauci ri inenja*, vlug in het oogsten, immers van de zijaren gaat ze op tot de hoofdaar (plukt ze tegelijk af); *ndakakosi mpomota*, wordt gegrepen zooals bij het oogsten.

kakoe (vgl. *kako* [en Mor. *tarangkakoe*]), een greep met de hand, zooveel als in de volle hand gaat, *bangke gaga kakomi*, jullie neemt veel te groote handvullen rijst; *ngkakoe*, *woengkakoe*, pak! gezegd v. e. plotselingen greep, *taoe mombeloekoe ngkakoe ndji le'enja*, zij worstelden en pak! grepen ze hem bij de keel. *woengkakoe napangajuka jakoe*, ineens liet hij mijne schuld door een derde invorderen; *sangkakoe*, *roeangkakoe*, één, twee handgrepen vol.

mekakoe, met de hand een greep doen, *jakoe bere'e bingkakoe mona'i*, *dja mekakoe ri joenoe anoe koepoaweke*, ik had geen mandje bij het rijstplanten, ik moest maar grepen doen bij het meisje waar ik naast liep; *manngkakoesi*, iets met de volle hand grijpen. *nakakoesi kina'a*, *nepa nalrino*, hij greep de rijst in de hand en kneedde ze tot een bal; *pongkakoe*, w. t. v. *bingka*, mandje.

mopakakoe, w. t. v. *mopaondjoe*, *mopoe-ndjoepi*, met kneden en knijpen behandelen, masseren.

tarangkakoe, n. v. e. kleine zwartgrijze spin, ook n. v. e. struik welks vruchtjes zich aan de kleeren vasthechten: om den naam worden deze klitten ook in het voedsel der jachthonden gemengd; *mantarangkakoe*, vastgrijpen met de hand, *natarangkakoe siganja*, hij greep zijn hoofdhoek met de hand.

kakoela (uit het Par. of het Pal.), Str. B. gong; *mokakoela*, op de gong slaan.

kakoena, zie *koeni*.

[**kakore**, zie *kore*.]

1. **kala** (vgl. *kela*), de ruimte tusschen de beenen, de vingers, de teenen, *ara ngkala*, de liesstreek, de schaamstreek, *tedjondjo oengka lai ara ngkalanja*, tot aan de liezen in de modder gezakt, *kopi kala* „kort v. liezen”, benaming voor iem. die x-beenen heeft, *kala tindoa*, penis in erectie (hier is *kala* w. t. v. *kedje*); *mbokalandjoe*, met een lucht als in de schaamstreek v. d. eekhoorn, gezegd v. eten dat slecht gekookt is.

2. **kala** (uit 't Mal. *kelak*), aanklacht, bij 't Bestuur; *mokala*, aanklagen.

kalabamba (vgl. *alirombo* enz.), PmB., vlinder, kapel.

kalabese, zie *bese*.

kalabintang: *mangkalabintang*, iets half afwerken en het dan laten voor 't geen het is, *doeanga dja ndakalabintang*, *dja ndape'oengkawika*, het vaartuig is maar half afgewerkt, het is maar tot een zeker punt afgemaakt.

kalabinti (Sal. *kalobinting*), soort eekhoorn, donkerder en kleiner dan de *djo'o*, leeft in de bosschen; w. t. *palasi* en *mantiloe ikoe* „die zijn staart opzet”.

kalaboengoe, zie *boejoe*.

kalaboengona, zie *kabongona*.

kaladai (syn. m. *menggai*, zie 2. *gai*); *mekaladai*, de handen uitslaan naar takken, wortels, boomtronken enz. om er zich aan op te trekken bij het beklimmen eener steile, *dja mekaladai ri padipi*, *boi be sauri*, de handen maar uitslaan naar houvast op den

steilen bergwand, omdat men anders niet boven komt.

kaladidi, Saloem. = B. *sosoki*, huisbagedis.

kalae (Mor. id.), w. t. v. *kanori*, zie aldr.

kala'entja, zie 1. *entja*.

kalakapoe (ook: *kalantjapoe*), een zeeschaaldier, dat geen knijpers of scharen heeft; het schild is lichtkleurig; het vleesch wordt gegeten.

kalakati (uit het Boeg.), pinangschuur.

kalakoe; *makalakoe*, moeilijk, lastig, v. e. terrein, v. e. mensch, *ne'e ndaloeloe djaja toendjo'o*, *kekalongjo*, *ma'ai ngkakalakoe*, laat de weg ginds naar beneden niet worden gevolgd, hij is vol afgronden, erg bezwaarlijk, *nije'e taoe makalakoe*, *to popagiroe kodjo*, dat is een lastig mensch, een erge beboeter.

kalama, zie 1. *kama*.

kalamaja (Mal. *kalamajoeh*), *Cyclea peltata*, Cl. 963, een kruipplant, v. welker bladeren men vroeger groene verf maakte; ze werd in het Bovenland aangeplant. Tor. II, 325.

kalamaoe (uit het Boeg. *kalēmaoe*, uit *malakēmaoe* „Engel des Doods”), n. v. e. spook, dat allerlei gedaanten aanneemt en in het bosch leeft, waar het de menschen aanvalt en ziek maakt, *taoe nua'o ngkalamaoe mjaercojoe koronja*, iemand wiens lichaam door den k. is uitgezogen, wordt grauw v. kleur.

kalamata, de mondopening v. e. fuik of v. e. rotan-mand.

kalamba, een lichte, draagbare stelling, waarop men gaat staan om een dikken boom een eind boven den grond te kunnen omhouden. Tor. II, 242.

kalambi ([Mor. id., srt. draagmand, Pad. id. „baadje”]; vgl. 1. *kampi*, *kalari* en [*kobi*], *gubi*: het woord heeft dus wrsch. het infix -al-), een tasch v. gemsbuffel- of hertevel, een gevouwen lap, die aan de beide kanten is dicht genaaid. Tor. II, 188.

kalamboangi, Ond., w. t. v. *mbatone* (varken), vooral gebruikt op den akker, om er mee aan te duiden de wilde zwijnen, die het gewas verwoesten; men wil ze niet bij den naam noemen, om ze niet te roepen. De stam is wrsch. *mbat*, daar *kembo* ook wordt

gebruikt v. e. akker die door wilde zwijnen of herten is bezocht; de nasale sluiters behoort misch. oorspr. tot *mboa*.

kalamboe, zie *uoē*.

kalamboekoe, zie *uoeke*.

kalamente, n. v. e. kruipplant, waarvan de nog versche stengels worden gebruikt om zoeten palmwijn bitter te maken; als ze droog zijn, dienen ze om gegisten palmwijn bitter te maken.

kalampi'o, zie *pi'o*.

kalampoessa, zie *poessa*.

kalanda, zie *kanda*.

kalando (Sa'd. *kalandu*, lang), ronde mand v. rotan, gelijkende op de *karanda*, in gebruik bij de strand-bewoners en vooral bij de Bajo's, door mannen en vrouwen gedragen. Amp. id.; ook syn. m. B. *boroi*.

kalangi of *kajoe langi*, zie 2. *kajoe*.

kalangka, syn. m. *kalanda*, zie aldr. op *kanda*. *mokalangka*, *mokakalangka*, wijd uit elkaar staan, niet samenhangen.

kalangkari (uit het Boeg. *kalakari*), ingevoerde armringen, v. allerlei kleur, v. celluloid of andere blinkende stof gemaakt.

kalangkawa (vgl. *kawa*), slordig, niet passend in, op of bij elkaar, stuntelig, hardhandig, *siko setoe kalangkawa*, *anoe noedjama*, *masempa dja*, *bara maposo*, ge zijt hardhandig, wat ge aanraakt scheurt of breekt, *melindja kalangkawa s'a*, *be nua're tosoebe*, hij loopt stuntelig, telkens stoot hij zich; *mo'orki kalangkawa*, slordig, knoeierig schrijven, *luhoekoe manawoe ri goemanja*, *kalangkawa*, mijn mes valt uit de scheede, het past er niet in.

kalangojo, zie 1. *ngojo*.

kalanoa (misch. van *lano*, oprijzen, zwellen), ziekte aan de geslachtsdeelen, bij mannen en vrouwen; de genitalia zwellen daarbij op; *To Saesoe maria anoe kekalanou*, onder de Saesoeërs zijn velen die aan gezwellen geslachtsdeelen lijden.

kalantawoe, een boom welks hout aan het strand wordt gebruikt om palmwijn bitter te maken, *baroe micoeli ngkalantawoe*, palmwijn, met k. bitter gemaakt.

kalantiri (vgl. *gintiri*), zwelling der beenen, oedeem.

kalantjapoe, zie *kalukapoe*.

kalantjintjingi (vgl. 1. *sintji*), Amp., krullend, v. h. haar.

kala'oa, zie 1. *oa*.

kala'oe: *mokala'oe*, gezegd v. tanden, die vóór de andere staan, uit de gewone rij der tanden treden, en met den achterstaanden tand een dubbelen tand vormen, *mokala'oe ngisinja*, *era ri dorata*, hij heeft een dubbelen tand, zooals de python.

kalaoejoe, zie 1. *oejoe*.

kalaojo, zie *ojo*.

kalapaha (PmB. *kalapaa*), zie *lapa*.

kalapenda (Boeg. *kalapinrang*), een speeltuig van twee bamboelatjes (*tela*), kruislings aan elkaar gebonden, waarmee men werpt naar de *kalapenda* v. zijn makker, die het voorwerp op den grond heeft gezet, gesteund door een stok; ook een oorlogswerktuig: een stuk sago-bladsteel, waarin gescherpte bamboe-latten zijn gestoken, die stervormig uiteen staan, in den trant v. onze Friesche ruiters; ze werden neergezet op het terrein waarop de vijand zich bewoog: *mokalapenda*, het *kalapenda*-spel spelen (jongens en meisjes doen het).

kalapi, PmB., een struik die in moerassen groeit.

kalapini (Sa'd. *kaloepini*, Bis. *kalapanit*), soort zwaluw, die gaarne haar nest bouwt aan beschutte rots-wanden.

kalapipi [vgl. *kalipipi*, enz.], Saloem. PmB. = B. *solipipo*, srt. kakkerlak.

kalapoē, Saloem., vledtsel van rotan, waarin men een kom, bord of and. aardewerk hangende bewaart.

1. *kalase*, een struik die er uitziet als pisang, maar oneetbare vruchten draagt; de bladeren dienen als tooverkruid bij het *mopatauri* en om rijst in te pakken; daarom wordt de plant gekweekt.

2. *kalase* (Tontmb. *kalasei*, Tons. *kelasei*, Inibaloï *kalasai*, Ilk. *kalasay* „schild v. bamboe-latten”), spalkverband, waarin men gebroken ledematen klemt, bestaande uit een aantal

bamboelatjes, die zoo zijn doorvlochten, dat ze op kleinen afstand evenwijdig aan elkaar blijven en om een arm of been kunnen gelegd worden, *ndakalase palenja*, *nakajoa moeni*, zijn arm is in een spalkverband gelegd, opdat hij weer recht worde.

kalasipo, zie *sipo*.

kalata (uit het Bad.), een draagstoel om zieken of ouden in te vervoeren, in gebruik bij de To PmB.; hij wordt door één man op den rug gedragen, met banden onder de oksels en over de schouders, en bestaat uit een smalle plank, ongev. 1 M. lang, die tegen den rug v. d. drager aankomt, en twee korte dwarsplankjes (zitbank en voetbank), die zóó op de rugplank zijn vastgemaakt, dat ze horizontaal liggen, wanneer de drager eenigszins gebogen loopt; het geheel is v. armleuning (takir) voorzien en de zitbank is door schoorlatten (*pantjara*) gestut; *nangkatalata tuoe madoe'a*, een zieke in zulk een rugstoel dragen.

kalatja (Str. B., uit het Boeg. *galutjeng*), een spel dat v. d. Boegineezen is overgenomen en bij de Mohammedanen wordt gespeeld bij het bewaken v. e. doode; het is hetzelfde spel als het Mal. *tjungkak* en wordt met vruchtpitten in een blok met gaatjes gespeeld; Tor. I. 358; *mokalatja*, dit spel spelen.

kalawara (Str. B., uit het Boeg.), klaveren (in het kaartspel).

kalawata of *lawata* (Kant. *karata*), dijkje om een bevoeid rijstveld, *molarata*, *mokalarata*, zuik een dijkje aanleggen, *lida nda(ka)lawatani*, een sawah, v. e. dijkje voorzien.

kalawetoni (wrsch. met suff. -oni, v. *kalawe*, uit *kaue*, vgl. Par. *karawe*, vinger); *mokawetoni*, nu aan dit, dan aan dat werken, zonder den arbeid af te maken, *dja mokawetoni*, *be da ndakita kupoeranja*, je werkt er maar bij stukjes aan, men zal 't niet zien gereed komen.

kalawi, [id. met] *kalambi*.

kalawoejoe, zie *woeloe*.

kalawoeloe, zie *woeloe*.

1. *kale* (vgl. *gale* en Nap. *mokale*, opspringen); *mekale*, eigl. zich bewegen, in werking zijn, vooral v. ongesteldheid, *mekale kompo*, de

ingewanden roeren zich, bv. bij buikziekte of bij zwangerschap, *mekale² djo'e anja*, zijne ziekte roert zich, laat zich gelden, is in werking, *mekale² ngisi*, *nakoni oele*, de tanden doen telkens pijn, de worm zit er in, *mekale anakoe*, het kind (in mijn lijf) doet zich bemerkten, laat zich gelden, roert zich, veroorzaakt mij pijn (het is dan dicht bij de geboorte); *mokaledaka*, de rijst, terwijl zij kookt, met den spadel omwerken, opdat zij niet aanbakke aan de randen van den kookpot en wat vlug bekoel: *mangkaledaka kina'a*, de rijst op die wijze behandelen.

mengale, de armen boven 't hoofd brengen, of op andere wijze zich uittrekken, bv. als men slaap of koorts heeft.

2. *kale* (Mak id., Tjam. *hale*, Boeg. *ale*), wortel v. e. boom of plant, *kale ngkadjo*, boomwortel; *kale mbator*, het zeeproduct dat in het Mal. *akar bahar* heet, de as v. e. poliep, wordt gebonden voor den wortel v. e. zee-gewas: de Bajo's maken er armbanden van, die verkocht worden om hunne onheilwende kracht; *kale manoeroe*, Cassia alata, Cl. 679, een heester, welks bladeren men stamp: en uitknijpt, om het sap, soms vermengd met citroen en ijzerroest, aan te wenden tegen schubziekte; *kale ndoro*, [v. d. toraa, „aardworm-wortels”, kleine worteltjes die niet tot knollen uitgroeien], *ntongo kale ndoropa*, *era oele ndoro*, [ide wortels v. d. toraa] zijn nog maar klein, als aardwormen].

mokale, wortelen, wortel schieten, *be tepeoko siko*, *bara mokalemo tanta'imoe?* je komt niet tot opstaan, heeft je achterste soms wortels geschoten? *be mijamboe pokalenja*, het wortelt niet diep, *bantekoene siko*, *sangudi djela ri pokalenja*, *nepa noeorr*, ge zijt een vraagal, eerst als ge gekomen zijt waar de zaak haren wortel heeft, houdt ge op.

kaleka, n. v. e. kruid.

kaleke, zie 1. *keke*.

kalekeri (Mal. *kelikir*, Kar. *keliker*, Boeg. *kelik*), ring v. rotan, die den buffels door het neus-schot wordt gestoken, *bawela ndakalekeri*, een buffel welken een neusring is aangelegd.

kalelo, zie *ido*.

[*kalemba* (vgl. *galemba*), zie 2. *doero*.]

kalepoe, Str. B. (uit het Par.), voltallig, *saatoe kalepoe*, volle 100.

1. *kali*, een stuk liaan of rotan, dat men om den hals v. e. kookpot legt, zoodat er twee uiteinden overblijven, die men als handvat gebruikt om den pot op te lichten.

2. *kali* (uit het Boeg.), hoofd v. h. moskeepersoneel en beslisser in godsdienstzaken in het Todjo-sche, i *Poea Kali*, de Heer Qadhi, Tor. I. 321, 322.

kalia, verkorting van *kaliado*.

kaliado (Bad. *kafia*, Leb. *kelia*, Nap. *kalihara*, Tawael. *kalisara*), leguaan (*Lophura*), die veel meer in 't water leeft dan de *kimbosoe*: hij is ongeveer even groot en heeft een kam op den rug. Het verhaal gaat dat als de eieren van dit dier uitkomen, de moeder de jongen aanvalt; die in 't water vluchten worden krokodillen, die op het land vluchten worden leguanen. Afb. Kaud. Cel. Ob. II. 220.

kalibando, w. t. v. *wo'o*, hoofd.

kalibantoe [Mor. *kalibontoe*, op den rug gedragen pak], het pakje met sirih-pieng, dat bij het huwelijksaanzoek vanwege de familie van den man aan de familie der vrouw wordt toegezonden; *mokalibantoe*, hoofd en beenen in de sarong wikkelen, zich geheel in de slaapsarong pakken.

kaliboeroe, zie *boeroe*.

kalibombangi (vgl. *alimbombo*, enz.), Tog., vlinder.

1. *kalide* (Tontmb. *talinde*), Coix Lacryma-Jobi, Cl. 836: de witte vruchtjes worden tot kralen gebruikt, de plant wordt gekweekt om het godsdienstig gebruik, Tor. I. 389.

2. *kalide* (in de Bijbelvertaling), het Mal. *kelé-dai*, ezel.

kalidjawa (voor *kalodjawa*, voor *kajoe djawa*; vgl. *kuwedjawa* en Mak. *kajoe djawa*), Str. B., *Jatropha Curcas*, Cl. 1941, de *djarak*-struik, dien men gaarne plant in omheiningen: een aan 't eind platgeklopte bladstengel dient als penseel bij 't aanbrengen v. kleuren op foeja, Tor. II. 325.

kaligasa (vgl. *gasa*), Lal., hertejong. Zie ook op *wongo*.

[kaligisa, vervorming van *kaligasa*, voor *kaliwango*, zie *wango*. (MS.)]

kali'i. PmB., w. t. v. *ngisi*, tand.
kalikawa, zie *kawa*.

1. *kaliki* (vgl. *koliki*): *makaliki*, vlug v. beweging, snel, gezwind; *kakaliki*, vlugheid, gezwindheid.

Amp. *pakaliki*, eensklaps, gezwind.

2. *kaliki* (uit het Boeg.), PmB. w. t. v. *mo-paja*, papaja.

kalikobo, zie *kobo*.

[*kalimbasi*, Amp., zie *besi*.]

kalimoemoe (Boeg. *kalimo'mo*); Amp. *mokolimoe*, den mond spelen.

kalindodo, zie *rodo*.

kalingaa, zie *lingaa*.

kalinganga, zie *nganga*.

kalintende, zie *tende*.

kalio, zie 1. *lio*.

kaliowa: *mongkaliowa*, *monggaliowa*, krimpen, spartelen. bv. v. pijn.

kalipipi (ook *alipipi*; [vgl. 1. *pipi* en Mor. *ambipi*]), kleine soort kakkerlak, die in troepjes voorkomt.

kalipoeroe, zie 3. *poeroe*.

kalire: *mangkalire*, lang werk hebben eer men zijn eten gekauwd heeft, veel tijd besteden aan 't klein krijgen v. harde of taai spijs. *asoe mangkalire woeke baola*, de hond kluift lang aan de buffelbeenderen, *goa pai mamango nakalire ntaoe ngiro*, tandeloze menschen hebben lang werk over maïs en pinang, *dja nakalire pangkoni anoe nui'ai ngkapeni*, hij kauwde maar lang op de zeer taai spijsen.

kalisara (uit het Nap.), hetz. als *kaliado*.

kalisarobo, zie 2. *sobo*.

kalisatomoki, zie 2. *tomo*.

kalisatonoki, zie 1. *tomo*.

kaliwongo, zie *wongo*.

kaliwowa, zie *wowa*.

1. *kalo* (vgl. 2. *kalo* en Mor. *kalo*, Mak. Boeg. *kalo*, omslingeren. Mal. *kaloek*); *mangkalo*, omvatten, omslingeren, in elkaar grijpen, *nakalo wobo ntjopoena*, laboe *nakaloka*, hij heeft den mond v. zijn blaasroer met een ring omgeven, hij heeft hem met ijzer omringd,

isoepi ndakalo, een tang van bamboe, bestaande uit twee stukken, welke uiteinden aan de eene zijde kamvormig zijn ingesneden en in elkaar grijpen, *mangkalo baroe joenoe*, zich aan den palmwijn v. e. ander vergrijpen, den palmwijn van andermans boom tappen: *mongkalo karama*, de vingers in elkaar steken, de handen vouwen.

mombekalo, met de uiteinden in elkaar grijpen, *mumpapombekalo-pale*, de handen in elkaar doen grijpen, de handen vouwen.

singkalo, in elkaar grijpend; *mesingkalo*, de armen of de beenen om iets heen leggen, *ananggodi ndaeba mesingkalo ri woetongo ntaoe maoeba*, het kind strengelt de armen en beenen om den rug van dengene die het draagt, *witi noe joenoeja nasingkalo morinti*, bij het kuitschoppen heeft hij het been van zijn makker omstrengeld, *le'e noe njara nasingkalo*, hij heeft de armen om den hals van het paard geslagen; *mombesingkalo witiinja*, hunne beenen strengelden zich in elkaar, *ndapapombesingkalo*, men heeft ze zich door-een doen strengelen, bv. de reepen van een vlechtwerk.

2. *kalo* (vgl. *kojo*). Amp., draagmand van rotan. *ponjoema ngkalo*, *popantunginja*, de bodem der draagmand.

kaloa (Par. id., Sa'd. *kadoja*), ook *kaloa-lua*, kraai, meest in poëzie.

woeki ntorogi mani

era kaloa mentjari,

de versierselen onzer palmtakken gaan als kraaien op de boomen zitten (Tor. III, 623). d. i. de schedels die aan onze palmtakken hangen, worden tezamen daarmee op hunne hooge plaats geborgen.

kalo'ati, zie *lo'a*.

1. *kalo*, bijvorm v. 2. *kajoe* en *kadjoe*, in *kalo antja*, *kaloebongona*, enz.

pr. t. (vgl. 1. *kajoe*) *papontemba kalo handi* (Tor. III, 688, 287) neemt de draagmanden met goederen op.

a) *naparanda oentaamo*, dat ze hem in het schild leggen,

b) *napampongalo'ka*, en hem daarin dragen.

2. *kalo* (vgl. 1. *kalo*, enz. [en Mor. *kalo*, slapen

v. ledematen]), stijf, niet meer te buigen, v. iets dat krom getrokken of gestrekt is, bv. ledematen die door kramp zijn aangetast, een lijk of een flauw gevallen, *kalo kara-makoe*, mijne vingers staan krom van de kramp; *me-* of *mokalo*, den elleboog leggen op den schouder, of den arm slaan om den hals v. e. meisje bij den reizang op de doodenfeesten (afb. Kaud. Cel. Ob. I, 331), *me-*, *mokalo baloe*, mek. *sampera*, bij het mek. den benedenarm laten hangen, om de borst van het meisje aan te raken, *mekalo lio*, na het feest trouwen met het meisje waarmee men 't mek. heeft verricht, *poeramo potengke*, *dja lio mpekalo*, *maka anoe nakalo se'e naporongo*, na afloop van 't doodenfeest is hij op het mek. doorgestaan, want het meisje dat hij omarmd had, heeft hij getrouwd. Tor. II, 139, 146.

kalo antja, zie 1. *antja*.

kaloebongona, zie *kajoeboenga*, enz.

kaloebongona, zie *kajoeboenga*, enz.

kaloedjapi: *mongkaloejapi*, mompelen, snel of binnensmonds praten, brommen, iemd. in stilte vervloeken.

kaloela (vgl. *ajoeja*, *joaja*, *joja* en Tontmb. *kaloela*, Sang. *kaloela*, Mak. Boeg. *kaloela*); *mangkaloela*, iets tusschen de tanden rollen, het bebijten en beknabbelen, om te trachten het stuk te krijgen, *asoe mangkaloela woeke mbajaro*, de hond beknabbelt rondom de klui, *nakaloela baola*, *be tindja*, *ntanoka pelanja*, hij rolt het buffelvleesch tusschen de tanden, maar kan het niet doorbijten, 't is nl. een stuk vel; *mangkaloelati*, rondom met de tanden bewerken.

kaloela, zie *loela*.

kaloemana, Str. B. (uit het Boeg. *kaloem-njang*); *makaloemana*, rijk.

kaloemani (Sang. *sahemang*, Tons. *sareman*), loefbalk of drijver aan de vlerk eener prauw: ook de geheele vlerk, tezamen met de uithouders (*borata*), wordt wel *kaloemani* gend; *mokaloemani doengja*, de prauw heeft eene vlerk; *mangkaloemani*, v. vlerken voorzien, *doengja ndakaloemani*, eene prauw die v. vlerken is voorzien; *nakaloemani pompaenja ri*

pongajoena, *sa'e dja kaloemaninja*, bij het zingen voegt hij maatvullende woordjes in, sommige zijner woorden zijn maar maatvulsels.

kaloemhangoe, zie 1. *wangoe*.

kaloemoe, zie *leo*.

kaloemi'oe, zie *pi'oe*.

kaloemiri, zie 1. *kiri*.

kaloemoro, zie *moro*, op *poro*.

kaloempa, dez. boom als *kajoempa*.

kaloempi'o, zie *pi'o*.

Kaloengra-loengga, pr. t., n. v. h. dorp en den berg Mokoepa.

intje'e Kaloengra-loengga, dit is Mokoepa, *ri pesinde ngkandoreo*, waar het licht op de kand.-planten valt.

kaloentende, zie *tende*.

kaloecojo, zie *ojo*.

kaloembe, zie *ombe*.

kaloli, zie *loli*.

kaloloe, zie *loloe*.

kalosoe, PmB., een boom waarvan niets wordt gebruikt.

kalowoero, Saloem., een groote aardworm, ook *oripo* gend.

1. *kama* (Tontmb. *kama*, hand, Tag. *kamaj*, id.); *mongkama*, krabben met de nagels, bv. op jeukende plekken: *mangkamasi w'o'mja*, op zijn hoofd krabben; *dja koekamaka w'o'ko*, ik moet er voor op mijn hoofd krabben, z. v. a. ik moet er mijne haren voor tellen (antwoord dat men geeft aan *Langkoda*, den smid in de Onderwereld, als hij den binnentredende vraagt, met hoeveel vrouwen hij heeft te doen gehad in zijn leven); *taoe keloegisi to pongkama*, *sako witiinja napongkamasi ka-ronja*, lijders aan schubziekte zijn krabbers, zelfs met hunne voeten bekrabben zij hun lichaam.

kalama, handvat v. e. zwaard, dat den vorm heeft v. e. geopenden krokodillebek, *tenga ngkalama*, de kaken v. h. krokodillebek-gevest. Zie Tor. Atl. Huisraad en Wapens en lot. Arch. Ethn. X, 182, 183.

karama (Sal. *karaming*, Mak. *karemeng*, Boeg. *karameng*), vinger (*karama mpale*), teen (*kar. mbiti*), voelhoorn of spriet v. e.

insect, enz., *Poeë mPalaboeroe mantjila kara-mata*, P. mP. heeft onze vingers en teenen vaneengescheiden; *mekarama boekaka* „vingers als spinnepooten hebben”, z. v. a. „lange” vingers hebben; *mekarama lamoti* of *mek. lea*, zoo fijn gekorven zijn als de pooten der mier-soort *lamoti*, gezegd v. tabak, ook wel v. fijne, roode vingers; *mekarama nggasi*, fijne vingers hebben, zooals de spookaap; *pekarama boekaka* „als de pooten eener spin”, sierfiguur op foeja geteekend, Tor. Atl. Nijverheid; *pekarama ntoda* „als de teenen v. e. kikkerpoot”, sierfiguur op foeja, ook wel op baadjes gestikt, benaming eener wichelfiguur.

2. **kama** (uit 't Boeg. *kamē*), de formule van oproeping tot het beginnen met de rituele godsdienstoefening bij de Mohammedanen, *ananggodi ue'a*, *ane rapoana*, *rakamai*, bij een meisje wordt, als het geboren is, de iqamah (in 't oor) geroepen. Tor. I, 345.

kamagi (Tag. Bis. Bag. Tontmb. id.), kralen v. goudbrons, als zeer kleine ringetjes met golvende randen, die in elkaar passen en geregen worden aan een streng garen, waardoor ze vrij vast zitten, zoodat het geheele snoer den vorm heeft v. e. dunne buigzame slang; sommige kralen zijn een paar cM. lang, maar de meeste slechts 1 mM.; een snoer werd vroeger met een buffel betaald; ze worden uit Mori ingevoerd; *kamagi apoe* „vuur-kamagi”, pralende benaming v. e. snoer roode kralen, als sarongband voor de vrouw gegeven bij den bruidschat; *kamagi sabale*, een snoer v. zulke kralen.

kamali (v. e. stam *mali*, gevormd uit *timali*): *mokamali*, zoowel links- als rechtshandig.

to kamali, n. v. e. rijstsoort met gele huls en gelen stengel.

kamalo (uit het Boeg.), handelsnaam v. een roodbruin poeder, verkregen uit de kliertjes op de vruchten v. *Mallotus Philippinensis*; — met deze stof worden weefsels geverfd. *Tipu kamalo*, een met *kamalo* geverfd sarong.

PmB. *kamalo* = *kusoemba*, aniline-verf.

kamandaa (uit het Ned.), kommandant.

kamande (Mak. Boeg. *kamanre*), *Croton tiglium*. Cl. 918, een struik dien men kweekt, daar

men met de fijngestampte zaden de visschen bedwelmt en het hout voor 't toovermiddel *pominta* gebruikt, *ue'a ketobela be maja da ndjo'oe ri taoe mokamande*, *be da ronga me-oelaja*, *be da ronga meroeroe*, menstrueerende vrouwen mogen niet gaan naar het visschen met *kam.*, dan zal men niet spoedig buit hebben, niet spoedig vangst verzamelen, *ane ma'ai kareka udeme, madago da peurali mpo-kamande*, *maka kamande napasoa udeme djela ri oroenja*, als de zon fel schijnt, zal een visscherij met *kam.* goed slagen, want de zon damp't de *kam.* uit, zoodat ze tot den bodem van het water komt. Tor. I, 258, 401, II, 373, 376.

Den dag na eene vischpartij met *kam.* zal het steeds stormen of plasregenen, daar de watergeesten dan verstoord zijn.

kamantara, n. v. e. weefsel, in poëzie vermeld. **kamarasa**, zie *marā*.

1. **kamba** (vgl. Nap. *kamba* „in de plaats van” en Mal. *kēmbār*), iets van dezelfde, meerdere of mindere waarde, maar v. anderen aard, dat men geeft in pl. v. het een of ander artikel waarmee men boete voldoet, *kamba mpangoli*, een vervangstuk v. mindere waarde.

kambanja, slechts, maar, niet meer dan, *kambanja ma'i sarai*, slechts voor een oogeblik gekomen, *mase dja kambanja pitoe nta'oe kav'e noe anata, matemo kitu*, al zouden we slechts 7 jaar na de geboorte v. ons kind sterven, *kambanja apa saogoe kajoekoe, da re'e jaoe da narai*, al zou het slechts één kokosnoot zijn, dan zou hij toch iets gegeven hebben, *manoe bere'e kambanja polo goa anoe rapoeraka*, voor de kippen wordt niets anders dan maïs gepeld.

mongkamba, een stuk v. anderen aard geven in de plaats van dat wat men moest geven, *mlakamba ri kabekkenja*, *ri kagananja*, *ri karatanja*, het wordt vervangen door iets anders van dezelfde waarde, *papitoe bavela*, *alima ndakamba kasadja*, *radou bare'e ndakamba*, 7 buffels, 5 worden vervangen door rood katoen, 2 worden niet vervangen, *ba-ola ndapongkambaka ndjai soeka ngkabere-enja*, de buffels worden vervangen onder de

omstandigheid dat ze niet voorhanden zijn. Tor. I, 190.

2. **kamba** (Jav. *kambang*; (vgl. *kemba*); *men-gkamba*, zich uitzetten, zich verbreden, zwellen, in oogst.: veel, groot: *mengkamba pela baola ane raome*, een buffelhuid zet uit als ze in 't water wordt gelegd; *men-gkambapa silaoe*, er staat daar nog veel rijst te veld.

kambang, ordeloos verspreid, als een opgehoopte rommel, *kamba'ngi rengko banoea*, het huisraad ligt overal verspreid; in de Meerstr. is *kambang* wat elders *bangkari* is, in water gekookte maïs; *men-gkambangi djole*, maïs in water koken.

mangkambaraka, *-naka*, uitspreiden, in de breedte uitbreiden, *kambaraka ali, tapotoenda*, spreid eene mat uit, opdat wij gaan zitten.

kinamba, plaatselijke zwelling op het lichaam, gezwollen plekken, *kinamba ri eo'o*, gezwollen plek op het hoofd; *kekinamba*, door zwelling aangetast, *mauca ngoeljoet njoesoe*, *kekinamba*, de borsttepels zijn rood, ze vertoonen zwelling.

mongamba, zich groot voordoen, gapen, v. e. wond, *maurela taoe ndasajoe*, *mongamba*, de man die een houw heeft gekregen, is gewond, de wond gaapt; *pesajoe ntaoe metida mboekoe toedoe ngamba, toedoe ngamba*, bij het hakken v. d. lieden die op de buffels voor de dooden inhakken geeft iedere bouw een gapende wond; *sangamba teboelere, dja sangamba relanja*, in ééne gaping gaat het open, in ééne gaping ontstaat er een wond, *sauri ri boejoe, sangamba tana nTo Napoe*, is men boven op 't gebergte gekomen, dan breidt zich ineens het land Napoe voor de oogen uit.

Amp. *makamba*, drijvende, op het water vlottende.

kambadja (uit het Boeg. *kombadja*), missch. oorspr. naar de stad Kambaja in Voor-Indië), goud- of zilverdraad tot het bestikken van kleedingstukken, katoenen draad, die met zeer dun goud- of zilverdraad is omwonden, *salana ndasengke ngkambadja, pore kambadjanja, bano tongaura ajaja*, een broek die

geheel bestikt is met goud- of zilverdraad, één stuk goud- of zilverdraad, de stof is niet meer te zien; *ajapa ndakambadja*, stof die met goud- of zilverdraad is bestikt.

kambang, zie 2. *kamba*.

kambantje'inja, pr. t. = B. *kairas'enja*, de zoodanige toestand er van.

a) *banja ri kambantje'inja*, niet omdat het eenmaal zoo is,

b) *ri kateputaeginja*, omdat het er aldus mee gesteld is.

kambāra (door het Mak. uit het Mal. *kambar*), dubbelloops-geweer.

kambāri (vgl. *kembari*): *mongkambari*, afknauwen, afbijten, met de tanden afscheuren, *mangkambari soeai*, stukken uit een komkommer bijten, *ngisinja eua uringkoe mangkambari djole*, zijne tanden zijn als beitels, om maïskorrels v. d. kolf te bijten, *i Mado naperata lamoa, takoe mbo'o nakambari, neja majoa rajanja*, M. werd bezeten, eerst toen hij de tanden in een menschedel had gezet, kwam hij weer bij, *ngisinja ndapolemo, bare'mo tindja ndapongkambarika djole*, zijne tanden zijn gekort, ze zijn niet meer goed om er maïs mee v. d. kolf te bijten, *taoe ndakambari*, iemand met wien men zijn spel drijft.

kambaroa (Nap. id. „aanspreken”), een boomheester, die vrij groot kan worden, lijkt op *aroga*, maar de bladeren hebben een onaangename lucht en worden niet gebruikt. Zie *kambarogo*.

kamharogo, wrsch. uit *kamba arogo* „vervanger v. d. *arogo*”, wrsch. dez. [heester] als *kambaroa*.

1. **kambe** (vgl. 1. *kabe*, enz. [en Mor. *kambe*]): *mongkambe*, wrijven, strijken, zachtjes krabben, *taoe mosoe da noekambesi, napeeli wai-ma'i*, haal dengene die in je buurt staat even aan (bv. met de vingertoppen zijn schouder naar je toehalende), opdat hij hierheen omkijke, *taoe madjo'a mlakambesi mpakoli*, den zieke bestrijkt men met medicijn, *iba-temi ndipongkambesika oei, be montjo ane dja mongkambesi*, met uwe boomstokken roeit ge maar in het water, dat beduidt niets.

als het alleen dat maar is; *nggaroe pai asoe mombekambesi*, de hond en de kat slaan met de voorpooten op elkaar in.

PmB. *kambe* = B. *kaure*, wenken.

2. *kambe*, n. v. e. kruipplant, waarvan het sap wel wordt gemengd met het pijlvergif.

kambero [Mor. id.], vuurwaaijer, gewl. een stak sago-bladscheede, waarmede men 't vuur aanwakkert; *mangkambesi apoe*, het vuur aanwakkeren met zulk een waaijer.

1. *kambi*; *mengkambi*, zich uitstrekken in de breedte, wijd, breed, *mengkambinja*, *pengkambinja*, de breedte er van, de uitgestrektheid; *kangkambi*, fladderend, flapperend, wapperend, *kangkambi lemba*, *kalampe*, het baadje fladdert, het hangt in scheuren, *u'onja kangkambi ri uuro lee*, zijn hoofd schudt heen en weer boven de alang, *kungkambi talinga baola*, de ooren v. d. buffel wapperen heen en weer, *masenoeki pelanja*, *dja kangkambi*, zijn vel is afgescheurd, het hangt er aan lappen bij.

mekambinaka, zich uitstrekken; *tekambinaka palanja*, *teriamo*, zijn arm kwam zich uit te strekken, hij kwam in beweging.

2. *kambi* (vgl. *gampi* en Sa'd. *kambi*, Mal. *kambing*); *mongkambi*, hoeden, passen op, onder zijn toezicht hebben. *mongkambi baola*, *nakaboko*, *nakanaja*, buffels hoeden, opdat ze dik en tam worden. *to pongkambi*, herder, buffelboeder, *ri porongo i nTjato wa'a ine ba'anja merapi pongkambi*, bij het huwelijk v. Sato vroegen al hare tantes om eene vergoeding voor het op haar passen (toen ze nog klein was). [*mangkambi*, tr. vorm].

Pakambia „weideplaats”. n. v. e. land-schap.

kambilangi, pr. t. *landoejo kangkambilangi*, haren die overeind staan.

kambili (Tontmb. *kawilej*, Mong. *kombiloj*, vgl. ook B. *wile*), groote mangga-soort, aan het Meer en in Onda'e.

kambiloë, zie *loë*.

kambode, zie *kamboko* en *kimbode*.

kamboe (vgl. 2. *karoe*, [1. *gumoe*, *kumboeka*] en Mal. *hamboer*); *mongkamboe*, bestrooien met gestampte rijst, bv. de doodkist v. iemand

die geen broeders of zusters meer heeft, of den voorvechter bij het *montjojo* (Tor. I, 291); het enkele *mongkamboe* is: rijst of ander voer voor de kippen tusschen de vingers door laten vallen; *nakamboe mbea taoe djela*, zij bestrooiden de aangekomenen met rijst; *mongkamboeri*, syn. m. *mona'i*, zaairijst in de pootgaten storten; *ura ndakamboerika manor*, rijst wordt voor de kippen gestrooid; *teka-mboe'ri aroenja*, het stof er van verstrooide zich naar alle kanten.

icatoe mangkamboe, een slijpsteen v. weeke soort, waarop het ijzer spoedig scherp wordt en die ook spoedig afslijt, daar de deeltjes er van zich verstrooien.

mompengamboe, -*mboesi*, zaairijst, uitgetrokken kruiden, kokostakken enz. reinigen v. stoppels, aardkluiten en and. aanhangsels, *inii ndapengamboe*, *pengamboeinja ndata-djika*, zaairijst wordt (met de vingers) v. d. aanhangsels bevrijd, het afgevalen vuil wordt weggegooid; *mampengamboe kajoeke*, kokostakken schoonmaken, door de aangroeijsels te verwijderen; [zie ook op *pengkari*].

pr. t. *kamboe'gi*, uitstrooien; *inande makamboe'gi*, *inande ngkinamboe'gi*, strooi-rijst, korrelrijst (geen klee'rijst). Tor. III, 694, 132, en 688, 290.

kamboesa (uit *kamboesa*, zie *mhoa*); *mangkamborasani*, iem. aangrijpen en doen rillen, v. d. koorts die op iem. valt, zich op hem stort, *taoe nakamboesani noe uembe*, *ane mesoecomo ini*, *naree mangkamboesani*, de koorts overvalt iem., als het zweet uitbreekt, houdt ze op hem aan te grijpen, *ri raja mpangkamboesani*, *malaimo taoe anoe nakamboesani*, *nadika baso ri alinja*, *bolosi ngkoronja*, *nakoemoeti*, *be masae molengko*, *ndakamboesani*, *taoe malai be kono*, terwijl de koorts hem aangrijpt, gaat degene dien ze aangrijpt weg en legt een draagkorf op zijne slaapmat, als vervanger v. zijn lichaam, bij dekt dien toe en na een poos beweegt de korf zich, dan grijpt de koorts hem aan, de persoon die is weggegaan wordt niet aangetast.

kamboeja (L. *tamboela*); *mekamboeja*, kijken als niet kijkende, v. iem. die met gebogen hoofd

de oogen opelaat om rond te gluren, gewl. een teeken v. verstoordheid.

karamboeja, een sarong die men over het hoofd slaat; *mokaramboeja*, een sarong over het hoofd geslagen dragen; *koemoenja napokaramboeja*, zij gebruikt haar slaapsarong om die over het hoofd te dragen.

kamboeje, zie 1. *woeje*.

kamboejele, pr. t., in den plaatsnaam *Kamboejele ngKorondi* „Tromgeroffel”.

a) *tadoe nTo Woea Mauongi*, hoofd der lieden van „Geurige Vruchten”,

b) *ri Kamboejele ngKorondi*, in het dorp „Tromgeroffel”.

kamboeka (vgl. 2. *karoe*, *kamboe*, *gampoego* en Nap. *kampoeda*, Sang. *kémpoeghang*, Boeol *kamboego*, zwam. Soend. *karoenj*), de zwarte bastvezels v. d. suikerpalm (Mal. *idjoek*), in onderscheiding v. d. zich daarin bevindende baleinen of stokjes; [zie ook 2. *take*]; *anoe tepakoro kamboeka masiroe*, *podo ndapompatoroe apoe pai ndapopaningo*, wat echt kamboeka heet, dat is sijn en dient slechts om het vuur mee aan te maken en er touw van te draaien; *mekamboeka*, op suikerpalmvezels uitgaan (bv. om er touw van te draaien); *mampekamboekasi uoto ngkonaoe*, de bastvezels afhalen v. d. suikerpalmstam.

kamboelontji, zie *woelontji*.

kamboeso, zie *woso*.

kamboeje, n. v. e. kleinen boom.

kamboko of *kambode* (Mor. *komboko*, vgl. B. *woka*), een rond mandje, stevig v. pandan, bamboe of rotan gevlochten, door de vrouwen onder het oogsten met een band over den rechterschouder of op de rechterheup gedragen; ze bergen daarin haar oogstmesjes, sirih-pinang en de rijstaren die te kort v. stengel zijn om ze met de andere samen te bundelen.

kambombo, zie 2. *mbombo*.

kamboro, PmB., een struik die in moerassigen grond groeit, en een schijnstam vormt; [ook naam v. d. *ajoe'oe* of wilde pisang].

kamboti (Mak. id., Boeg. *ampoti*), mand van een kokos- of suikerpalmstak gevlochten, eenigszins verschillend v. d. *tambega*.

kameda, een kruislings over de borst gevouwen touw, laan, sarong, enz.; eerst steekt men het bovenlijf in de sarong, vouwt ze dan kruislings op de borst, steekt het hoofd er in en legt ze om den hals; *mokameda*, zulk een kruistouw om hebben; *mangkameda uaroe*, *mboela*, *taoe ndasoko*, een varken, een geit, een gevangene aldus binden, *uaroe ndakameda*, *ndapano'oka mpelindja*, een varken wordt met kruisbanden gebonden, om het al loopende voort te trekken.

Aan zulk een kruistouw worden ook gedragen plaatjes v. zilver of gemengd zilver, met relief-versiering, soms ook met Arabische woorden; het kruistouw loopt door een gat in het midden; men ziet ze vooral bij de Mohammedanen aan het strand, zelden in het Bovenland; ook deze plaatjes heeten *kameda*.

kamedja (uit het Mal.), jurkvormig vrouwenkleedingstuk.

kami (Mal. enz. id., Austron.), pers. voornw. 1e pers. mvd. excl., wij (en niet gij), *kami se'i*, wij hier, *wa'a ngkami*, wij allen.

kaminja, een stopwoord in PmB., *dja kawara'anja*, *kaminja*, dat is alles, hoor!

kamoe; *kangkamoe*, gezegd v. d. handen, als ze met moeite te weerhouden zijn om zich naar iets uit te strekken, *kangkamoe palekoe da mangdajama*, mijne handen jeuken om het aan te vatten.

kamoedo, zie *moedo*.

kamoee (vgl. 1. *kamoemoe*), pr. t., bedekken, omvatten.

ndakamoee, *ba ntosape*, al omvat men het, de omvatting sluit niet.

a) *marointi mpedamoena*, stevig vastgegrepen.

b) *marontoga mpekamoee*, stevig omvat.

a) *napedamioena ntedodo*, door de geesten vastgegrepen.

b) *napekamoe longkiba*, door de geesten omvat.

1. *kamoemoe*, zie *moemoe*.

2. *kamoemoe* (Boeg. *kamoemoe*); *makanuemoe*, paars, violet, lila.

kamomona, met weervlekken, vlechtvlekken er in, *ntongo wota pai ndapoe'djo ajapa*, du

kamomona, als het goed nog nat is en het wordt ingepakt, dan komen er weervlekken in.

kamonde, syn. met 1. *konde*, zie aldr.

kamondjoe, zie *mondjoe*.

kamoni (Mak. Soend. *kamoening*, Jav. *kēmoe-ning*), dez. boom als *bonati* en *donato*.

kampa; *mangkampa*, *mangkampai*, passen op iets, het bewaken of in het oog houden, opdat geen ander het neme, een mensch of dier den toegang of den uitweg beletten, *tana se'i jakoe anoe ma(nga)mangkampa*, *boi re'e mampodjamaa*, dit stuk land heb ik in het oog (op dit stuk land leg ik beslag), opdat geen ander er een akker aanlegge, *kampai pae setoe*, *boi natoengkoe noe manoe*, houd die rijst in het oog, opdat de kippen ze niet oppikken, *pai nakalapa ntaoe setoe*, *bare'e ndikampai*, dat die lieden zijn ontsnapt is, omdat gijl. hen niet hebt bewaakt, *mangkampai manoe*, *baela*, met zijn velen de kippen, de buffels den weg versperren, om ze bijeen te drijven, *mangkampai djaja*, den weg vrij houden, *kampai baela tondo rindjo'e*, *jakoe tondo rima'i*, let op de buffels, houd de buffels tegen aan gindschen kant, ik doe het aan deze zijde.

pongkampa, de bekkenbeenderen, bv. v. d. buffel, *to'onia pongkampa*, *maka nakampai kulo'oe nta'i*, ze heeten aldus, omdat ze den uitweg der uitwerpselen bewaken.

kampendo, *Ficus Schwarzii*, Cl. 1513. het hout dient voor huisbouw, de jonge bladeren zijn als groente eetbaar, om de veelheid der vruchten is het hout toovermiddel bij den rijstooget; die van *k. kodjo* worden gegeten. die van *k. bajoeja* niet.

1. *kampi* (vgl. *gampi*, 2. *kambi*, *kampili*, *gampili*, Mak. Boeg. *kampali*, Par. *gampiri*, Mal. Jav. Kar. *kampil*), een vierkante draagmand, met groot, met uitstekend deksel. alles v. sagobladscheede, *wobongkampi*, de opening v. zulk een mand, boven aan de v. d. rug afgekeerde zijde, onder 't uitsteeksel v. het dakje: *ana mbawoe ndaparingkampi*, een big, in zulk eene mand geborgen. Tor. II, 189. Atl. N°. 54, linksche figuren.

2. *kampi* [Mor. *mekampi*, aan elkaar kleven], verwarde tressen, droge bosjes of plukken in het haar, als het verwaarloosd is; *kekampi*, met verwarde, droge haarbosjes; *mokampi* *woejeanja* (ook *mokekampi*), *kepini*, *bemo malana*, hare haren zitten vol verwarde strengen, vol droge bosjes, ze zijn niet glad meer, *mokampi djila*, de tong haakt, raakt verward, spreekt niet goed; *mekampisi*, *mombekampisi* *woeje mata*, de oogharen raken in elkaar, verwarren zich in elkaar.

kampili, Str. B. (door het Par. uit het Boeg. *kampili'*; [vgl. 1. *kampi* enz.]), zak, v. d. gewonen vorm, zooals bv. een zoutzak.

1. *kampoe* [Mor. id.], wilde pinangsoort, dez. als *djoja*; *kampoe boeroe*, eene soort m. korte vruchten, zie *kabera* en *boeroe*; *kampoe manggaa*, dez. soort als *sarao*. Vgl. *kampoe-kampoe*.

2. *kampoe*, zie 2. *kapala*.

kampoe'a mpenai, zie *poe'a*.

kampoe'asa, zie *poe'a*.

kampoego, Tog. = B. *kamboeka*, zie aldr.

kampoelta, in *kajoekoe ngkampoeita*, het gedeelte v. h. kokosvleesch waarom de bruine schil zit.

kampoe-kampoe (uit het Boeg.; vgl. 1. *kampoe* en Mal. *kempoe*), zilveren pinangdoosje, v. d. vorm eener *kampoe*-vrucht maar veel grooter. gelijkt veel op de *pasa-pasa*.

kampóresa, zie *pore*.

kamporo, zie *poro*.

1. *kana* (Mal. Jav. Tag. enz. *kanan*, Loin. *koan*, Sang. *koaneng*, Soemb. *kawana*, IN.), rechter, rechts, rechtsch. *pale kana*, rechterhand, *tondo kana*, ter rechterzijde, *ri kana*, naar rechts; *mokana*, rechts houden, rechts gaan, rechtsom. *pale mokana*, rechterhand, *tondo mokana*, t. ri *mokana*, ter rechterzijde; *mampokana*, aan de rechterhand laten, rechts laten liggen, *be kuno Jajaki pelindja mami*, *kapokana*, we zijn op onzen tocht niet te J. geweest, we hebben het rechts laten liggen; *mangkana*, zich rechts bevinden, *djaja mangkana*, de rechtsche weg, *tondo mangkana*, de rechtsche kant.

2. *kana* (Nap. Bad. id.), kuil waarin eenigszins

brak water staat, druk door de buffels gezocht; meestal zijn het grondverzakkingen, waar zwarte of grijze aarde bloot komt; in Napoe is dit water warm, het dampet en borelt op, de lucht is als die v. acetyleen en de grond is grijs, als carbide-aasch; volgens de Torádja's wonnen hunne voorouders zout uit zulk water; *Kana Maanjoe* „Brakwater-plas waar de grond is ingestort“, een zijstroompje v. d. *Kalaena*.

In L. keat men *kana* niet en zegt *pandjilo* „likplek“.

3. *kana* (Mal. *kenal*), vriend, in gewone taal niet meer gebruikt, wel nog in poëzie, *na'ioka ntjiri kana* (Tor. III, 596, 54), daar zeiden de vrienden ja op, *ohais*, *io*, *kana*, komaan, vooruit, vrienden!

kanaa, hetz. woord met vocatief-accent, veel gebruikt door mannen, als uitroep, *bare'e kanaa!* wel neen! *To Pebato*, *kanaa*, wel, een Pebatoër! *pesono*, *kanaa!* geef dan toch antwoord!

mekana ri, *makana*, aanspreken met *kana* of *kanaa*.

4. *kana*, oude vorm v. *kono*, raken, treffen, terechtkomen, in *mampokana*, zich verlaten op, steunen op, rekenen op, *mampokana kadatoenja*, zich verlaten op zijne vorstelijke waardigheid.

pr. t. *bamo kana loi iamba*, ze gaan niet meer door de deur; *lambae singkana taenja*, het snit der jakjes is geheel passend.

5. *kana*, pr. t. = B. 2. *kono*.

a) *noepokana ntjano nena*, wilt ge dan dat ik aanstonds

b) *koepomentjeki datomoe?* bovenop je zal gaan dansen?

kanaa, zie 3. *kana*.

kanano, pr. t.: *makanano* (Par. id.), leven maken.

kanasa, Str. B. (uit het Boeg. *kanasa'*), hetz. als *pakasa*, garnalen of doe'o-vischjes, rauw met Sp. peper en zout in de zon gedroogd.

kanawo, een middelmatig groote kakkerlak, die de dakbedekking opeet.

kanda (vgl. 2. *kada*); *mokanda*, de beenen v. elkaar doen, *wijdbeens staan*, *loopen*, *zitten*, *liggen*, *mokanda kajorenja*, *be manimpoe*, hij

slaapt *wijdbeens*, niet met gesloten beenen, *noenoe mokanda katoeroenja*, de waringin groeit alsof hij *wijdbeens* staat, *ma'ai pokandanja*, *soanga*, hij heeft de beenen ver uiteen, ze staan ver uit elkaar; *mokanda'*, *witi mombepalaika*, hij loopt *wijdbeens*, met groote stappen, zijne beenen gaan ver uit elkaar.

mekanda ri kadjo, een wijden stap nemen om over een boomstam heen te komen.

ngkanda, stap! duidt de beweging v. h. v. elkaar plaatsen der beenen aan, *sangkanda ndjo'oe ri inenja*, stap! ging hij naar zijne moeder, *mangkanda*, over iets heen stappen, *djo nakanda irata*, *be sako naloenboe*, hij stapte maar over den boomstam heen, nam niet eens een sprong er over, *ane ndakanda uratoetoe*, da *meiroke tojoe ntaoe setoe*, *ane luoe pakoei anoe be madago*, *aginja da ndakanda sangkanipa icaina'i*, als iemand over een sirih-zak heenstapt, dan zullen zijne testikels opzwellen, als er booze toovermiddelen in zijn; nu, dan moet men er nog maareens een keer over terugstappen, *dja noekanda pawa ngkabosenja*, *be noedjampangi*, je stapt maar heen over de woorden van het hoofd, je neemt ze niet ter harte, *anoe koeiwa dja noekanda'*, wat ik je geef, daar slaat ge geen acht op, *mangkanda rapa*, het verbond schenden; *kangkanda'*, er maar overheen stappende, maar *wijdbeens* voortstappende.

mampapokanda, de beenen *wijd* uiteen doen halen, *taoe ndasangkala ndapapokanda witi-nja*, als iemd. in het blok gesloten wordt, laat men hem zijne beenen *wijd* uiteen zetten.

kalanda (ook wel *kalangka*) *noenoe*, de ruimte die ontstaat tusschen de stammen v. e. waringin, doordat de boom om welken ze zich hebben heengeslingerd, vergaan is, dus: wat de waringin met de beenen heeft omvat: *mokalandanoenoe*, de waringin omvat (en verstikt) een anderen boom, *mokakalandanoenoe*, die man maakt aldoor *wijdbeensche* bewegingen.

kandao (Boeg. *karao*, Mak. *raoe'*, Mal. *raot*, vgl. B. *laoro*), een werktuigje om het vleesch uit een kokosnoot te lichten, bestaande uit een omgebogen stukje ijzer zonder tanden,

met een handvat; *mokandao*, zulk een uitpulker gebruiken; *mangkankao*, met een uitpulker bewerken, *djaja nakandaosi mbaore molontjo*, de hollende varkens hebben den weg uitgehold; *laboe modenggo ndakandaoka tabo ngkajoekoe*, een krom stuk ijzer, om er een kokosdop mee uit te pulken.

1. *kandea*, zeef voor mais, *anoe lioe ndakandea*, *ntje'e ironenja*, *anoe sompe*, *ntje'e poe'oenja*, wat door de zeef gaat als het gezeefd wordt, dat zijn de fijne stukjes, wat blijft liggen zijn de groote stukken.

2. *kandea djawa*, Str. B. (uit het Pal.), str. gebak.

kandepo, zie *repr*.

kando (Mak. *kondo*, Bim. *kodo*, Mor. *koro*, Doer. *kadjo*, Koel. *koraoe*), reiger, w. t. *to rate le'e langhals*; *kando asoe*, dez. str. als *asoe*; *kando iratoe*, een kleine grūze strandlooper met langen bek; *k. mangaoe*, een reiger welks veeren vettig zijn, zoodat ze droog blijven; *kando*, syn. m. *kadjo*, hoog op de beenen of de pooten, zocals een reiger.

kandoekoe, zie 1. *roekoe*.

kandoempi, zie *roempi*.

kandoendoe (vgl. Mak. *kamrenvoeng*, Mal. *kendondong*, Soend. *kadondong*), zie 2. *ontjo*.

kandoepi, zie *roempi*.

kandoko, zie 1. *roko*.

kandoroëa(ngi) of *kandoroëangi* (Lamp. *andoroëang*, Soend. *handjoeang*, Jav. *andong*, Mal. *lendjoeang*), *Cordyline* Sp., Cl. 884, een struik met roode bloemen, die wordt aangeplant omdat hij als tooverkruid wordt aangewend, daar hij taai v. leven is. Tor. I, 369, 371, 391. II. 290.

pr. t. *samora kandoroëanja*, noem de *kand.* planten op.

kangaro, dez. vogel als *kangea*; *peadje ngkangaro*, zie *adje*; (*bolo kangaro*, zie *bolo*; *silo ngkangaro*, zie 1. *silo*).

kangea of *kangaro* (Sang. *kalea*, Boeool *kolia*), groote, groene papegaai, *peadje ngkangea*, zie *adje*.

kangimbe, zie *ngimbe*.

kangimboa, pr. t., syn. m. *kangimbe*, bedwel-

mend. Wrschl. is *mbe* veranderd in *mboa* (zie aldr.) onder invloed van eene afleiding *kangi-mboa* „geestenspijs”.

kangioni (met suff. *-oni* uit *kangi*, uit *kang*, uit *kan*, *kaen*, IN.), oogatt. v. *kina'a*, voedsel, rijst, *manteo kangioni*, rijst naar het dorp dragen; gewl. bet. *kangioni* de dikke bossen rijst die men ten getale v. 2 ontvangt als loon per dag voor het helpen oogsten. Tor. II, 284.

mekangioni, op oogstloot uitgaan, oogstloot gaan verdienen; *mangkangioni taor*, iemd. zijn snijloon in rijst geven, *pai ndapangkangioni*, *maka santjomborinja komi*, dat men u snijloon geeft is, omdat ge tot een ander gezin behoort; *mampapokangioni*, te eten geven.

kangka (vgl. *ganggo*, *kongka*, *kongko*, enz.); *mekangka(s)*, krabben, de nagels gebruiken, *taoe moradjoe anoe mekangkasi*, de vrouw die een afkeer v. haar man heeft, krabt; *mangkangkasi*, iets krabben, *palekoe nakangkasi nggaroe*, de kat heeft mijne hand gekrabbd, *nakangka lokaja wrikor*, mijne beenen zijn door wilde-frambozen-dorens gekrabbd.

Amp. *tekangkasi wijoeangkoe*, mijn haar is blijven haken (en daardoor losgeraakt).

kangkaja, n. v. e. boom.

kangkangi (vgl. *kogangi*, *korongkangi*), stijf, verstijfd, *kangkangi manoe*, *bemo tepajoa irintinja*, de kip is verstijfd, hare pooten zijn niet meer recht te krijgen, *kangkangi taor setoe*, *dja iroekoe nakojo*, die man is verstijfd, hij draagt louter beenderen met zich om (v. e. mager mensch), *kangkangi mate*, stijf door den dood, *kangkangi malimpoe*, stijf door flauw vallen.

kangkangi heet ook de kip, die elk meisje dat heeft deelgenomen aan het *mompapilangka*, moet slachten voor hare priesteres, bij wijze v. belooning voor het leeren v. h. *moroerake*.

[*kangkaro*, zie 2. *karo*.]

kangkawi, hetz. als *kakauri*, zie 2. *kuka*.

[*kangkoengkoengisi*, zie *ngisi*.]

kangkoresil, zie *kore*.]

kangoa, n. v. e. grooten boom, ook *lemontoe* gend.; de bast bevat veel water; men snijdt den bast in en vangt het op om het te drinken.

kani (Mal. Mak. Bim. *kali*), maal, keer, *sangkani*, eenmaal, ten eenenmale, zeer, *podo sangkani koepadonge*, slechts éénmaal heb ik het gehoord, *mauengi sangkani*, heelemaal donker, *timamo sangkani*, neem het maar ineens, tegelijk, bij elkaar, *sangkani rodo*, ineens bedaard, *sangkani pai inenja*, tezamen met zijne moeder, *i sangkani*, eens op een keer, vroeger eens, *i sangkani re'emo koepadonge* *perampe ntjagala*, heel vroeger heb ik eens iets gehoord v. h. uitbreken der pokken, *sangkani*, alles bijeen, alles tegelijk, *ndipalaimo sangkani*, gaat allen tegelijk weg; *tesasangkani*, *teusangkani*, een enkelen keer, zoo nu en dan, *sangkani sangkani*, telkens als, iederen keer dat, *sangkani sangkani djela*, *motoenda*, telkens als hij komt, gaat hij zitten; *roeangkani*, tweemaal, *patangkani*, viermaal, *marisangkani*, dikwijls.

mongkani, vermenigvuldigen (schoolterm); *mongkani*, zich dikwijls herhalen, vaak voorkomen, zich vermenigvuldigen, *mongkani mo mbambanja*, zijne leugens vermenigvuldigen zich.

mompasangkani, samenvoegen, bij elkaar nemen, ineens doen, *pasangkani mampetoemboe*, vertel het ineens, *da koepasangkani siko*, ik zal het voor je bij elkaar doen; *mompasangkani*, voor den 2den keer doen, *nagiroemo mpadago taor masala*, *boi da napasangkani*, hij heeft den schuldige ter-deeg beboet, opdat deze het niet voor den tweeden keer zou doen; *mompapongkani*, herhaaldelijk weer doen, *ne'ndapapongkani*, doe dat niet telkens weer.

popakani, telkens en telkens weer, onophoudelijk, *popakani mbambamoe*, onophoudelijk zijt ge aan het liegen; *kani mpopakani*, telkens en telkens weer, oneindig dikwijls.

kanino (Nap. Bad. id.), PmB. *takanino*, wilde kaneel, groeit in de bosschen der Berglandschappen; men pruimt de bast bij de sirih; ook bespuwt men met uitgekauwde kaneelbast de kleederen of houdt ze in den rook

v. brandende kaneelbast, om ze geurig te maken.

kanja, zie 1. *kaa*.

kanjama (omzett. v. Boeg. *kamanjang*), Str. B., benzoin, door de Mohammedaansche strandbevolking wel gebruikt om er de rijst mede te berooken.

kanori of *kalor*, eene Eugenia-soort met eetbare vruchten; *mekanori*, op deze vruchten uitgaan.

kanoro (vgl. *nodjo*), Amp. muskiet.

kanta (Oud-Boeg. *kanna*), schild, uit één stuk gemaakt v. *bala'ani*-hout, dat daarom ook wel *kanta* heet; Tor. II, 194. Tor. Atl. pl. 27, 30; Grub. Streifz. pl. 63; *kanta rongko*, schild, versierd met schelpjes, stukjes buffelrib en geitenhaar, *kanta samponga*, één schild, *taurata koetoposaka ngkantakoe*, ik weer met mijn schild de lans af, door er een slag tegen te geven; *mampokanta*, tot schild gebruiken, *bala'ani madago ndapokanta*, *bal.*-hout is goed om tot schild te gebruiken; *mokanta nganga*, den mond als schild gebruiken, gevaar afweren door schuld bekenen of onschuld betuigen, bv. door bij aardbeving te roepen: *lino, lino, lino!* ik ben rein, rein, rein! (ik heb geen kwaad gedaan en moge dus ongedeerd blijven)

mongkantadi, uitspannen op een raam, bv. eene buffelhuid, die men wil drogen, *pongkantadi*, het raam waarop men dit doet.

mungkantari joenoe, anderen beschermen, beschutten, *toetoe mata mangkantari ogor mata*, de oogleden beschermen de oogballen, *petatondo ri talikoekoe*, *da korpangkantari siko*, beschut je achter mijn rug, dan zal ik je beschermen.

kantambosa, zie *tambo*.

kantari, Amp. = B. *kanta*.

1. *kantja* (uit *ka* en 2. *sa*), toch, dac, wel, uitroep v. ongeduld.

mb'imo kantja torare?

ira ngkadjo ba monggal.

waar is dan toch de wind?

de boombladeren bewegen niet.

2. *kantja* (uit het Boeg. *kentjang*); *makantja*, in poëzie gebruikt: stijf,orsch, v. d. wind.

kantjai, een kruipplant, met welker sap de Toradja-sche meisjes zich schoonheidsvlekjes op de wangen maken; de bladeren geven een bittere groente.

kantji (uit het Boeg. *kantjing*). knoop aan een kleedingstuk; *mokantji*, knopen hebben, *dja kadjo napokantji*, hij gebruikt maar stukjes hout voor knopen.

kantjili. PmB. Tog. = B. *kasili*, pink.

kantoe (Par. *gantoe*, O. Jav. *hantoe*, dood, *kahantoe*, flauw vallen), toovergif, bijtende, stekende of scherpe dingen, die men in eens anders lijf tooverft, om hem ziek te maken, Tor. I. 396—399, II, 52.

taoe mekantoe, to *pokantoe*, iemd. die met toovermiddelen v. dien aard werkt; *mokantoe*, *mek.*, met toovermiddelen werken, verstand hebben v. tooveren; *makantoe*, *mang.*, iemand door toovermiddelen ziek maken, *taoe setoe ndakantoe*, *re'e anoe makantoe*, dien man heeft men met toovermiddelen ziek gemaakt, er is iemand die hem betooverd heeft, *loeli ngkantoe napongo ntaoe ndakantoe*, *anoe mekantoe*, *nije'e mampokaeka*, tegenmiddelen tegen *kantoe* pruimt de betooverde, de betooveraar is er bang voor.

kantoeuoesa, zie 1. *torioe*.

kanto-kanto (Mak. *katto*, afsnijden), handels-term. een broek die tot even over de knieën reikt en een splitje in de kniekeel heeft.

kao (vgl. 1. *karo* [enz.] en Par. *kan*); *mungkaosi*, ergens in of op krabben, *mangkaosi koro*, op zijn lichaam krabben, *mangkaosi wrojoa*, in het haar krabben.

1. **ka'o** (vgl. 1. *karo*), in *ka'o apoe*, koudkleum, iemand die aldoor bij het vuur zit, wrsch. „vuuroprakelaar“.

PmB. *ka'o*, w. t. v. *apoe*, vuur.

2. **ka'o** (uit het Boeg. *kaico*), een woord dat men roept als men het gewonnen heeft bij een spel, wedstrijd of weddenschap.

1. **kaos** (Bim. id., Jav. *kon*, Sa'd. *Kiwenin*, slaaf), steeds in den sec. grondvorm *pokaow*; *mepokaow*, gelasten, bevelen, opdracht geven, er op uitsturen, *be noeioe mepopokaow sangkoedja kalowioemoe*? ge houdt niet op bevelen te geven, hoe voornaam zijt ge wel? *mamp-*

pokaow, eens iemand er op uitsturen, eens probeeren iemand te bevelen, *bara toea'ikoe da koepopokaow*, misschien zal ik mijn jongeren broer eens een bevel daartoe geven.

mampokaow, iemand zeggen iets te doen, iemd. bevelen geven, iemd. op iets uitsturen, *jakoe ndapokaow mpapakoe merapi gambi*, mijn vader heeft mij gelast om gambir te vragen, *poerumo pangkonu mami, intje'e pai ndapampokaow mpapakoe jakoe da meroeroe*, ons eten is op, daarom heeft mijn vader me uitgestuurd om eten te vragen, *wongu ndapokaow, be ndjo'oe ri anoe pampokaow*, ondeugend, niet gaande naar hetgeen waarop men is uitgestuurd, *manawoe idjaoenja, napokaow nggaroe da ndjo'oe mantima*, hare naald viel, zij beval daarom de kat die te gaan halen.

pomokaow, slaaf, *taoe ndapomokaow, ndapomokaow*, iemd. die tot slaaf wordt gebruikt.

bampokaow, iemd. die maar steeds bevelen geeft, uit heerschzucht of gemakzucht, *taoe setoe mapari ngkabampokaow*, die man is een geduchte bevelen-gever, akelig vrijpostig in het bevelen.

2. **kaow** (vgl. *koek*, *krak*! *knap*! het geluid v. kraken of knappen v. iets hard dat breekt, *kaomo palekor, moe ndaketi, bemo narpe*, mijne handen zijn stijf (krakerig), al knijpt men het vel, ze voelen het niet; *djaroeke napoe'a, sangkani koepantosorka, sakaomo*, mijne naald is gebroken, slechts één keer heb ik er een steek mee gedaan en *knap*! zei ze; *mokuoe*, knappen, kraken, *mokaow djole ndakaroeke*, de maïs knapt als men ze stuk bijt, *liuso apa be mokuoe ndativil*, leegge neten knappen niet, als men ze tusschen de nagels platdrukt, *koetoe ndato'o woe'oe mokaow, maka aw tapepale, tadonge pokaenja*, luizen heeten ook *mokaow* (knappend), want als we ze doodmaken, hooren we het geknap: *kakaoe*, *kangkaoe*, aldoor kraak- of knapgeluiden makende, *kakaoe iru ngkuljoe, makara rapedonle*, de bladeren kraken, ze zijn hard om op te trappen, *kangkaoe tabako, matopoe*, de *tabak* kraakt, ze is bros; *mangkaow*, knarsetanden, *mangkaoe, koengkoero*,

naioe ndini ndjo'oe metambata, hij knarsetand, hij is kouwelijk, nu de dauw hem raakt terwijl hij gaat paddenstoelen zoeken.

mampapokaow, doen kraken, doen knappen, *napapokaow karamanja, mokoetor*, hij laat zijne vingers knappen, ze knappen.

koemakaoe, krakend, knappend geluid geven, *dja koemakaoe mangkoni ajoeja*, het kraakt maar, als men het klokhuis (bv. v. e. pompoen) eet.

manguoe, droog, *manguoe ngisinja*, zijne tanden zijn droog (hij is dood), *manguoe nganga, m. l'e*, dorstig, *bemo manguoe tanta'i ngkoera*, de bodem v. d. kookpot is niet meer droog (er wordt steeds gekookt); *kanguoe*, droogte, *kanguoe nganga*, dorst; *mampakanguoe*, droog maken, *mampakanguoe djole*, wachten totdat de maïs droog wordt; *poerume papanguoe djole*, een droogte waarvan de maïs droog wordt; *mopanguoe kamo doe'o ri wiri ntasi*, er is al veel van de dor'o-vischjes droog aan de kust.

3. **kaow** (Nap. id. boom, hout), *oeri kaw*, zie *oeri*.

ka'oe (Jav. *aoeb*): *moka'oe*, op elkaar komen, op elkaar sluiten en elkaar dekken, *sanguli moka'oe jangi pai tana, nepa da moka'oe kita*, eerst als hemel en aarde bij elkaar komen, dan zullen ook wij bij elkaar komen, *kusanngka'oe tontji metaka ri poeje*, in ééne omsluiting (v. d. tak met zijne klauwen) zat de vogel vast aan de vogelijm; *mampapoka'oe*, het een op het ander doen sluiten, *napapoka'oe goema roampunya*, hij heeft de beide helften der zwaardscheede op elkaar doen sluiten, *joemoe napapoka'oe pai ka'oeuringa*, hij heeft de doodkist en het deksel op elkaar doen sluiten; *mampapombeka'oe*, op elkaar doen sluiten.

ka'oeuri, deksel, bedekking, overdekking; *meka'oeuri*, zich dekkend uitspreiden over, *djala meka'oeuri ri baow*, het net spreidt zich over de visschen uit; *mangka'oeuri*, overdekken, bedekken, *naka'oeurimo joemoe*, hij dekte de doodkist, deed het deksel op de doodkist, *be sako noeka'oeuri woe'oe noe anangodi*, ge dekt het hoofd van het kind niet

eens toe, *bingka napangka'oeurika ana manoe*, met een mandje overdekte zij de kuikens.

sangka'oeuraka, w. t. v. *sambira pale*, ééne hand, en voor *alima*, vijf; *mangka'oeuraka*, [iets zoodanig plaatsen dat het overdekt, *mangka'oeuraka tabo*, een nap omgekeerd, met de holle zijde naar onderen neerzetten, *mangka'oeuraka gabara ri wawo ntaoe ndjo'e*, een deken over een zieke uitspreiden, *raka'oeuraka pae anoe rapoi*, de bossen rijst die gedroogd worden, worden op den kop gelegd (met de stelen naar boven, bv. om deze te drogen)].

baka'oe, rak waarop men de rijst te drogen legt, gewl. op den akker opgericht; *pae ndabaka'oe, nakanguoe*, de rijst wordt op een rak gelegd, opdat zij droog worde, *se'i da ndabaka'oe pae, mbe'i da pabaka'oea*? nu zou men de rijst op het rak moeten leggen, maar hoe zal men ze nu op het rak leggen?

balaka'oe en *balika'oe*, zie afz.

Amp. *singkara'oe*, zich welvende of buigende over iets heen, op elkaar sluitende. **kaedjawa**, Todjo, dez. plant als *kalidjawa*. **kaeto**, dez. struik als *sinongkoer* en *katopoe*, zie aldr.

ka'oga (Lamoesa), w. t. v. *oeuri* (knol).

kao-kaow, PmB., kraai.

Kaonda-onda, pr. t. n. v. d. heuvel en het dorp Bandoa; *onda* is omzetting v. *ndoa*.

a) *intje'e Kaonda-onda*, dit is Bandoa.

b) *ndjai pontjoe'e mboura*, daar waar de wolken zich splitsen.

kaongaa, PmB., n. v. e. boom.

kaonggo, PmB., n. v. e. kruid.

1. **kapa** (vgl. *koemapa*, *kopo*, [1. *kape* enz.] en Bis. Tag. *kapa*, Mal. *kepak*), beweging v. klapwieken, zwaaien met armen of beenen, en derg., *sangkapa tontji manawoe*, na één slag met de vlerken viel de vogel neer, *nepa tesasangkapa potarinja*, ze had pas een paar dansbewegingen gemaakt; *kangkapa*, aldoor klapwiekende, met vleugels, armen of beenen slaande.

mangkapa, mungkapa, *mutangkapa, mutangkapa*, klapwieken, met de vleugels, met de armen of beenen slaan of zwaaien, *mu-*

ngkapa² manoe, mototoro'o, de haan klapwiekt bij het kraaien, *motatangka i Moë i mekele ri jondo*, M. zwaaid met armen en beenen terwijl zij over den vlonder liep, *se'i tae motatangka monangoe, se'i ma'i garanggo*, terwijl de menschen met armen en beenen plonzende aan het zwemmen waren. kwam er ineens een krokodil aan.

tamangkapa of *mangkapa*, de Klapwieker". d. i. „De Haan", het sterrenbeeld naar welks stand de Toradja's hunne landbouwwerkzaamheden regelen. Tor. II, 234—238: *oedja mporomoe ikor ntamangkapa intje'e marumbo, bemo tesoenyke² boroe*, de regen die valt als De Haan zijn staart beweegt (als de achterste ster. Sirius, bij zonsondergang nog te zien is), die is dicht, dan wordt het regematje niet meer opgelicht. *re'e tamangkapa mbulesoe, ico'onja betoe'e motoboe² masiroe*, er is een muizen-tamangkapa, waarvan de kop bestaat uit een groep kleine sterren (v. dit sterrenbeeld heet het, dat het de muizen aanbrengt, hoe hoger 't stijgt, hoe meer muizen; in tegenstelling hiermede wordt het echte sterrenbeeld *tamangkapa ntaoe* gend.); *monpetamangkapa*, een kleinen rijstakker aanleggen, om te voldoen aan de gewoonten t. o. v. het regelen der landbouwwerkzaamheden naar den stand van het sterrenbeeld De Haan. wanneer men nog geen eigenlijken akker kan aanleggen, in de hoop daardoor de kwade gevolgen van het ten achteren zijn met het akkerwerk te keeren.

tamangkapa is ook w. t. v. *betoe'e*, ster: *lipa ulapetamangkapa*, een sarong die met sterren is bestikt, *napetamangkapa parajo goemanja*, hij heeft de scheede v. zijn zwaard met sterren v. bladtin versierd.

2. **kapa** (vgl. *kapangi* en Jav. *kapan*, Boeg. Mak. *kapang*); *mongkapa*, twijfelen, in onzekerheid verkeer. *mongkapapa rajakoe, da korpajao siko mantima, be josa matakoe*, ik ben nog in twijfel, zal ik rooduit zeggen dat gij het hebt genomen, ik heb het zelf niet gezien; *mangkapa*, betwijfelen, verdenken, *bare'emo kerkapa² kasi'anja anoe mantima*, ik betwijfel het niet meer, dat hij

het is die het genomen heeft, *koekapa² bara mbambanja sa'e*, ik ben er niet zeker van of hij er geen leugens bij heeft gezegd, *na-kapa² tae setoe, maka mowoejoe wirinja*, bij had argwaan tegen dien man, want deze had een knevel, *nakapa² we'anja*, hij verdacht zijne vrouw.

kapa'i, Amp., stuk, als numeratief, *limangkapa'i*, vijf stuks.

1. **kapala** (uit het Boeg. *kapala'*). Europeesch getuigd vaartuig, *kapala apoe*, stoomschip; *mokapala apoe*, op een stoomboot varen.

2. **kapala**, het Mal. *kēpala*, ingevoerde titel der dorpshoofden, *kapala kampoe*, het Mal. *kēpala kampoeng*, dorpshoofd.

kapali, zie 1. *pali*.

kapangi (vgl. 2. *kapa*). Amp., wellicht, misschien; *kapangi ntaoe to'a*, de inzettingen (meeningen, denkbeelden) der Voorouders.

kapara (Bob. id.; wrsch. is *ka-* prefix en de stam *para* id. m. Mal. *pēlang*). een groot hakmes, nr. men zegt van Morisch maaksel (het woord is echter geen Mor.); *mokapara*, een hakmes bij zich hebben; *kinapara*, ruw ijzer, zooals het uit den hoogoven kwam en in den handel werd gebracht ter grootte v. een grooten citroen. *ri Onda'e kinapara suogoe ndarai ali mporongo, nakaranindi mporongo, poe'oenja ri koloiro, nepa uenue, poe'oenja ri tana, tabaro, poe'oenja ri jopo, dja nlatoredjoe*, in Onda'e wordt een stuk smeedijzer gegeven bij den bruidschat, opdat het huwelijk koel zal zijn, dat behoort in de smidse, vervolgens een varken, dat behoort thuis op den grond, en sagoboomen, die behooren in het bosch, ze worden alleen maar aangewezen.

1. **kape** (vgl. *kaperi*, *kapi*, 1. *kapa* en Mak. Boeg. *kape*, Mal. Tag. *kapai*). v. e. hand, lam of slap neerhangend bij het polsgewricht, haaks nr. beneden gegroeid, bv. ten gevolge v. pokken, *tondoe kape*, horens v. e. buffel, die voorover hellen.

mangape, de voorpooten uitslaan, tot vechten of krabben, zooals paarden en katten, op die wijze de handen uitslaan, *mangape nggaroe, napangapesi tae*, de kat slaat de

voorpooten uit, ze slaat ze tegen iemand uit, *palenja napangapesika tae*, met zijne handen maakt hij bewegingen naar anderen.

karape, hetz. als *kaperi*.

2. **kape**, Amp.; *mongkape*, slijpen, *mongkape urada*, een kapmes slijpen, *ratoe mpongkape*, slijpsteen.

kapele, PmB., hetz. als *panarara*, zie aldr.

kapena (vgl. 1. *kapipi*), w. t. v. *salapa*, pinangdoos, en v. *ratotetoe*, zak voor siri-benodigdheden.

kāperi (vgl. 1. *kape*, enz.). de zijvinnen der vischen; ook = *kapi*.

kapi (vgl. *galapi*, *kaperi*, 1. *kape*, enz. en Par. *kapi*, vleugel). de randstukken die gehecht worden op de driehoekige zijstukken v. b. dak, om de randen der zijstukken behoorlijk te dicht. (vgl. *ndena*); *ndakapi, ndakapini, ndakaperi* ata ri bambanja, het dak der zijstukken is v. randen voorzien.

mongkapi, klapwieken, met de vleugels slaan, *mongkapi talinga*, de ooren heen en weer bewegen; *kangkapi²*, heen en weer slaande, wapperende, *kangkapi² ira loka nuroe² ngjoe*, de pisangbladeren slaan heen en weer, door den wind bewogen.

kapia [Mor. *nggopie*]. Amp., teek, luis.

kapiao, Amp., spinneweb.

1. **kapipi**, zie 1. *pipi*.

2. **kapipi**, eene kleine soort maden.

kapita, voluit *kapita laoe*, uit *kapitan laet*, een titel, indertijd door Ternate gegeven aan dorpshoofden en nog hier en daar in de kuststaatsjes der Tomini-bocht gebruikt.

kapoa, Amp. = B. *por*, uil.

kapoe (O. Jav. *kapoe*, Mak. Boeg. *kapoe'*); *mangkapoe*, overdekken, *laero ndakapoeka toa ntjimpi baso*, met rotan is het rijgsel v. d. rand der draagmand overdekt; *mekapoesi*, in menigte zich uitspreiden over iets, *anti mekapoesi ri ritikoe*, mieren spreiden zich uit over mijne voeten; *mangkapoesi*, bedekken, overdekken, *scata nakapoesi mbaeriri*, een tiggende boomstam, overdekt met alikruik. *vela nakapoesi jule*, een wond die bedekt is met vliegen; *tekapoesi kajoro noe guntji*, het touw v. d. tol is in zich zelf verward, in de war;

mombekapoesi, mekaar bedekken, zooals de stengels v. planten die door elkaar groeien, *mombekapoesi uwoj pajoe*, de kruipbamboestengels groeien over elkaar.

singkapoeri, elkaar bedekkende, in of met elkaar gemengd, door elkaar, *singkapoeri uwojoea*, het haar is in de war, door elkaar gestrengeld; *mosingkapoeri*, -si, door elkaar heen gaan, *mosingkapoesi nganganja ri rusa, sintjangke*, hunne stemmen klinken door elkaar gemengd in de lucht, ineengrijpende, *mosingkapoeri re²² poi njoel²*, de krekels v. verschillende soort sijrpen door elkaar.

mongkarapoe (vgl. *kudapoe*), met de volle hand, met gekromde vingers of klauwen grijpen, *nakarapoe pelakoe*, hij greep mijne huid met al zijne vingers, *ana manoe nakapoe ngkongka*, de kiekendief grijpt de kuikens, *peacaro nTo Onda'e, nakarapoe uro, nepa nasajoe*, bij het wieden grijpen de Onda'e's het onkruid in de hand en kappen het af; *mekarapor*, zich met vingers of klauwen vasthouden, *mekarapoe nggaroe ri ali, ndalaenaka ri tanggoedenja*, de kat houdt zich vast aan de mat, als men haar bij het nekvel oppakt, *gondli, mbogo, pangore laboe siria²² pekarapoenja, tondoe utaka, be mngntjoe*, de kevers g., mb. en p. l. houden zich op dezelfde wijze met de pooten vast, ze blijven waar ze zijn neergekomen en gaan niet van de plaats.

pr. t. *kinakapoe*, bedekt, overdekt.

a) *soroe² ntonda mura²²*, hoeden met bonte versiersels.

b) *kinakapoe alo bandli*, bedekt met versiersels van katven.

Amp. *nakapoe noe lee kijekoe*, de kokospalm is met alang² overgroeid.

kapoe²a mpenai, zie *poe²a*.

kapoeapa, n. v. e. boom.

kapoeimba, PmB., n. v. e. boom waarvan bast en bladeren bruikbaar zijn.

kapoeika (uit het Boeg. *kapoeiking*), gouden of zilveren sluiting aan den hals v. e. vrouwenbaadje.

kapoeti, lens, aan het eind v. zijn voorraad gekomen, *kapoeti kumi, bemo re²² bati*, we

zijn lens, we hebben geen teerkost meer, *kapoti raja*, ten einde raad.

kāpoli (Mal. *kēpal*, Jav. Tootmb. *kēpēl*), *monkapoli*, met onrustige bewegingen wrijven of drukken, bv. de oogen of den buik, als men slaap of honger heeft, *mongkapoli nakajosa ndakita meole*, de oogen wrijven, om goed te kunnen zien als men kijkt. *boi mongkapoli maoro kompo ntongo mogombo toae*, opdat men zich niet den buik wrijve van honger gedurende de vergadering; *mangkapoli doi anoe da ndapo'asele*, geld opscharrelen, om het voor de belasting te gebruiken.

kapopa, vierkant mandje met deksel, voor sirih-pinaang.

kapoti, Amp., kapok, katoenen draad, garen.

kapotongi, kleine soort bijen, die zich nestelen in de spleten v. hout, ook *sarese* en *tumantjoejoe* gend.

1. **kara** (Sa'd. *karra*, Nap. *makara*, fraai, *makarahi*, smeden, eig. hard maken. Mal. *kēras*, Kern. *karasa*, Boeg. *kēre*). oorspr. de harde kern. het middelpunt v. iets. *karanja*, *kara nyompaloe*, de smidshaard, een oven v. 4 nr. buiten helleode steenen, waarin de gloeiende houtskool ligt: *ngkai mami napapokepe nTo Kinadoe ri kara ntjondoe*, de Kinadoeërs hebben onzen Voorvader voorover op den smidshaard gelegd: op den akker is *karanja* het middelpunt, waarvan men bij het oogsten uitgaat (Tor. II, 277, 278, Measa. 75, 77, 78, 83, 129), het complex v. 4 rijststoelen, dat de harde kern, het vaste middelpunt v. d. akker moet vormen, om de levenskracht der rijst te bewaren, vast te houden: *kara ntana*, „hardheid, kwade gezindheid v. d. grond”, onheilspellend verschijnsel, *ane xeruo moxnu*, *saogoe wa'onja*, *aojo palenja*, *ojo utinja*, *radora komponja*, *kara ntanamo setoe*, als een varken een jong krijgt met één kop. 4 voor- en 4 achterpooten en twee rompen, dan is dat een onheilbrengende gebeurtenis: *kara ngkanta*, een teeken dat men aanbrengt op de schilden v. e. troep bijeenbehoorende aanvallers, opdat zij in de verwarring van het gevecht vriend van vijand kunnen onderscheiden, *ane meraja lipoe*, *da nakara kanta*,

teola ndadika, *ndapetondoni*, *da napaintjani joenoe*, *boi mombesalari*, als men binnen in een dorp ging koppensnellen, dan werd het schild gemerkt, er werd kalk op gesmeerd, het werd v. e. teeken voorzien, [opdat ze hunne makkers zouden herkennen], opdat ze zich niet in elkaar zouden vergissen.

kanta rauehi rakara
maposo ri ojo ngapa,
kanta rakara rauehi
maposo ri ngapa se'i.

het ingelegde en gemerkte schild is stukgevochten midden in het dorp. het gemerkte en ingelegde schild is stukgevochten in dit dorp.

(Tor. III, 538, 539)

makara, hard, **makara palenja**, hardhandig is hij, van iemd. in wiens handen alles breekt. *makarasi ira laeombe*, de sirihbladeren zijn hard, droog. *makarasi pompaoenja*, zijne woorden zijn hard, hij heeft eene besliste, hardvochtige wijze v. spreken; *makara nganga*, hetz. als *maru nganga*, droog v. mond, dorstig.

karasi, mais die hard gebakken is, ook wel w. t. van *djole*, mais in 't algemeen.

mengara, oogstterm, het neerleggen v. d. *pengara*, 4 halmen v. d. iederen dag afgesneden rijst, bij de *karanja*, om op deze verzekerde plaats, waar de hardheid of vastheid v. d. levenskracht der rijst verzekerd is, de levenskracht v. het gansche snijdsel v. d. dag vast te houden. (Een ander *mengara*, zie 2. *kara*.)

In Onda'e, Pada, Meerstr., PmB. en Saloem. heet de *karanja*: *pesoea*, zie 1. *soea*.

2. **kara** (vgl. 2. *kora*, 1. *gura*, *koro*?, *kere*, 1. *karo* [enz.]): **mengara**, een hard geluid geven, kraken, loeien, brullen, **mengara kati**, *ma-doenyika*, de omvallende boom kraakt. *mengara djapi*, *mapuri nape*, de koeien loeien, ze hebben het te kwaad, *pengara ngkapala*, *apoe*, het loeien der sirene v. e. stoomschip.

karaba, zie *kaba*.

karaboeti, of **karaboeti manoe**, PmB., hetz. als *boetili*, zie aldr.

karadja (uit het Boeg. *radja*, groot, dus z. v. z.

Zijne Hoogheid), Boegineesche titel, door den Vorst v. Loewoe' gegeven aan sommige Toradja-sche hoofden, die als zijne vertegenwoordigers golden. Tor. I, 54, 129.

karadja (uit 't Mal. *kērdja*); **mokaradja**, heerdienst verrichten, **pokaradja**, heerdienst. Soms gecontamineerd met *djaja* „weg”, tot **mokaradja**.

karadjendje (Mor. *karadende*, groote boschrat), een watervogel, die een kam draagt en vlug en licht over de waterplanten weet te springen met zijne lange pooten.

karadjoo, zie *djoa*.

karae, hetz. als 1. *tala'oe*, zie aldr.

karaentjoe, zie *entjoe*.

karaitani, een vloek of krachtwoord, bij onverwachte onaangenaamheden, *karaitani, to-soe jakoe!* au, daar stoot ik mijne teenen! aa, *karaituninja, wango gaga siko!* wel, voor den je bent al te ondeugend!

karaka (Boeg. id., zich slingeren), Amp., een groote soort sirih, bijtend v. smaak, groeit in 't wild, de vruchten worden gepruimd. B. *taraoe*.

karakandji, de lus aan den band der zwaardscheede.

kara-kara, gemaakt uit *parakara*, Boeg. en Tor. uitspraak v. Mal. *pērkara*, rechtszaak, rechtsgeding, proces, twist: *mokara*?, twist, rechtszaak hebben.

karakidjo, zie *kidjo*.

karalamba, pr. t., vervorming v. h. verwenschede *karamboe*, waarbij men heeft gedacht aan het Mal. *kērbaoe*, waardoor men de 2 laatste lettergrepen heeft vervangen door *lamba*, buffel.

a) *sendo matoe randakoe*, de reden waarom ik verstoord ben,

b) *mampengulasi natole*, is dat ze maar van alles zeggen:

c) *wagpotoe moborboeaja*, ze spreken met: *woradja!*

d) *wotaw mokaralamba*, ze praten met: *karamboe!*

karama, zie 1. *kama*.

karamoe, zie *ramoe*.

karamboe, een uitroep of verwensching v.

onbepaalde beteekenis (vgl. *karalamba*), missh. onder invloed v. het Mal. *kērbaoe* ontstaan uit *kalamaoe* (zie aldr.) of uit *karamaoe* (zie aldr.).

karambia, eene zwarte, zijdeachtige stof.

karambo: *mongkarambo*, hout splijten tot plankjes, bv. voor dakbedekking: *mangkarambo bala'ani*, *bal*, hout tot plankjes splijten.

karamboeja, zie *kumboeja*.

karamoso (vgl. *moso*, op *poso*); *mangkaramoso*, flink aanvatten, stevig beetpakken, *karamoso mpodago tojoe manoe se'i*, *boi maposo*, houd dit ei goed in de hand, opdat het niet breke, *mongkaramoso*, bij het oogsten de rijstaren met het middelste lid der vingers tegen het oogstmesje aandrukken, *jakoe, ane monota*, *koemongkaramoso*, *be hara koemompedisi*, als ik oogst, grijp ik de aren met de middenleden der vingers, niet met de bovenste leden, *nakaramoso pue monota*, bij het oogsten grijpt zij de aren in de volle hand.

karampana (vgl. *paua*), n. v. e. plant, die zich aan de huid of aan de kleeren hecht, *ane ndaioe karampana*, *sungaja*?, *mekurapoe*, als men de k. aanraakt, hecht ze zich steeds aan je vast.

karampida, zie *pida*.

karampoea, pr. t., vgl. Mand. *arapoea*, maan, Sig. *karampoea*, luchtgeesten, Boeg. *parang*, Heer, Vrouwe.

a) *rije pondure i Doea*, dit is de woonplaats v. Grootmoeder,

b) *pombolanja Karampoea*, de woning der Hooge Vrouwe.

karanda (Mal. Jav. *kērandjajang*, Tootmb. *karajaj*), een ronde draagmand v. rotan, met een buiten-rugstuk v. sago-bladscheede, soms ook v. binnen met deze stof bekleed, vooral in Pada en Mori gemaakt (Tor. II, 189, Atl. pl. 51, linksche figuur).

karandapa, PmB., zie *rapa*.

karandji (Mak. Boeg. *karandjing*), mand v. grof rotan vlechtwerk, voor huiselijk gebruik, ook wel aangewend tot het vervoeren v. kleine lasten. Tor. II, 189, 331; *ana wa' momata karandji*, een meisje dat evenveel oogen heeft

als zulk een mand, d. i. vele mannen in 't oog houdt.

karantente, zie *tente*.

karantja (Mor. *karansa*, Jav. *angsang*, Mal. *ingsang*), de kieuwen v. d. visch, de amandelen v. d. mensch.

karantjentje, zie *sentje*.

karantjil, zie *sii*.

kara'oe, zie *ka'oe*.

karaoeba, zie *1. oeba*.

karaoele, zie *oele*.

karaoendjoe, zie *2. oendjoe*.

kara'oeti (vgl. *karaboeti*), PmB., n. v. e. groote papaja-vrucht, kara'oetinja, een reus in zijn soort.

karaoontjoe, zie *ontjoe*.

1. karape, zie *1. kape*.

2. karape (uit het Boeg. *karépe*), zak of tasch voor kruit, patronen, enz.

karapoe, zie *kapoe*.

karapoe'oe, zie *po'e'oe*.

kararo, soort kalebas, die men niet eet, maar toch aanplant, om de fleschvormige vrucht te gebruiken tot rijstmaat, soms ook om palmwijn in te bewaren.

karatana, zie *tana*.

karatása (uit het Boeg. *karétasa*), papier.

karátasi. Amp., als boven.

karatoe (Sa'd. *garatoung*, Mor. *karantoe*, O. Jav. *kértoung*), een lange, smalle trom, die rechtop op den vloer wordt gezet wanneer ze geslagen wordt en daarom slechts aan ééne zijde met vel is bespannen. Tor. I, 241, 367, 374, 380, II, 180, 379. Atl. hfdst. Muziek: *mokaratoe*, op de *k*. slaan; *mobilikaratoe*, ter voorbereiding v. e. feest eenige weken lang slaan op de staande trom: Tor. II, 130.

1. karawa (Boeg. *arawa*, Mngkb. *karak*), dez. boom als *longkida*.

2. karawa (Par. *karawe*), pr. t., vinger.

3. karawa (uit het Boeg.), Str. B.: *mangkawu manoe*, de vechthanden betasten om te zien of ze aan elkaar gewaagd zijn.

kare (vgl. *kar*, *are*, [*karisa*] en Mak. *kari*, Boeg. *kəri*, Mal. *garis*, Jav. *kérik*), kras of streep, op den grond, scheiding in het haar, plaats waar iets v. d. grond is weggekrabd,

kare manoe (of *kori manoe*), huidaandoening, die witte plekken veroorzaakt (vergeleken bij een plek op den grond, waar de kippen hebben gekrabd), *anoe kekare manoe be nakoni manoe*, wie *k. m.* heeft eet geen kip: *mongkare*, krabben, uiteenhaken, openrijten, *manoe mongkare² lai tana*, de kippen krabben in den grond.

mongkaresi, het noodige verrichten aan den boom *mongkaresi* of *pokar* „veger, krabber“, die in het rijstveld staat om de kwade invloeden op het gewas op te vangen en de lucht schoon te vegen; deze boom is een ficus-soort (wrsch. *Ficus erecta*, Cl. 1463): de bast bevat veel melksap; wanneer op het te bebouwen veld een *mongkaresi* stond, werd de boom gespaard, de grond er om heen werd schoon gewied (dit is het eig. *mongkaresi*), en er werd een heining omheen gemaakt, waarbinnen v. al de gewassen op den akker iets werd geplant (*naioe lamoa*): stond er geen *mongkaresi* op het veld, dan werd er een uit het bosch gehaald; Tor. II, 240, 241, 290; ook bij andere gelegenheden werd de boom als heilmiddel gebruikt, Tor. II, 176, 270; *mongkaresi moelo ri pekte ndeme*, de *p*. helt over naar het O.; behalve *pokar* heet de boom ook nog *agaloë* en *lamoa*.

pekare of *djaja mpekare*, de weg dien men volgt bij het oogsten, en waar men dus het halmenveld openrijt, zoodat daardoor de grens v. h. geoogste en nog niet geoogste zich afteekent; de *pekare* wordt wel eens met lianen aangewezen; *sandeme se'i be bangke pekare mami*, vandaag is de streep (die wij al oogstende door 't veld getrokken hebben) niet groot, we hebben niet over een groot stuk de halmen uit elkaar gehaald (door er doorheen te loopen), we hebben geen groot stuk afgeoogst: *pekare ndawjaka pangka*, langs de lijn die men volgt bij het oogsten worden lianen gespannen.

mangkare, *mangkaresi*, krabben, uiteenhaken, openrijten, *nakare wawjanja*, zij legde een scheiding in haar haar, haalde hare haren uiteen, *kekare taw pai kopale'o mantjoko anakoe*, ik heb de menschen uiteen

geduwd, waardoor ik er in geëlaagd ben mijn kind op te nemen, *ro'o ane ndapokare*, *mampepali toekoe*, als men het hoofd bekrabt, is het om luizen te zoeken, *anoe nda'apole*, *ndakareka waa apoe*, op iets dat men in het vuur poft, krabt men gloeiende kolen, *nakaresi ewo*, *mampepali anoe tetadji*, hij buigt de grashalmen uit elkaar om te zoeken wat weggeraakt is, *mangkaresi pondja'i*, de familieverwantschap opsporen, net zoo lang de familieverhoudingen uitpluizen, totdat men gevonden heeft in welken graad men bloedverwant is: *mangkaresi poratoea*, het recht over de familie-slaven oprakelen, of *mangkaresi mata oe'i*, de bron der rivier opschakelen, uitdrukkingen voor: het recht om mede te beschikken over de familie-slaven weder terug winnen, wanneer men dit verloren had, bv. door de slaven te mishandelen of door jaren lang buitenslands te verblijven; men kon dit doen door bij den dood v. een der slaven voor de begrafenis te zorgen of door aan de familie een buffel te geven.

kangkare², krabbelend, aldoor uiteenhakend, *kangkare² rajakoe da ndjo'oe ri tasi*, mijn lust prikkelt me voortdurend om naar zee te gaan; *tekare*, *tekaresi*, uiteengehaald, uiteengekrabd, *dja moesa*, *bepa paja waka ndjaja wai*, *ndekoepa katekarinja*, de weg is nog open, het oude beloop er van is nog niet weg, verderop is nog te zien waar hij is opengemaakt, *pamongo*, *nakatekaresi ndajamoe*, neem een sirihpruim, opdat uwe stemming wat verstrooid (wat ontspannen, afgeleid) worde.

makare, opengekrabd, ternauwernood opengekapt, maar nog ruig en begroeid, *djaja dja makare²*, de weg is maar min of meer open.

mombekare, elkaar krabben, *mombekare oera*, elkaar in 't grijze haar krabben, gezegd v. e. bejaard echtpaar dat elkaar tot den ouden dag is trouw gebleven en nu elkaar de grijze hoofden luist; *mekikaresi*, laten krabben, verzoeken uiteen te krabben, *mampekikaresi ewo*, het onkruid laten uiteenkrabben.

mangkaresaka, uit elkaar halen, door bewegingen als krabben en derg., *ndasoengketi woejoea*, *ndakaresaka meure*, het haar wordt opgelicht, het wordt uiteengehaald bij het luizen, *karesaka apoe*, *omba doekoe ri lomben*, haal het vuur uit elkaar, de wan op het rookrek raakt in brand, *pantjoeba nakare²-sakaka laero alesi ntaka*, *da napasoea oemntoe*, met een priem haalde hij telkens de rotan van het omvlechtsel v. d. palmwijnkoker uiteen, om er oementoe tusschen te vlechten; *tekaresaka wale*, de steenen zijn komen uiteengehaald te worden, *tekaresaka rajakoe*, mijn gemoed is bedaard (niet meer ontstemd of verhit, maar als een vuur dat uit elkaar is gehaald).

motangkare, *motatangkare*, spartelen, telkens opspringen.

kare'a „wat men afkrabt“, w. t. v. *biere*, zout: de blokken zelf gezoden zout schrapten af voor het gebruik.

kare'a, zie *kare*.

karemba: *mangkaremba*, iets afkrabben, uitkrabben, uivegen, *mangkaremba njoo*, het vuil opvegen, *ndakaremba wawo ntana*, *mai-woeni inii*, het bovenste laagje v. d. grond krabt men af, om de zaaijst (in de postgaten) toe te dekken, *djama woe-karemba pewawimoe*, je wieden is maar krabben, *taw mosambe*, *aw metaka wonanja ri bobakanja*, *da nakaremba*, *ra'a ntawo*, *awer ndatomp*, *jojunya rionja*, *nasao'tika*, als bij het sagokloppen de sagohoudende vezels aan den hollen stam vastzitten, veegt men ze uit, met een sagotak waarvan de punt is afgehakt veegt men ze uit; *napokono ngkupi da ndakaremboku tana*, *nepa da ndapasumbaku ri po'oenja*, de koffie heeft graag dat er aarde voor haar wordt bijeengeschraapt en om den voet van haren stam wordt bijeengebracht.

kari (vgl. *1. kari* [enz.] en Mak. *kara'*, Boeg. *kəri*, L. Amp. fluim, het geluid v. d. keel schrapen of een ander krasend geluid, *kari'pa loku se'i*, *bepa jonto katusanja*, deze pisangs geven nog een krakend geluid, ze zijn nog niet echt rijp; *sakari*, *woekuri*, pang'hang' of een ander geluid, dat het open-

scheuren v. iets aanduidt, *woekari*, *lio² teba-mba² nasajoe*, flang, ineens was (de bamboe) schuin doorgekapt, toen hij er een hak in gaf; *ngangamoe dja kakari²*, je keel doet niets dan schraapgeluiden maken; *dja nana pai daa koekari²saka*, slechts etter en bloed schraap ik als fluimen uit de keel.

kariada, zie *tangkariada*.

kariango (Mak. *kareango*, Boeg. *areango*, Mal. *djerangaoe*, Jav. *dringo*, Tontmb. *karimenga*, *koringa*; [vgl. 1. *django*]), *Acorus Calamus*, Cl. 22, kalmoes of lieswortel, om den stank v. d. wortelstok als onheilwerend middel gebruikt; de jonge bladeren worden tegen hoofdpijn aangewend; de plant groeit in poelen, maar wordt ook wel aangeplant.

To *Kariango*, een legendarische volkscastam, thans verdwenen; ze hadden blond haar, vdr. dat men een blond mensch wel eens To *Kariango* noemt.

karijangi, Amp., het sterrenbeeld „Gordel v. Orion“, zie Tijdschr. B. G. XLII, 558.

kariki (inf. -ar-, vgl. Tomin. t. W. Tor. t. *keke*, Bob. *kereke*, Kar. *kiki*), oksel, *topi ndatoe²oe ngkariki*, sarong, toegeknoopt onder de oksels, *ri ara ngkariki*, onder de oksels, *mekoju ngkariki*, op den rug dragen met de draagbanden onder de oksels doorlopend, *kariki sambira*, de eene oksel: *sangkariki*, *sampo-kariki*, de lengte v. d. arm tot aan den oksel.

karioeë, zie *oeë*.

karirea of *kariria*, maden, die in de ingewanden huizen; *kekarirea*, last v. maden in de ingewanden hebben, syn. *keorsea*, zie *orse*.

kariria (vgl. 2. *riri*), hetz. als *karirea*.

karisa (vgl. *kare*, *kori* en Tontmb. *kerisen*, v. *keris*, Sang. *kehe*), ichthyosis, schubziekte; *kekarisa*, lijdende aan ichthyosis.

[*kari'ojo*, zie *ojo*.]

kariontjo, zie 1. *ontjo*.

karitoetoe, zie 1. *toetoe*.

1. *karo* (vgl. *keroe*, *koroe*, 1. *karoe*, *kari*, [kau, enz.]), Str. B., het hoornen kammetje met hetwelk men de draden waarvoor men stikt, uit elkaar houdt.

mongkarosi, krabben, *nakarosi ndoei*, door dorens geschramd.

nggaro engo, m. e. smerig gezicht, waarop snot, etensresten en ander vuil kleeft, zoodat men zich den neus krabt. (MS.)

2. *karo* (vgl. *koro* [enz.] en Pal. *karo*, lichaam); *mokangkaro*, overeind staan, uit zittende of liggende houding opstaan, zich gereed maken om uit te gaan, *mokangkaro da romga melindja*, overeind komen en zich gereed maken om spoedig weg te gaan, *ndipokangkaro*, *naini da ordja*, komt overeind (maakt u gereed), het gaat dadelijk regenen.

pr. t. *karo*, lichaam, *bajo ngkaro*, levensgeest, levenskracht, *karo ntjaloe*, rivier.

a) *raica da mokangkaromo*, de geesten moeten opstaan,

b) *ola da mogigicomo*, de zielen moeten zich gereed maken.

a) *gigicwa ntjaric²*, maakt u gelijkelyk gereed,

b) *kangkaro ntjamimindoea*, staat gelijkelyk op.

a) *tatole ngkagigicwota*, we spreken over ons vertrek,

b) *tu'aloe pokangkarota*, we praten over ons opstaan.

napompene mokangkaro, laat hen opklimmen in staande houding.

kormangkaroamo oja, staat op, in rechte houding,

kangkaro oja-ojagi, sta recht overeind.

(Tor. III, 683, 145, 146)

anoe rapetandoe lamba, die versierd zijn met buffelhorens

rapekangkaro boaja, en met figuren v. krokodillen. (Ibid., 673, 155, 156)

1. *karoë* (vgl. *kari*, 1. *karo*, *nggaroe*, enz. [en Mor. *karoe*, *koroe*]), P., fluim (L. *kari*).

kakaroe², schrapende keelgeluiden maken, zoodals iemand die slijm in de keel heeft, *kakaroe² ndakoni*, het maakt krakende, knappende geluiden, als het gegeten wordt (zoo als iets dat croquant is), *kakaroe² baoula mudatoe taw*, met snuivende, schrapende geluiden komt de buffel op de menschen af.

mangaroe, *mongurue*, met voorhoofd en horens tegen een boom wrifven of schuren, zoodals buffels doen; door de Tor. wordt *mangaroe* hier verstaan als „een krijgsdansen

houden“ (zie *mangaroe*); *mampongaroe kina'a*, met den lepel of den spadel de rijst loswerken van de randen v. d. kookpot, opdat ze niet aanbakke en eenigszins afkoele.

mangkaroebi, uitschrapen, uitlepelen; wenken (met 't gebaar v. krabben of nr. zich toe halen); *ndakaroebi ngkola*, met een lepel uitschraapt, *karoebi rengke ngkina'a*, schrap de korsten der rijst uit, *kola ndakaroebika koera*, *nakajali doengko*, met den lepel schrapten den pot uit, opdat de korsten er uit gaan; *mangkaroebi joenoe*, de kameraads naar zich toe wenken.

Amp. *mongkaroe*, krabben, *nakaroe ntoete*, de kat heeft hem gekrabbd.

2. *karoe*, n. v. e. boom, die in de strandstreken groeit: om het harde hout is hij gezocht voor huispalen en als tooverkruid bij den oogst.

3. *karoe* (het Mal. *karoen*), zak, zoodals de goeni-zakken waarin rijst of zout wordt vervoerd, *boere gara sakaroe*, één zak zout.

karoeba, schadevergoeding, gevraagd door de bewoners v. e. huis of een dorp van iemand, die eene besmettelijke ziekte had overgebracht (bv. pokken); een bepaald srt. van *gompate* dus.

karoeke, zie 1. *koekoe*.

karoendani, Amp. = B. *maroena*, stil, rustig, ingetogen.

karoepe, PmB. = B. *karoepe*; ook de *kabola* wordt in PmB. *karoepe* gend.

karoeeroe, Todjo, dez. boom als *aroeroe*.

1. *karoka* (missch. v. 1. *karo* „wat weggekrabbd wordt“), verdroogde bladeren v. kokos-, suiker- en sagopalmen, ook als ze nog aan den boom zitten; *mampekarokasi* (-kai) *kajoeke*, een kokospalm schoonmaken, door de dorre takken en de weefsels aan den voet der takken op te ruimen.

mangkarokasi lobo, met een brandende fakkel van droge palmtakken op den avond van het feest ter inwijding v. e. dopstempel in de hoeken en gaten v. h. gebouw stooten, om het magisch te ontsmetten. Measa, 76, 91.

2. *karoka*, zie *koka*.

karompeni (vgl. *peni*), een boom met goed hout.

karonda, Todjo, dez. boom als *mengkoronda*, zie aldr.

karongkoeni, een boom met hard hout, goed voor huispalen.

karowatoe, een boom met hard hout.

1. *kasa* (Mal. *katjang*), een groote boom, welks vruchten veel op hazelnoten gelijken: de vruchten worden gegeten; de boom komt in de lagere streken niet voor; *paë kasa*, de minst geschatte rijstsoort; de schil der korrels heeft de kleur v. hazelnoten.

2. *kasa* (uit het Mal. *katjang*), bruine boonen, ingevoerd en hier en daar aangeplant, *kasa manila*, *Arachis hypogaea*, in 1908 door de Regeering in Midden-Selebes ingevoerd.

3. *kasa* (uit het Mal. *katja*), glas (stofn.), *tabu kasa*, drinkglas.

kasaedja (uit het Mak. *kasa edja*), rood katoen.

kasala (uit het Boeg. *kasala*), laken, of stof die daarop gelijkt.

kasimbang, srt. eetbare oesters, in de Poso te vinden.

kasani (Pal. *sani*, muskiet), PmB. = B. 1. *kasani*.

kase (Mor. *kase*), n. v. e. boom, gelijkende op de *ipoli awoe* en de *soeka*; het hout is hard en brandt zelfs als het pas is gehakt; v. d. wortels maakt men handvatten voor kap-messen.

kasea (P. *kosea*), eene ziekte die zich openbaart door swelling der liezen; de gezwollen plekken gaan echter niet open, maar veroorzaken pijn: volgens de Tor. ontstaat deze ziekte door het eten der testikels van varkens; *kekasea*, aan deze ziekte lijdend.

kasere, PmB., een boom m. e. schijfstam.

1. *kasi*, zie *asi*.

2. *kasi* (vgl. *ngasi* en Mal. *katjip*), schaar, knijper v. e. krab, garnaal, duizendpoot, oorworm; nijptang, bij het smeden in gebruik (Tor. II, 347); *mokasi*, scharen, knijpers hebben; *montale kasi*, zie *tale*; *mekasi*, knijpen, met de scharen of knijpers of m. d. nijptang, *oera mekasi pui be m'ai pekasinja*, garnalen knijpen, maar ze knijpen niet erg; *mangkasi*, iets knijpen, *taw nakasi alipa*, iemand dien een duizendpoot heeft geknepen; *mongkasi*, stekende pijn doen, zoodals bv. oorpijn, *tali-*

ngakoe mongkasi, mijn oor doet stekend pijn; *kangkasi*² *talingakoe*, *pai koepampekitawoe*, mijn oor doet aldoor stekend pijn, daarom heb ik er in laten blazen; *mangkasilaka*, den haan v. e. geweer aftrekken, doen neerkomen op het slaghoedje, ook het overhalen v. d. haan wordt *mangkasilaka* gend.

komasi (uit *koemasi*), iemd. die bij het uitsmeden van het ijzer verstand heeft om met de tang om te gaan, waartusschen hij het ijzer houdt en het keert en wendt, terwijl 2 of 3 anderen het behameren; verder in het algemeen: bedreven, knap.

3. *kasi* (vgl. *gantji*), Amp., tol, riika *remboenja*, *ratoro kasi*, het touw wordt er omgedaan, de tol wordt opgezet.

4. *kasi*, in *gola kasi*, witte suiker (uit het Boeg. *gola kesi*), vert. v. h. Mal. *goela pasir*, [sijne suiker]).

5. *kasi* (uit het Mal. *katji*), fijn wit katoen.

kasili (Par. *kondjili*, Boengk. *koelisi*), pink, ook: het steeltje waarmee de vruchten van pinang- en suikerpalm aan den tros zitten; *mamongo sangkasili*, een kleine tros, onderdeel van een geheelen tros (*sampa'a*), pinang-noten.

kasimpo (Mor. *kasinggo*), Amomum-soort, die lange bladeren heeft en geen steel vormt, de vruchten zijn eetbaar en groeien niet aan een kolf; ze zijn licht rood, vndr. *konao kasimpo*, lichtroode sago v. d. suikerpalm.

Rato ngKasimpo, *Lombo ngKasimpo*, de naam der Elyseesche velden, naar de voorstelling der priesteressen. Tor. II, 129.

kasina, uit *kajoe sina* (het Mal. *kajoe tjina*), een gewas waarvan de knollen in gedroogden toestand in den handel zijn als geneesmiddel tegen melaatschheid; Tor. I, 415: *taoe nda-kasina*, iemand die met *k.* wordt behandeld.

Een ander *kasina*, zie 1. *sina*.

kasindara, zie 2. *para*.

kasinggona, zie *ngkoma*.

kasipoea, zie *soepoe*.

kasisi (Mak. *koesisi*); [vgl. *sarese*, 1. *manisi*], kleine soort muggen, die laag bij den grond vliegen en welker beet jeuk veroorzaakt, die echter spoedig verdwijnt.

kasiwia, pokken; wrsch. andere uitspraak v. *kasoeiria*, zie *kasoebia*, waardoor het woord de bet. krijgt v. „gelijke” en dus syn. wordt met *kasinggona* „naamgenoot”, dat dient als w. t. wanneer er geen eig. w. t. is.

kaso (Mak. Boeg. Tontmb. id., Mal. *kasoe*), dakrib, gewl. v. bamboe; hieraan worden de stukken dekblad met rotan vastgebonden, Tor. II, 152; *kaso aja* (zie 2. *aja*) „de groote dakribben”, de scharen v. h. dak, de balken die evenwijdig met de *kaso*'s loopen en op de zolderbalken (*popa'a*) steunen, terwijl dwars daarover weder de *rampea ngkaso* of *porampe ngkaso* (onderaan) en de *pojoeli ngkaso* (middenin) loopen; op de *kaso aja* rust de nokbalk (*woembor*); *kaso baroe*, zie *sorai*.

kasoebi (P. *kasoebi*) of *katoebi* (*katoebi*), Manihot utilisima, Cl. 2181, op Midden-Selbes vrij veel aangeplant, wrsch. uit Boengkoen Mori, oorspr. uit Ternate ingevoerd.

kasoebia of *kasoebiang*, Tog. (uit het Boeg. *kasoebiang*), 1) belasting, 2) pokken (omschrijvende benaming).

kasoebi, zie *kasoebi*.

kasoeiba (uit het Mal. of 't Boeg.), benaming voor alle aniline-verfstoffen, die door de Chinezen worden ingevoerd en door de Tor. tot het kleuren van foeja gebruikt. Tor. II, 325.

kasoeiba silo, een boom welks vruchtpitzen roode verfstof geven, als men ze fijn stampt.

kasoeipoea, zie *soepoe*.

kasombo, een eetbaar schelpdier, in een doosjeschelp, veel in den benedenloop v. d. Poso gevonden.

1. *kasoni* (vgl. *kasani* en *saoni*), PmB., een leis v. dez. soort als de *ngati*, maar veel kleiner, hecht zich aan honden, paarden en buffels en zuigt hun het bloed af; *kekasoni*, waar veel zulke luizen op zitten.

2. *kasoni*, een boom die op de *tambone* en op de *tamampapoe* gelijk en waarvan men den bast gebruikt; het hout wordt alleen als brandhout gebruikt.

kasopi, zie *sopi*.

kasoro (uit het Boeg. *kasoro*), matras.

1. *kata* (vgl. 2. *kati*, *kato* en Mak. *katala*), Mal.

gatal, Ibn. *katal*, Bag. *katoel*, Tir. *katel*, Tag. *kati*, jeuk, jeukende plek of wond, schurft, *kata oene*, inwendige jeuk en zwelling daarbij ontstaan; *kakata*, jeukte, jeukerigheid, *bar'e madja'a boegisi*, *djamo kakatanja*, ichtthyosis is niet gevaarlijk, het is maar dat ze zoo jeukt; *kekata*, met jeukende plekken, schurftig, *asoenja kekata*, zijn hond lijdt aan schurft.

mangkatar *woeje*, zich in de veeren pikken, omdat de huid jeukt, *nakatari manoe woejoenja*, de kip pikt zich in de veeren (om den jeuk te verdrijven).

makata, *Alocasia celebica*, Cl. 148, een plant met zeer groote bladeren, die in moerasgrond groeit, aldus gend. omdat het sap jeukverwekkend is, *ira makata ndalampinika tabako*, met bladeren v. *Alocasia* wordt de tabak omwikkeld.

makakata, jeukerig, jeukend, *makakata atekoe*, mijn binnenste jeukt, ik ben ongeduldig, *makakata palekoe mebohaki*, mijne handen jeuken om te slaan, *makakata ueirinja*, hij kan zijn mond niet houden.

2. *kata* (uit het Boeg. *katang*), schaaf; *mokata*, schaven.

kataba (uit het Boeg. *katabang*), zoldering v. planken, dek v. e. Europeesch vaartuig; te Todjo wordt ook de vorstelijke woning aldus gend., omdat ze een planken vloer heeft.

kataboro (uit het Par., omzett. v. Boeg. *takaboro*), Str. B., verwaandheid, inbeelding; *mukataboro pompaenja*, hij spreekt overmoedig, zonder zich aan iemd. te storen.

katali: Amp. *mompékatali* = B. *moerake*, zie *woerake*.

katampoeoe (vgl. *puoe*), Amp., schimmel.

katana: Tog. *mokatana* = B. *mekoetana*, vragen.

katawo: 1) een struik met groote bladeren, die aan het water groeit; 2) een plant die op *soeli* gelijk, op steenige plekken groeit en door de varkens gegeten wordt.

kate; *mengkate*, volhouden, aandringen, trachten door te zetten, *mengkate da meloele*, er op aandringen om mee te gaan, *mengkatenno taoe radoe se'e da morongo*, *njamo ndakoedja rajanja*, de *mombelapasaka*, deze beiden ston-

den er op om te trouwen, al bewerkte men hunne gezindheid, ze lieten elkaar niet los.

kate'nja ri komponja („zijn botten (pitten) zitten in zijn buik”) (v. d. pisang in een raadsel).

katedo (vgl. *tedo*), pompoen, *Lagenaria vulgaris*, in P. *tampere*, de vruchten zijn een zeer gewone toespis, de ranken, *jojo ngkatedo*, worden ook gekookt gegeten, voor zoogende vrouwen zijn ze verboden, omdat het kind anders niet zal groeien; pompoenvruchten zijn, om de meligheid, verboden bij ongesteldheid, Tor. I, 412.

pr. t. a) *taoe mourante londagi*, degenen die palmwijn inschenken,

b) *da naparainti peiro*, moeten hunne schaamgordels stijf ombinden,

c) *boi montjoé katedo*, opdat niet de pompoenen heen en weer gaan,

d) *boi mentjoegi gawego*, opdat niet de penis tevoorschijn kome.

katetela (uit *kasitela*, Kastiliaansch, wellicht uit het Tern.), Tog., *Ipomoea batatas*, Cl. 1892, de aardvrucht die in het B. *toraa* heet.

katewoe, een boom waarvan men den bast gebruikt.

1. *kati* (Mal. *katir*, Par. *katigi*, Tag. Bis. *katig*, Gor. *atihor*, Boeg. *ati*), draagbaar, draagzetel, bv. om zieken te vervoeren of varkens op te dragen; *mangkati*, op een draagbaar vervoeren, *taoe madjo'e ndakati*, *aojo taoe mangkati*, men vervoert den zieke op een draagbaar, 4 man dragen hem; *mopakati*, als drager v. e. draagstoel dienst doen; *mampasikati*, met anderen mede op een draagbaar vervoeren.

2. *kati* (vgl. 1. *kata*): *makati*, jeukerig, prikkerig, *makatimo pelakoe mandioe moeroero*, mijne huid is prikkerig van het baden in den vroegen morgen (en daardoor ongevoelig).

3. *kati*, soort varen, die veel voorkomt in de bergstreken rondom het Meer, *kati ndakabaka bisor*, puisten bedekt men met (gekauwde) *kati*-bladeren.

katibi (uit het Mal. *katib*), de man die des Vrijdags in de moskee de preek voordraagt. *katidajole*, pr. t., de *katimba*-plant.

katilalo (vgl. *tilalangi*), Todj., de heester *Jatropha Curcas*.

katilangoni, Amp., dez. boom als *talise*.

katiloe, Amp. = *B. totiloe*.

katimba (Mak. *katimbang*, Lamp. *këtimbang*; [vgl. 3. *timba*]), eene *Amomum*-soort, welker lichtroode, zeer zure vruchten tot kruidrij dienen en ook in de kraamvrouwen-soep (*galembo*) worden gedaan, om het zog op te wekken. Soorten zijn: *katimba mpala*, *k. lelatoe* of *k. mboeli* (de vruchten hangen in trossen aan stelen), *katimba mpoeso* (ook enkel *poeso*) of *k. bombo*, ook *soelajo* gend., eene witte soort, *k. mporoe*, met harde schil en zoete vruchten, *k. mbalesoe*, *k. mbo'o*, *k. ntana*.

katimoe (Jav. *këtimoen*), een liaansoort; *katimoe mbalesoe*, een andere soort.

katimoenda, *Abrus precatorius*, Cl. 3, klimheester met peulvruchten, waarvan de half-rood-halfzwarte boontjes dienen om goud te wegen: de gekauwde bladeren worden op pijnlijke plekken gespuwd, om den naam, die aan *toemoenda*, *toenda* (zitten, rusten) herinnert. Tor. I, 405.

katindja, Amp., soort gras.

kato (vgl. 1. *kata*, 2. *kati*, enz. en Pal. *kato*, oogsten): *mangkato*, krabben, tegen jeuk, zonder de nagels in het vleesch te slaan, *mangkatosi*, bekrabbelen, *makakato boegisinja*, *nakatosi koronja*, zijne schubziekte jeukt, hij bekrabbelt zijn lichaam.

kato tida, ook *soi tida* of *soi katona* gend., omdat deze heester als levenskrachtig kruid (*mentoeiroe*) langs de randen v. aanplantingen wordt geplant en dus een grensstreep trekt; in onderscheiding v. andere *soi*-soorten (coördylne) zijn de bladeren groen; *kato toema* (luizenkrabber) of *katoetoema*, *Elatostema rostratum*, Cl. 1247, een heester die aan het water groeit, waarvan de bladeren worden gewarmd en op den buik gelegd bij buikpijn.

katona (Doer. *katonang*), grens, afscheiding, bv. tusschen 2 akkers die binnen ééne heining liggen, tusschen het gebied v. 2 stammen, enz., *sampokatona*, buurman, grensgenoot.

katóangi (Bis. *katoan*, schildpad), houten bak of kom met hoogen rand, soms ook v. aardewerk, *katoangi era koera be mole'e*, de *k.* ziet er uit als een kookpot zonder hals; bij een haardrak (*topo*) van 5 verdiepingen heet de bovenste ook *katoangi*.

katoe (Bim. *nggadoe*, Mak. *pikatoe*, Boeg. *deator*, Tomb. *atoe*); *pakatoe* (met caus. pref. v. *kator*, zie beneden, dus „doen neerkomen“), bezending, toegezonden geschenk, *pakatoe i Ine*, een toegezonden geschenk van Moeder; *mampakatoe*, toezenden, *se'i wea in Taodo*, *napakatoeka siko*, hier is rijst v. T., die zij u toezendt; *mampikipakatoe*, iets door een ander laten toezenden, *da koepikipakatoeka toea'ikoe ri taee molioe*, ik zal het door een voorbijganger aan mijne jongere zuster laten toezenden.

koematoe, w. t. v. *mate*, gestorven; *mokomatoe*, slapen en in den slaap knorren, brommen of derg. geluiden maken, v. menschen, varkens, enz.

pr. t. *makatoe*, vallen, neerkomen.

da koepangkatoe kolaki (Tor. III, 670, 61), ik zal de sirih (in de mand) laten vallen. *lito mpongkatoe kolaki*, jonge mannen, die de sirih in de mandjes stort, *katoe laki oge-oge*, doe er goed veel sirih in. (Tor. III, 680, 63, 64)

boi mopakatoe, opdat ge niet moogt neervallen.

katoebi, zie *kasoebi*.

katoebii, zie *kasoebi*.

katoeë (Sal. *toeë*, Mak. *toede*), Str. B. (uit het Par.), hetz. schelpdier als *boa*, een soort mossel, vooral in kreken gevonden.

katoeli (vgl. *toelingi* en Boeg. *toeling*, *tjoeling*, *toli*, oor, Mal. *toeli*, doof), onhandig, ongelukkig in zijn optreden, *taoe kekatoeli*, *ane mitaroëisi apoe*, *be toewoe*, als een stumper het vuur aanmaakt, wil het niet branden.

katoemo (Nap. id.), zie *katoengo*.

katoempoe, zie 1. *toempoe*.

katoendána (vgl. 1. *toenda*), 1) ziekte die vooral vingers, teenen en nagels aantast en zich openbaart in plaatselijke zwelling, die in eene wond eindigt.

2) n. v. e. plant met witte bloemen, die groeit op bemoste of half vergane boomstammen; de wortels en de stengels ontspruiten uit een bol.

katoengo of **katoemo** (Mal. Ibn. *toengaoe*, Niass. Tob. *toengo*, Jav. *tengoe*, Tag. *tongar*), boschbladluis, kippenluis, een bijna onzichtbaar lichtrood insect, dat zich in de huidporiën vestigt en jeuk veroorzaakt; w. t. *tomelambi*.

katoetio, zie *katotio*.

katoetoema of **kato toema**, zie *kato*.

katona, zie *kato*.

katopasa, w. t. v. *katelo*, pompoen.

katopoe, een heester, waarvan de bladeren worden gegeten om den zogvloed eener vrouw te doen opdrogen, ook wel ter genezing v. andere kwalen; w. t. *simongkoe*, *kaweto*; *katopoe mbalesoe*, eene soort *k.*

katotio (Sa'd. *tattioe*), 1) een kleine vogel, nr. zijn geluid gend.; *sangadi molonde nontjoe*, *morantje katotio*, eerst als de rijstblokken loten schieten en de *katotio* sporen draagt (zal dit of dat onmogelijke geschieden).

2) and. naam v. d. *nomu roemboe*, de huispalen die tot den nokbalk reiken (de stam is misch. *toti*, vgl. *noti*): *sangadi molonde nontjoe*, *morantje katotio*, eerst als de rijstblokken loten schieten en de nokpalen spruiten dragen (zie boven).

kawa (vgl. *kuro*, 2. *kaja*, *tongara*), draden, haren, vezels, v. planten, vruchten, of v. taai vleesch, *kawa ajapa*, *kawa inodo*, draden, vezels, pluizen v. geweven stof, v. foeja, *kawa ngkajoeke*, de vezels die aan den voet der kokostakken zitten, *kawa antja*, de draden die om de pit der mangga zitten, ook: de haren der rijstaar, *waroe kawa*, een ruig, borstelig varken, *soeka kawa*, de tweede, onbruikbare laag v. d. *soeka*-bast.

mokawa, pluizig, vezelig, draderig zijn, *mokawa inodo*, *da nitatadji*, *mo'ai gagu pokurinja*, de foeja is pluizig, men moet ze maar weggoien, ze is al te pluizig, *mokawa waroe*, *be majoesa*, het varkensvleesch is draderig, niet malsch; *makawa*, *kekawa*, vezelig, draderig, pluizig.

mampet ngkacasi, *mumpengacasi*, van de

vezels, pluizen, aangroeiels bevrijden, *ndapengkacasi kajoekoe*, de kokosboom wordt gereinigd van de vezels a. d. voet der takken, *ali po'oe napengkacasi ri tana*, zij maakt de rotan-mat op den grond schoon.

kalangkara, warboel, rommel, slordige hoop, *parando inodo setoe dja kalangkara*, de beschildering v. die foeja is een warboel, *kalangkara alimoe*, *be makoeanti kateenjanja*, je mat is een slordig stuk, het vlechtsel sluit niet ineen, *kalangkara pelindjanja*, *be manoto katecia mpalenja pai witingja*, hij loopt slordig, de bewegingen zijner armen en beenen zijn niet zooals het hoort.

kalikawa, variatie van *kalicongo* (voor *ne'e makaliwongo*, geen leven maken!), waarbij men *wongo* in boosheid vervangt door het minachtende *kuwa*, in den zin van: vuile rommel.

kawadi (Tag. *kawar*, Bik. Pamp. Ibn. *kawad*, Bis. Mal. *kawat*, Gor. *aradoe*; de *d* is wrsch. aan de Gor. uitspr. ontleend), metaaldraad, koper- of ijzerdraad: Tog.: hengelsnoer.

kawali (uit het Mal. *koali*), groote ijzeren pan, vooral gebruikt bij het suikerstoken; *ma-boerja mpokawali*, zoo wit als een ijzeren pan, spottend voor iets zwarts.

kawanga (uit het Boeg. *kawangang*), hetz. als *kawali*, in Saloem.

1. **kawao** of **kawaoe**, een cylinder-vormig mandje v. rotan, waarin men een lokhaan vervoert; door een kleine opening aan het eene eind steekt de staart; de andere opening is met een halvemaaanvormig deksel gesloten, waardoor eene opening vrij blijft uit welke bals en kop steken; *pokelo ndaparingkawao*, de lokhaan wordt in het draagmandje gestoken.

2. **kawao**, zie *rao*.

kawaoe, zie 1. *kawao*.

kawaoe, zie *ole*.

kawari (uit het Boeg. *kawari*), plaatjes van metaal die men kinderen op de borst bindt, als voorbehoedmiddelen.

kawe (vgl. 1. *kabe*, enz. [en Mor. *kawe*]), de 22ste dag der maan-maand (bij de To Maronene de 4de), een verbodsdag voor den landbouw, behalve voor hen die geen kinderen

hebben; *ara ngkare*, de 3 dagen die op *kaire* volgen, en gunstig zijn voor den landbouw. Tor. I, 395, II, 155, 267.

mekaire, wenken, met een naar zich toehalende beweging v. d. roeispaan een vaartuig aan een der einden doen zwenken, *mangkaire*, wenken, met een naar zich toehalende beweging, *nakaire ntjoi tanoana ntaoe maldjoe'a*, met cordylina-takken wenkt zij den levensgeest v. d. zieke naar zich toe; *mekaresi*, *mangkaresi*, meervoudsvormen.

kaire kola, iemd. die niet v. huis kan, die zich nergens kan helpen dan thuis, een sukkel in alles, *aoe kaire kola maria ngaja napotengo*, *maka eica nakaire ngkola noe inenja*, een „moeders pappot“ handelt dom in allerlei, want het is alsof zijn moeders pollepel hem wenkt.

monggaire, *motangkairi*, *motanggaure*, of *mont.*, met de armen en beenen spartelen, zoodat een hond die zwemt, *monggaure*, *montatangkaire kosa ri wairo oer*, de baarzen spartelen op het watervlak, *motanggaure pale noe asoe monangoe*, de hond spartelt met de voorpooten als hij zwemt.

kanggaure *palenja*, *da malodongi*, hij spartelt met de armen, om niet te verdrinken.

pr. t. *pedjoe ri kaire ndoe*, begeeft u langs de randen der soi-bladeren.

kawela (Jav. Mal. *kéleang*, Soemb. *kabela*, Bim. *tjila*, Rot. *felus*), of *nggaurela*, w. t. v. *laboe*, kapmes, iijzer.

kawelanta, n. v. e. vogel v. donkere kleur.

kawiko: *mokawiko*, opstaan en aanstalten maken om te vertrekken.

kawo [vgl. *kara*, 2. *kaja*, *ewo*], maïsveld, ook wel een veld met maïs en andere gewassen, maar toch *kawo* gend., omdat er geen *pongkaresi* (zie *kare*) in staat: Tor. II, 239, 297; *mokawo*, een maïsveld bebouwen.

Amp. *mokaro* = B. *mokasasi*.

kawodi (vgl. *kao*), pr. t., krabben.

a) *mbatangoe mongkakawodi*, ze staan op en krabben zich,

b) *mbakawodi bolengkanja*, krabben hunne hoofden.

1. **kawoe**: *makawoe*, omgekanteld, omgeslagen,

overboord gevallen; *mangkawoe*, *mangangkawoe*, *mampakakawoe*, doen omslaan, *ropo anoe mangangkawoe doeanga*, het zijn de golven die de prauw doen omslaan; *mekawoe*, *mekawoesaka*, zich overboord gooien, uit de prauw zich in het water laten vallen.

2. **kawoe** [vgl. *kamboe*, enz. en Mor. *karoe*], PmB., benaming voor insecten en and. kleine dieren, die geen eigen naam hebben, *karoe ntana*, syn. met *garoeoe ntana*, kleine dieren, die op den grond leven, *karoe ntea*, een groote tor met lange sprietten, die venijnig steekt en op rotte *tea*-stammen leeft.

B. *kakawoe*, Amp. *karoe-karoe* (Mal. *kaboe*?, Mak. Boeg. *ka'oe*?), kapokboom, *Eriodendrum anfractuosum*, Cl. 1295, in M. Selesbes aangeplant sedert het optreden der N. I. Regeering, die den boom heeft ingevoerd; de naam was reeds aan het strand bekend.

kawoeanga (vgl. 2. *karoe*), halfduister, niet helder, v. d. oogen, *karoeanga mala ntaoe nepa menbangoe*, de oogen v. menschen die pas zijn opgestaan, zijn niet helder; *kekawoeanga*, niet helder, niet goed ziende.

kawoelela: *mekawoelela*, zich laten glijden naar beneden, *mek. ri kadjoe*, *ri njara*, zich laten glijden uit een boom, van het paard.

kawoentjil, zie *si*.

kawoko (vgl. *kadjoko*), Str. B. (uit het Par.), gras, onkruid, wildernis, *waroe ngkaroko*, wild zwijn, *to ara ngkaroko*, iemd. die zich afzondert, bv. om zich geneeskundig te laten behandelen; *karoko* is ook w. t. v. *jopo*.

toempoe ntana ri karoko,

lingoeni, *da koekarodo*,

ri karoko toempoe ntana,

lingoeni, *da koekarata*,

geesten in de wildernis,

leidt mijne gedachten af, opdat ik rustig zij;

geesten in het bosch,

verandert mijne gedachten, opdat ik thuis kome.

kea, klef, half gaar, niet behoorlijk rijp, *kea booe ndatapa*, *be madago kangaoenja*, de ge-rookte visch is niet doorrookt, ze is niet goed droog, *dja nasoeure mbelo apoe*, *be ndapapara kasoebi*, *dja kea*, de *kasoebi* is slechts

dicht bij het vuur gehouden, niet echt er mee in aanraking gebracht, ze is slechts half gaar, *keamo pale*, *narara ndeme*, *maoeri*, (mijne) handen zijn half gaar, zoo als de zon er op gebrand heeft, donker, *keamo tandonja*, het uiteinde is half vergaan.

ke'a (Sa'd. *kirak*, Mong. *keas*, Boeool. *keato*), witte kakatoea, met gele kuif.

keba (vgl. *keira*); *mokeba*, onsymmetrisch, niet op elkaar passend of sluitend, zoodat er min of meer een trap wordt gevormd, *mokeba karama*, *sa'e ndateka*, *sa'e lo'oeke*, de vingers (teenen) zijn ongelijk groot, sommige zijn lang, andere kort, *mokeba tali setoe*, *ma'ai pokedanja*, die hoofddoek is niet symmetrisch, hij is erg ongelijk v. helften (hij laat zich niet in 2 gelijke helften vouwen, het patroon is niet regelmatig over beide helften verdeeld, of iets derg.); *mampapokeba*, niet op elkaar doen passen, ten opzichte van elkaar niet regelmatig leggen, *napapokeba dopi*, *nupapompalatoeke*, *nakadago mpaimba*, hij heeft de planken niet passend op elkaar gelegd, hij heeft ze trapsgewijze op elkaar gelegd, om ze goed te kunnen tellen; *mombekaba dopi*, de planken liggen niet passend op elkaar, maar zoo, dat de einden een trapje vormen, *ndapapombekaba tono noe ganda*, men heeft de wiggen der trom niet met de uiteinden op elkaar doen sluiten (de wig die geslagen wordt in den band die het eene vel spant en die welke in tegenovergestelde richting het andere vel spant zijn niet vlak tegenover elkaar ingeslagen; zie de trom in Tor. Atl. hfdst. Muziek), *napapombekaba karamanja*, hij heeft de vingers zijner handen niet tegen elkaar doen aansluiten (maar ze in elkaar geschoven).

kebe (vgl. *kevi*, enz.); *kangkabe*, bewegingen maken v. iemd. die zich met handen en voeten tegen iets steils opwerkt, *kangkabe tuoe da sari ri kadje*, men werkt zich, met armen, borst en beenen langs den stam schurende, naar boven in den boom, *kangkabe reme da sari*, de zon werkt zich op om boven te komen (ongev. 11 u.).

metangkabe, trachten zich naar boven te

werken, langs een boomstam, een steilte of een steile trap, *metatangkebe da mepone ri baola*, trachten zich op te werken om op een buffel te klimmen, *petangkabe*, *pepalimo anoe da noepo'longkoe*, werk je naar boven, zoek iets waar je op kunt staan, *montangkabesi*, zich opwerken, in een boom klimmen, zoodat men met de borst langs den stam strijkt: *mantangkabesi*, zich naar iets opwerken dat men niet in zijn bereik heeft; *njara ndapapetangkabe ri doeanga*, men laat het paard (over een plank) zich opwerken om in het vaartuig te komen.

keda (vgl. *geda*, *genda*, *langkeda*, *nggade*, *keba*, [*kedo*]); *mombepakeda*, elkaar voor den gek houden.

nggeda, verdraaiing v. klanken of woorden, om ze te verdraaien, te verduisteren of te versieren, verdraaide houding of beweging. *ri paoe ndaego anoe laei majja ndadenggasi*, *nggedanja ntano*, in de woorden v. d. reizang wordt hetgeen oorspronkelijk goed is, verdraaid, dat is dus de verdraaiing er van, *kita manto'o laurinja*, *taoe setoe liurinja*, *nggedanja setoe*, wij zeggen *laurinja*, zij zeggen *liurinja*, dat is de verdraaiing: *manggeda*, krullen, versiersels, verdraaiingen aanwenden bij het spreken, spelen, zich bewegen. *bar'e nato'o mpajoa*, *dja nanggeda*, hij heeft het niet regelrecht gezegd, hij heeft er een draai aan gegeven, *nanggeda paringkonja ganda*, hij gebruikt afwisselende maten bij het slaan op de trom: *taoe mondote nanggeda jandoete*, iemd. die zijne sirih-pruim fijnstampt, draait telkens met het stampertje.

menggeda, draaiende bewegingen maken, *menggeda palenja maringko ganda*, zijne hand maakt draaiende bewegingen terwijl hij de trom slaat.

1. **kede** (vgl. *kende*, *kele*, *kedje*, [*ngode*] en Sa'd. *kele*, staan); *mengkede*, op de teenen loopen, op de punten der vingers steunen, *mengkede ri oentoe ngkarama*, steunen op de toppen der vingers, *mengede*, zich uitrekken, om zich langer te maken, bv. om met één arm en in scheeve houding iets te bereiken, den hals uitrekken en op de

teenen gaan staan, *mengedemo djole*, de maïs is al hoog opgeschoten; (men ziet dan de wortels, zoodat het is alsof ze op de teenen staat; *mengede-ngderi oesoe*, de ribben steken er van vooruit, bv. als de menschen zich uitrekken en de armen hoog heffen: *napi-ngedesi*, *napiyngedesi*, hij maakt er zich lang voor, strekt, rekt er zich naar uit.

2. *kede* (vgl. *kedje*, 1. *djedje*), ventje, kereltje, benaming v. kleine jongens (door ouders ook tot groote zoons), i *Kede*, i *Ede*, het ventje, de kleine man.

kedje (vgl. 1. *kede* en [Mor. *kede*], Bim. *ree*), mannelijk geslachtsdeel, *kedje ntjondou*, de bamboepijpjes die den wind uit de blaasbalgen in de *gege* voeren, *kedje ntjere*, tuit v. d. ketel, *kedje mpanagoentor*, schoorsteen-tje v. e. percussie-geweel, *kedje angga*, soort paddenstoel, die ineens uit den grond komt, *dja kedjenja napeloeika*, hij volgt zijn penis maar, hij loopt er maar recht op los: *mokelje*, een penis hebben, *mokodja anamoe?* — *anoe mokelje*, wat is je kind? — een jongen.

kedjo (vgl. *kenljo*, *nyndjo*, [edjo, *pedjo*, *pro*] en Boeg. *kedjo*) en *kedjo*, mank, hinkende, gebrekkig loopende.

kedjoe (vgl. *proe* en Kant. *kehoe*, uit *kesoe*): *mongkedjoe*, een vrouw bekenen, paren. v. menschen en dieren, *to pongkedjoe*, een wel-lusteling.

kedo (vgl. *keda* en Boeg. *kedo*), eigenaardig-heid in beweging, manieren, *da koepelombor-mo kedonja*, ik zal zijne bijzondere manieren eens nadoen, *malose rajakoe mampatweue* *we'a*, *kulja'a ngkedonja*, ik heb geen zin om dochters op te voeden, want die hebben zulke rare streken.

mangkeloka, *mampatangkeloka*, er bij hin-ken, door een gebrek aan de beenen, *tingke-mphoe pelindjanja*, *dja nakedoka*, als hij — toopt, gaat hij op en neer, hij hinkt er maar bij.

Amp. *borosi kedonja*, hij heeft veel streken, bijzondere gedragingen.

kee (vgl. Mor. *nger*), geschreeuw, gejaank, ge-blaf, gekakel; *mokee*, janken, blaffen, *mokee asoe ane ndutinti*, honden janken, blaffen,

als ze geslagen worden; *kakee*, aldoor janken-de, piepende, *kakee laero ndanai*, de rotan piept als ze geschraapt wordt; *mompopokee*, kakelen, v. kippen; *ndapokeesaka*, *djela moeni ire'i*, hij wordt met luide kreten begroet, nu hij weer hier is gekomen.

mengee, geluid geven dat ongunstig voor-spelt, v. sommige vogels, *mengee teka*, de *teka* geeft ongunstig geluid; *kangee ananngodi*, *batangi*, het kind krijt aldoor, het is een huilebalg.

pr. t. *kee*, in samenstelling met de tel-woorden, als numeratief: *toengkee*, drie, *patangkee*, vier.

kei; *meki*, *meki*, plagen, sarren, nabauwen, *mangkei*, id. tr. *ne'e nokei* *porotoe utao*, bouw niet het spreken v. anderen na, *keimo tae malinga*, dien de zangers v. weerwoord: *mombeki*, elkaar plagen, elkaar onaange-naamheden aandoen, *tongu mpombeki mami pai To Lage*, toen wij en die v. Lage elkaar in 't vaarwater zaten.

mongkei, *mongri*, plagen, *to pongei*, plaag-geest.

ke'i (vgl. *ko'i*): *kake'i*, knarsend geluid maken, bv. bamboetakken die over elkaar wrijven, door den wind, *kake'i ngisinja utongo jore*, *nakoni tanoana joenoe*, zijne tanden knarsen als hij slaapt, hij eet den levengest v. anderen op; *mangke'i ngisinja*, zijne tanden laten knarsen.

mombeki, over elkaar wrijven en daar-door knarsen, *mombeki mata goendji*, de lemmers der schaar wrijven over elkaar, *pm-beke'i ngkadjoe pai naporotoe*, de boomen wrijven over elkaar, zoodat ze geluid maken.

sibalake'i, *sibeleke'i*, *singkalake'i*, *simpala-ke'i*, in elkaar grijpen, over elkaar wrijven, zich in elkaar verwarren, scheef staan ten opzichte v. elkaar, *sibeleke'i toja*, de arm-banden liggen over elkaar, zitten in elkaar verward, wrijven, knarsen over elkaar, *singkalake'i wa'a atinampanja*, *gori ngkasu-ndonja*, *noendjui nakusingkalake'ika*? al hare armringen zijn in elkaar verward, zoveel als het er zijn, wat heeft ze in elkaar doen verward raken? *sibeleke'i*, enz. *wirinja*, zijne

lippen steken de eene boven de andere uit (alsof ze over elkaar wrijven en in elkaar grijpen); *simpalake'i*, *singkalake'i*, *simpala-ngisi*, gezegd v. vloerlatten welke uiteinden niet tegen elkaar aankomen, maar waarvan de eene lat boven de andere uitsteekt (MS.); *tebeleke'i*, syn. met *sibeleke'i*, enz.

1. *keke* (Boeg. Mor. Sob. id., graven); *mohr-kesi*, *mongkesi*, *mongkesi*, invreten, uit-hollen door invreten, *mokeke*, *mongkesi mana*, *mobalamba wela ri koro*, de etter vreet in de wond wordt groot in het lichaam, *kan-djoe limboe* *noe nananja*, *masae monge-ksi*, daar er een etterhaard aanwezig is, vreet de etter op den duur in, *gantji mo-ugkesi*, *malolo ngoedjoenja*, de tol graaft een gat in den grond, hij heeft een spitse punt; *mangeke*, iets uitvreten, *montobasi tana oengka ri iriri oe*, *nadjoedjoe* *noe binangkari oe* *pai napangeke* *noe oe* *tana*, de grond stort neer v. d. rivieroever, de bank in de rivier drijft het water er tegenaan, zoodat het water den grond uitvreet; *dwa-anga ndangkesi*, een vaartuig dat men zoo heeft uitgehold, dat de bovenranden elkaar weer naderen.

kaleke, een hol pad, door regen uitge-spoeld, door buffels ingelopen, *kineke*, soms ook *tineke*, id., *kaleke*, *kineke* *noe baola*, een diep buffelspoor; *mokineke tana*, *moba-lamba tasi*, de grond heeft holle wegen, de zee heeft inwendige hollen.

mbalakeke (vgl. Mong. *keke*, wond (MS.)), diepe wond, *kembalakeke*, met een diep in-gevreten wond.

Amp. *mangkeke*, graven, uithollen: *me-keketi*, gaten maken, *borosi pipiri meketi ri koronta*, vele muskieten boren in ons lichaam.

2. *keke* (vgl. 2. *kiki* en O. Jav. *kikik*, Tontmb. *ke'ke*), het geluid v. lachen, *mogele i Kolo-pawa ri oe*, *nato'o: ee, der, keke!* de Schildpad lachte in het water en zeide: hi, hi, ha, ha, *maoe kodli sulakoe*, *dja keke ri baola komi*, al bega ik een klein misdrijf, met een ha' ha! beboet gijl. me met een buffel, *sakeke gelenja*, ineens ging ze lachen, *woesoe keke*, *jali gege*

„de lach zit opgestopt, haal de windbuis er uit” (versje bij den blaasbalg); *kakeke* *gelenja*, haar lach schaterde maar door, *oedja kakere*, *ngojoe kakeke*, de regen kletterde, de wind loeide; *mokeke gelenja*, haar lach schaterde.

tekeke, *telekeke*, *telekeke*, ook *tolokeke*, aldoor maar moeten lachen; *tekeikresi mo-gele wa'a ananggodi*, de kinderen zijn maar aldoor aan het lachen; *nupakeke pemekenja*, hij moet lang achtereen hoesten, heeft een blaffende hoestbui.

ngkeke, versterkend bijwoord, *boeja ngkeke*, helder wit, *eta ngkeke*, pikzwart.

kekeni, zie *keni*.

keko (vgl. *kro*, 2. *koko* en Boeg. *kekou*, Mak. *tjekou*), kort, knerpend geluid, zoals hanen en kippen maken, *mokeke manoe mangkita boli*, de kippen geven een knerpend geluid, als ze apen zien: *kakeke* *manoe*, *mokeke* *palainja*, de kip knerpte aldoor, ze liep al knerpende weg; *mangkekouaka tae*, de menschen aansporen met kreten.

kela (vgl. 1. *kala*, [keda, *langkela*]), de liess-reek, *kela laboe*, k. *mpenai*, de steel of het puntige onderste gedeelte v. e. mes of zwaard, dat in het handvat steekt, *kela ampa*, de slechts weinig aangepuute voet v. e. gescherpten bamboe, die in den grond wordt gestoken, *ara ngkela*, de streek tusschen de beenen waar de geslachtsdeelen zijn, *maljoe'a suarangkelanja*, zijn heele onderlijf doet pijn: *mampourangkela*, iets in zijn onderlijf krijgen, *dja ampa napourangkela*, hij kreeg louter gescherpte bamboes in het onderlijf, *mampourangkela apoe*, het vuur v. d. akkerbrand (*ponoendjoe*) aan het benedeneind v. d. akker zien branden; *siko da koepourangkela apoe*, ik zal je het vuur wel na aan de scheenen (wdl. tusschen de beenen) leggen.

mokela, de beenen wijd v. elkaar zetten, *melindja kangkela*, met groote stappen, wijd-beens lopen; *laboeke da koepouali-mpekela*, ik zal een nieuwen steel aan mijn kapes maken.

1. *kele* (Par. Tontmb. Sang. O. Jav. id.), bamboe v. een geleiding, met aan beide kanten het

russchenschot er aan en twee gaatjes in den bovenrand, gebruikt om water in mee te nemen op reis; aan het strand is *kele* een bamboe v. één geleding, met een tak er aan, die als een haak over den schouder wordt gehangen.

2. *kele* (Bad. *kelr*), PmB., schurft.

3. *kele* (vgl. *gele*), pr. t., *kere kele* of *kelr kere*, ha, ha! (geluid v. lachen), krik krak (geluid v. kraken).

kele'i, berggruis, kleine stukjes roode kwarts, bv. op berghellingen waar de humus is afgeregend, *kekele'i*, met veel kwartsgruis, *melindja ri kakekele'inja*, loopen waar veel kwartsgruis is: *icatoe mokele'i*, scherpe steenen.

keli (Tontmb. *keli-tjeli'd*), witte papegaai, met groene veeren en een raket-vormigen staart, eengszins kleiner dan de *kangaro*, wordt vaak tam gehouden op een kruik; deze vogel aast op *kasa*-vruchten, als die er niet zijn, ziet men hem niet; *keli molai ntinongko*, *ane roentokomo lai ntinongkonja*, *roanganimo sauci ri wanco jungi*, de *keli* heeft uitstekende veeren aan den staart, als er twee zulke veeren in zijn, is de vogel tweemaal boven in den hemel geweest (zie 3. *tongko*).

1. *kelo* (vgl. 1. *elo*, *keo* en Mak. *kelong*, Boeg. *elong*, Jav. *kidoeng*, Mad. *kedjhoeng*); *mongkelo*, lokken, overhalen, *mongkelo moruago*, tot den reizang overhalen (beginnen met zingen, om de meisjes te lokken); *wangkelo*, iets uitlokken, aanlokken, *luda mangkelo oeloe*, Sp. peper wekt speeksel op, *toempa mangkelo oedja*, kikkers lokken regen, *ne'e noekelo iso*, lok geen twist uit, *ne'e melindja, bare'epa osa witimor*, *ne'e noekelo ka'ainja*, ga niet loopen, je voet is nog niet genezen, lok geen verergering uit, *mangkelo paoe*, bespreking uitlokken, door bv. een paar buffels op te vangen v. h. dorp waar een wanbetrukkende schuldenaar woont, welke buffels men niet teruggeeft, eer men weet wie betalen zal, Tor. I, 194.

pokelo, of *manoe pokelo*, tamme boechhaan, met welken men andere banen vangt; [*mampokelo*, als lokmiddel gebruiken].

bolosi roegikoe, *siko mompomangeloka*, vergoed mijne schade, gij staat te boek als ze te hebben uitgelokt.

2. *kelo* (Mal. *kelor*, Mak. *keloro*), *Morinda pterygosperma*, een boom die aan het strand wordt geplant, omdat de bladeren en de jonge vruchten gaarne als groente worden gegeten; in het Bovenland komt de boom niet voor.

kemba (vgl. *kembari*, 2. *kamba*); *wongemba*², *kangemba*² *wela*, de wond gaapt, *pesajoe ntaor metida mboekoe*, *tordoe ngemba*, *toedor ngemba*, bij het hakken v. d. lieden die voor de dooden op de buffels inhakken, geeft iedere bouw een gapende wond.

kembari (vgl. *kemba*, *kambari*); *makembari*, afgeschuurd, afgeschaafd, afgehaald, *makembari pela eo*, *malepamo*, de opperhuid is afgeschaafd, ontveld, *makembari pela nykadjoesetoe*, *narindji berese*, de bast van dien boom is afgeschaafd, de bliksem heeft hem getroffen; *mangkembari*, afhalen, afscheuren, een lap vel of bast, *dja mukembari kadjoer*, *nakembari joenoenja*, de boom is ontveld, een andere boom heeft hem den bast afgeschaafd.

kembe (ontstaan uit *kimbai*, zie *kimba*); *kembenja*, soms voor *kimbainja*, zoolang nog, terwijl nog, *kami da ronga malai*, *kembenja majoe'oe'pa rene*, we zullen vroeg op reis gaan, zoolang de zon nog zacht is, *tojoer manor marlaa*, *kembenja bepa merali*, *ajinja ndupobuloemo*, de eieren zijn bloederig, zoolang er nog geen kuikentjes inzitten, moeten ze maar verkocht worden.

mangkembri, *mangkembengi*, breed uitspreiden, breed maken, syn. met *bemberi*, *bembengi*.

mokinembe, prat gaan op iets, zich iets laten voorstaan op een voorrecht of eene bijzondere eigenschap, *mokinembe makaliki, setoe pai napolontjo be nagori*, *ntanuku tuor ampa*, hij ging er prat op dat hij zoo vlug was, daarom liep hij maar hard zonder zich te matigen, intusschen waren er voetangels, *mokinembe kabosenja katoewoenja, kubelaenja be narendo pampouranja gaoe sala*, hij liet er zich op voorstaan dat hij hoofd was, zoodoende maakte hij er zich niet ongerust over

dat hij onrecht had begaan; *mampokikine-mbeka katoposoenja*, zich er op laten voorstaan dat men een echt jager is, *mampokinembeka pampopapanja i Mokole Bangke*, zich er op laten voorstaan dat men het Landschapshoofd tot vader heeft, *mokinembemeari ri Toea Kontorololo*, *mampokikine-mbeka pearinja ri T. K.*, er prat op gaan dat men bij den Controleur in huis woont.

kembi (Mor. id.), schaamgordel die alleen maar in den bilnaad gaat, over de schaamdeelen loopt en alleen door een band om het middel wordt vastgehouden, *mokembi*, zulk een schaamreep dragen, *ane ndjo'oe ri Mori*, *da noekita pokembi ntuo setoe*, als ge naar Mori gaat, zult ge zien dat ze daar schaamreepen dragen: *mampokembu*², met iets aldoor bezig zijn in gedachten, er voortdurend op letten (zooals men op den schaamreep moet letten, die nauwelijks de schaamdeelen bedekt), *mampokembu taue madjo'e'a*, voortdurend op een zieke passen.

kemboa, zie *mboa*.

kemoe, Amp.: *ngkengkemoe*, krioelend, warrelend.

kempa, ongelijk aan de beide zijden, van een kleedingstuk, *karaba kempa*, een jakje dat langer is aan de voorzijde dan aan de achterzijde of omgekeerd; *topi ndakempa*, een sarong die kort en wijd is geworden, doordat men langs de lengtezijde v. h. stuk goed een reep heeft afgesneden en dien aan de breedtezijde heeft vastgenaaid: dit stuk heet dan *kempanja*.

kempe(li) (vgl. *kepe*, *demp*, 1. *tempe*, *pempe*, *gempe*, *rempe* [enz.]); *koemempe* of *koemempeli*, verkort tot *memp*, mvd. *mempesi*, vlak, effen, *koemempe wawo ntuo molornda*, effen is het oppervlak der zittende menschen, de menschen zitten in menigte dicht opeen, *koemempe tuoe jore*, de menschen liggen allen dicht op elkaar te slapen, *koemempeli sangkani taue, djo leue wawonja*, de menschenmenigte staat dicht opeen, het is een glad oppervlak, *mempemo Rano*, het Meer-oppervlak is effen, *tuoe mempesi jore*, de menschen liggen allen bij elkaar te slapen, *memp* *gao moroempoe*²,

bij alle maisplanten zijn de haren uitgekomen, *memp sabaora djole*, het heele droogtrek is egaal vol met mais.

kende (vgl. *sende*, 1. *kede* en Sa'd. *kendek*, Boeg. *enre*), de beweging v. opklimmen, *ngkende mejone ri banora*, joep! klom hij het huis in, *wingkende, wongkende, sangkende mesamboeluka i Nggasi ri toewa ngkadjoe*, in één sprong wipte de Spookaap op den boomtak.

kende biti, volg. and. *kende bite* (Measa. 75, 87), eig. bet. onbekend: vgl. Boeg. *bite*, pikken, ook: coitus uitoefenen; *taue bare'e ndatindi, da kende biti, be da toewoe ananja*, iemand die niet beseden is wordt *kende biti*, zijne kinderen blijven niet in 't leven; wrsch. duidt dus *kende biti* aan, dat hij bij den coitus het ware doel zal missen: *kende biti* bet. nl. ook nog: niet op elkaar sluitend of passend, v. balken of and. dingen die aaneengelast moeten worden, of van woorden of verklaringen die niet op elkaar passen; ook hoort men het gebruiken v. iem. wien het niet lukt in een boom te klimmen, maar dit komt wrsch. door verwarring v. *biti* met *witi*.

mengkende, ergens op springen, op de teenen staan of loopen (vgl. *mengkede*), *mengkende ri wata*, op een boomstam springen, *pengkende*, w. t. v. *edja*, trap: *mampengkendes*, voor iets op de teenen gaan staan.

1) *tolokende*, srt. hagedis, weinig verschillend van de *wolont*.

2) *tolokende*, figuurtje v. hout dat een man, of van suikerpalmbastvezels dat eene vrouw voorstelt, en in de plaats v. e. zieke wordt gegeven aan de ziekmakende geesten, het mannelijke figuurtje voor eene vrouw, het vrouwelijke voor een man; een haar v. d. zieke of een draad van een zijner kleedingstukken wordt er aan toegevoegd: dit geschiedt bij het *moroeake ri tana*, Tor. I, 381. Measa 75, 95; afb. Grub. Streifz. pl. 53: wrsch. bet. *tolokende* „man“, wdl. „coitus-beoefenaar“, vgl. de boveng. bet. v. *kende* en *toloko* op *ke'o*; soms wordt de *tolokende* aangekleed en zwart en grijs geschilderd.

PmB. *mengkende alinja*, de prijs er van stijgt.

kendja, lichte huiduitslag, die zich openbaart in etterende puistjes, *kendja bawela da melimba ri taoe melamba ane oedja*, da makakata pela, de huiduitslag der buffels zal overgaan op degenen die er op rijden als het regent, dan gaat de huid jeuken.

kendjo, in de Meerstr. = *kedjo*.

kendjoea, zie *kindjoea*.

kendjolele, n. v. e. boom, waarvan men de bladeren gebruikt.

kendo (uit het Par.), Str. B.; *mokendo*, achterna loopen; *mombekendo*, elkaar achterna zitten.

kene (vgl. *kini*), in de uitdr. *kenepa jaoe si a mokole lipoe*, verondersteld eens dat hij dorpehoofd was; *mampokeneka*, zich iets inbeelden op zich laten voorstaan op. *napokeneka kamokolenja*, hij laat zich er op voorstaan dat hij van vorstelijke afkomst is.

kengke, de versiering v. h. schild die uit ingelegde stukken buffelrib bestaat en dus witte plekken vormt. ook benaming v. parelmoer en v. e. wezen dat in zee zwemt en geheel op een mensch in 't klein gelijkt; het heeft een schelp op den rug, maar als het een mensch ziet, laat het die los en duikt onder, om dan later de schelp weer op te zoeken: *bawela kengke*, een buffel met lichte oogen, *mata kengke*, lichtkleurige oogen.

mokengke, veel wit vertoonen. v. d. oogen. *mokengke djemeli*, *maka maboeja matanja*, de vogel *dj.* heeft lichte oogen, want zijne oogen hebben een flauwe kleur, *mokengke matanja*, zijne oogen vertoonen veel wit (hij kijkt loensich of valsch).

pr. t. a) *oenta naperasoe mpaula*, schilden versierd met allerlei.

b) *naparakengke mboejaica*, ingelegd met goud.

kengkero, zie *kero*.

keni [Mor. *keni*, ini]; *mangkeni*, meenemen, — bij zich hebben, brengen, vervoeren, *ne'e ipoe raja*, *mangkeni anamoe eia mangkeni toje manoe*, wees niet ongerust, je kind meenemen is (voor mij) hetzelfde als eieren vervoeren, *laboeke bare'e kokeni*, mijn kapmes heb ik niet bij me. *gambe se'i kenimo galumoe*, neem

deze gambir voor je zelf mee, *mangkeni paoe*, een boodschap meenemen, *taoe mangkeni djoe'a*, *djoe'a mangkeni taoe*, de menschen brengen ziekte mee en de ziekte neemt de menschen mee, *toeama nakeni ntopi*, de sarong heeft den man meegenomen (de man is bij de vrouw komen inwonen), *we'a nakeni mpore*, de schaamgordel heeft de vrouw meegenomen (de vrouw is bij den man komen inwonen); *nakeni ndajanja*, zijn lust bracht hem er toe, *nakeni ngkakodjenja*, vervoerd door zijne dapperheid, *nakeni ngkasarinja*, na verloop van tijd, *nakeni mboejanja*, *nakeni nta'oanja*, na verloop van maanden en jaren, *nakeni ngkasae mponangoanja*, nadat hij langen tijd gezwommen had; *sampangkeni pangkenikoe wea pai djole*, in éene draagvracht breng ik rijst en mais mede: *tekeni*, komen gebracht te worden, terecht komen (hier of daar).

mongkeni, zwanger zijn, *we'anja mongkeni*, zijne vrouw is zwanger.

mangkenika, brengen aan, voor, *waikakoe gamble*, da *koepangkenika i Ine*, geef me gambir, opdat ik ze aan Moeder bringe, *ane koeoli kasaedja*, *madajo da kokenika djole?* als ik rood katoen wil koopen, mag ik er dan mais voor brengen? *ane pakoele noeperapi*, *kenika boetolo*, als ge medicijn vraagt, breng er dan een flesch voor mede.

pekeni, nut, bruikbaarheid, *noendjaa pekeninja?* wat is het nut er van? *nakare'e mpekeni ngkapatekoe*, opdat mijn dood, nut hebbe, opdat ik niet roemloos sterve: *mampokeniika*, iets verwachten van, nut, voordeel hopen van, *mampokeniika kamokolenja*, zich iets inbeelden op, iets bizonders verwachten van zijne vorstelijke afkomst, *taoe mampokeniika aroebiroanja*, iem. die iets verwacht van de verwarring die hij sticht.

mamposikeni, met een ander samen iets brengen, meenemen, vervoeren.

mangkeni, vasthouden, beetpakken, *kenimo ajurinja*, houd de leuning vast, *we'a mokole ane mangkekeni tana pai oré*, het zijn de hoofden die land en water vasthouden (het land regeren), *i Poer mangkekeni ino-*

sata, de Heer heeft ons leven in de hand, *wasompomo i nTa Ridingi bawela samba'a*, *maintimo nakekeni nTo Napoe*, T. R. betaalde een buffel, de Napoeërs hielden hem stevig vast (namen hem behoorlijk in ontvangst); *nakekeni ndaja*, hij heeft het onthouden; *mekekeni*, zich vasthouden, *pekekeni ri jakoe*, houd je vast aan mij, *ri siko pekekeninja*, aan u hecht het zich vast, op u doelt het; *mombekeleni*, zich aan elkaar vasthouden, *mampapombekeleni*, zich aan elkaar laten vasthouden, *ndapapombekeleni moeni podja'i*, men laat de vriendschap zich weder van beide kanten bij elkaar aansluiten; *ndapapangkekenika*, men laat het hem vasthouden.

metinjkeni, zich vasthouden, *we'a mpalilinja metinjkeni ri Datoe*, al zijne onderdanen houden zich vast aan den Vorst: *mombetingkeni*, zich aan elkaar vasthouden.

kenjapo, PmB., n. v. e. boom, die niet wordt gebruikt.

kenta (vgl. *kinta*, [enta]), w. t. v. *woeroe*, fuik: *mokenta*, samenhangen met iets anders, *bare'e mokenta potanja*, zijne woorden zijn onsaamenhangend, *tembo kare'e mami mokenta pai Wajo Makorni*, *bare'e naofoti noe oré*, de hevel waarop wij wonen hangt samen met den berg W. M., er ligt geen water tusschen beide, *bare'e mokenta potaranja*, hij spreekt het Parigiësch niet vlot.

mungkenta, een gebrekkig loopende ondersteunen; *mampokentaka*, zich voortdurend bezig houden met, zijne zorgen wijden aan iem., iem. steunen, ondersteunen, *mampokentaka taoe madjoe'a*, zijne zorgen wijden aan een zieke, *taoe madjoe'a be nakoto melindja pai napampokentaka*, de zieke kon niet loopen en daarom ondersteunden zij hem.

mampapokenta, doen samenhangen, in verbinding brengen met; *mombekenta*, met elkaar samenhangen, *ane be mombekenta paoe ntjubi*, *ne'e ndanja*; als de woorden der getuigen niet samenhangen, moet men ze niet gelooven, *singkeniti*, *singkentadi*, onderling samenhangend.

Amp. *ane ta nakeni sagala*, *nakenta silele taoe*, als ze niet door de pokken omgekomen

waren, dan zouden de menschen allen in éene rij aan elkaar wonen.

kente, *krak! kangkente*, aldor krakend, knarsend, *bawela da we'e djamo kangkente nara neme*, het nieuwe huis kraakt aldor, als de zon er op schijnt; *mongkente*, kraken, piepen, *mongkente laero*, *mongujor*, de rotan piept, er is wind.

kentji, Str. B. (uit het Boeg. *ketji*); *mokentji*, een spel met vruchtpitten, door 4 jongens gespeeld, in het Boeg. Wdbk. beschreven.

kéntoedi, Tog., stuit.

keo (vgl. *keko*, i. *kio*, [kioe, kero, kelo, ngkeo en Mor. *keoli*]), geluid als v. e. kip die gepakt wordt: *mokeo manoe ulasoko*, een kip die gepakt wordt schreeuwt luidt: *kakeo*, aldor luid schreeuwende: *mopakeo*, hard roepen, om blijdschap of verbazing te uiten, *mopakeo we'a mogele*, *nato'o: hee, hee, helo, kadoa*, *tineo!* de lachende vrouwen gilden het uit, ze zeiden: hahaa!

Amp. *betoe' ngkeo*, de morgenster (die het daglicht roept).

ke'o, alleen nog bekend als vrouwen naam; *toloke'o*, poppetje van suikerpalmbastvezels, aangekleed als vrouw, maar gebruikt als plaatsvervanger van een zieken man bij de plechtigheid *moroerake ri tana*, om zieken te genezen. Zie Tor. I. 381 en *tolokende*, op *kende*.

keoba, zie *keoba*.

keoe (vgl. *keroe, koe*, enz.); *mongkeoe*, schrapen, afschrapen; *mlakoe pela ntoemo*, *ndapantji-baka boroe*, bast v. luchtwortels wordt afgeschraapt, om er regenmatjes mee te omboorden, *keeka pela ntoemo*, da *ndapangkomoka bisoe*, schrap wat af v. d. bast v. luchtwortels, om dat uit te wringen op de puist: *pelakoe nakeoesi mbatoe*, mijne huid is door de steenen geschuurd, geschaafd.

keoeba (vgl. i. *oeba*, 2. *oemba*) of *keoba*, gedeelte v. d. huid waarop zich jeukende puistjes verheffen, die tot oppervlakkige wonden kunnen worden, vooral als ze gekrabb worden: *mokoeba, -oba*, met zulke jeukverwekkende puistjes bezet, *we'e noekamisi pelamoe*, da *mokoeba*, krab je huid niet, dan ontstaat er een wonde plek.

keoesoa, zie *oeso* (een grw. *oeso* bestaat niet).
keopo, Amp.; *rakeoponi*, uitgescholden worden.

kepa: *makepa* of *nakepa*, zelfs, al is het dat, niet eens nog, *makepa kita sare'i be maja maena bingka*, *pagonja To Lage da maena*, zelfs wij hier mogen geen manden vlechten, te minder nog zullen die v. Lage ze vlechten, *makepa si'a masala, bare'e nadabaki*, zelfs als hij kwaad heeft gedaan, slaat men hem niet, *nakepa taoe lo'e be nakoto*, *pagonja kita*, zelfs bekwame lieden kunnen het niet, te minder wij, *nakepa ananja nauombo, dja-mopa icatoeaja*, zelfs zijne kinderen slaat hij, temeer nog zijne slaven, *nakepa jakoe ori se'i madjoekoe, se'i ndapokoe mokura-dja*, *pagonja siko anoe dja noepotangkoe djoe'amo*, zelfs ik ben vroeger, terwijl ik ziek was, gedwongen heereendienst te doen, temeer gij, die maar voorwendt dat ge ziek zijt.

PmB. *makepa*, syn. m. *mapari, mapapa*, moeilijk, bezwaarlijk, *makepa kami, are'e kikonni boere montaoena*, we hebben het moeilijk, we hebben geen zout bij het eten bij ons gemeenschappelijk akkerwerk; *mangkepani*, zich inspannen voor, moeite doen om te bereiken, *mangkepani Rano*, zich inspannen om het Meer te bereiken.

kepe [vgl. *kempe*, enz.]; *mokepe, mokepe*, op den buik liggen, *mekolikamo ananggod, mokepe*, het kind heeft zich omgekeerd en ligt op den buik, *taoe naja, ane majoa, mokepe*, *ngkeane-dada, ane modenggo, mokepe*, *ngkam-bangoe*, onzijdige lieden, als ze eerlijk zijn, liggen zóo op hun buik, dat de witte mieren hun op de borst zitten (zoo onbewegelijk neutraal houden zij zich); als ze dubbelhartig zijn, liggen ze op den buik en staan daarbij telkens op (om de eene partij aan de andere te verklikken); *mampapokepe*, op den buik doen liggen, plat voorover leggen, *mampapokepe pale*, de handen met de palmen naar beneden houden; *mampokepesi*, met zijn buik op iets liggen, *pagkoninja napokepesi*, hij ligt met zijn buik op zijn voedsel; *mombepokepesi*, buik aan buik op elkaar liggen, *naga mombepokepesi ri Bantjeu, samba'a laki, samba'u tina*, twee draken liggen met de

buiken op elkaar te B., een mannetje en een wijfje; *ntepokepe lai tana soearanja*, plof voorover met zijn gezicht op den grond.

motoekepe, op den buik, plat voorover liggen, *ne'e mendo'e ntoembole, da mendo'e ntoekepe*, ga niet de trap af met den rug naar de trap, ga er af met den buik naar de trap (ga niet met ledige handen, neem een geschenk van me mee); *ntotoekepe ntekolika polontjo mami*, ventre à terre, als voortrollende, holden wij voort.

pr. t. (*mo*)roengkepe. (*mo*)roenggepe = B. *mokepe*.

kepoe, Amp.; *rakepoesi*, afgeschraapt.

képoeti, Tog., fuik.

kere [vgl. 2. *kara, koro*, enz. en Mor. *kere, ngere*], *krak! ndjera rioenja kila, nepa kere berese*, flits! kwam eerst de bliksem, daarop *krak!* het weerlicht; *kele kere, [kere kele]*, zie 3. *kele*; *kadjoe kere*, zie *kadjoe*; *kakere*, *pinagoentoe*, de geweren knalden, *oedja knkere*, de regen klettert, *kakere nganganja*, zijne stem krijstchte; *uokere maumbo*, *krak!* viel hij neer.

kere-kere (Tons. *kerék*, Tontmb. *karokok*), ook *koro*, een vogel, naar zijn geluid gend., de kleine jaar- of neushoornvogel; hij draagt een kam en een kleine lel onder den bek, heeft 4 lange teenen (1 naar achteren) en springt meer dan hij loopt.

mokere, kraken, *mokere djoia, da mapoe'a, saurani maliga*, de vloer kraakt, hij zal bezwijken, maak spoedig een anderen.

mengere, krijtschen, *mengere ananggod, batangi*, het kind krijtscht aldoor, het is een huilebalg, *mawela tuwe, mengere ndasajoe*, hij werd gewond, hij gilde toen de houw hem trof, *mengere nggaroe*, de kat geeft krijtschende geluiden: *kangere*, scherp kraakend, knarsend, krijtschend.

bentjengere (vgl. *bentje* [en Mor. *bense-ngere*]), iemd. die dadelijk het gezicht vertrekt en dreint of krijtscht als hem iets aantrekt, ook w. t. v. *jule nto torate*, zie *jule*.

keredo, zie *redo*.

kere-kere, zie *kere*.

kerékésani (met suff. *-ani* en pref. *ke-* v. 2. *reke*,

vgl. *bembereke* en Mal. *ringkas*, Tontmb. *re'kesan*, eigenn. v. e. achterlijk kind), achterlijk in ontwikkeling, klein en zwak blijvend, v. menschen, dieren en planten, die niet voorspoedig opgroeien.

kerente, zie *rente*.

kerentente, soort pad, met puisterige oneffenheden op den rug.

1. **keri** [Mor. *ngkeri*], geluid v. krassen; *kakeri*, *oni ngkajoeпа mongkama*, de nagels maken een krassend geluid, als ze krabben, *kakeri*, *pata'a po'ekimoe*, het kraat als je je griffel slijpt; *mokeri oeri ndakoe*, de knollen geven een krassend geluid als ze geschrapt worden.

2. **keri** (uit het Mal. *kris*), de bekende dolk, door de Tor. niet gedragen; *mokeri*, een kris dragen; *nakeri nTo Boegisi kasitobogisinja*, de eene Boeginees stuk den anderen met de kris; *mombekeri*, elkaar met de kris steken.

kero (vgl. *gero, keu, [kero, kiro]* enz.), paf, knal! *kero napanaguentoe lagiva*, paf! schoot hij een bert, *sakero otoenja*, paf! liet hij een wind; *mangkerosi*, tegen iets knallen, *korseko To Napoe, pantimanya djolekoe, dja naotorsi jakoe, nakerosi*, toen ik den Napoeër aansprak, omdat hij más van mij wegnaam, liet hij een wind tegen me, hij knalde tegen me, *panaguentoe koeporapi ri Koempania, da koepangkerosika boti*, ik heb een geweer aan de Regeering gevraagd, om er mee op de apen te paffen.

kengkeru, belast met een aantal dingen tegelijk; zwanger, *se'i mekojo, se'i mantjoko manoe, se'i mantjalili wajo baroe, kengkeru!* met een last op den rug, een haan in de handen en een bamboe met palmwijn over den schouder zijt ge terdege belast, *kengkeru koro*, zwanger, *kengkeru gaga pelindjanja*, hij is te zwaar belast op zijne reis, *kengkeru ri ananggodikoe jakoe, be da ndjo'oe ri posoesa*, ik heb de handen vol met mijne kinderen, ik ga niet naar het feest; *mongkengkeru*, het volhandig hebben, veel te dragen, te doen hebben; *mampokengkeru*, het volhandig hebben met iets, iets te bezwaarlijk vinden, *maoe noekoto se'i, bui raneenja noepokengkeru*, al kunt ge het nu doen, als ge er later maar niet door overbelast zijt.

oengkeru, druk bezig met iets, ingenomen door bezigheid, *oengkeru mokoedja siko?* waar zijt ge zoo druk mee bezig? *taoe oengkeru raja*, iemand wiens gemoed zeer met iets bezig is, *oengkeru moana*, druk bezig een kind te krijgen.

pr. t. *oengkeru moelinja*, op zijn kind passen.

keroe (vgl. *kero*, 1. *karo, kroe, koro*, enz. [en Mor. *keroe*]); *mongkeroe*, schrapen, afkrabben, *mongkeroesi silo*, hars afschrappen, zuiveren, *loka anoe wara ri patuenoea ndakeroesi, boi mapai*, als de pisangs aangebrand zijn bij het roosten, schraapt men ze af, opdat ze niet bitter zullen zijn, *keroesi silo, nakareka*, schrap de harsfakkel (van boven) uit, opdat ze helder brande, *nakeroesi mbatoe writikoe*, de steenen hebben mijn voet geschaafd.

nakeroesi (adj.), geschaafd; gekrabbd, *mukeroesi pelanja*, zijne huid is geschaafd; *tekerosi*, komen geschaafd, afgeschraapt te worden.

mo[m]baingkeru, betz. als *mo[m]baingkiri*, zie 2. *kiri*; verder wordt *baingkeru* tot *bengkeru*; *tebengkeru*, afgeschraapt, afgekrabbd, *uoeienja anoe ndaroro ndakeroesi, nakatebengkeru*, *mpela conja*, al wat men bij het vuur roost schraapt men af, opdat het geschroneide velletje er afgeschraapt rake.

ngeru, siri-spog, rood speeksel dat geloosd wordt bij het siri-pruimen; *pengeru*, tijd, plaats, wijze v. siri-spog loozen, kwispedoor; *ngeru ndapairampengeru*, siri-spog laat men in het kwispedoor vallen; *mengeru*, siri-spog loozen; *mangeroesi*, met siri-spog bespuwen; *mampengeroka*, uitspuwen, *dja norpengeroka pakorli*, je spuwte de medicijn maar uit.

Amp. *mampengerosi* = B. *mesopepa* (met gekauwde geneeskruiden bespuwen).

kesa (vgl. 2. *si*), een uitroep, z. v. a. laat maar, 't is maar goed ook! voor mijn part! *kesamo, nakamate, mbolinjamo, lauri naldje'ni joenoe*, voor mijn part laat hij dood gaan, 't is goed, hoor! hij was toch al zoo lastig voor anderen, *kesamo, nakandjo'oe*, mijnentwege, laat hij maar heengaan! *kesamo siko duri ire'i, nakare'e moeni joenoe mami damperi tana se'i*.

het is maar goed dat je hier komt wonen, dan hebben we weer gezelschap dat dit land komt bewonen; *mangkesa*², *mampokesa* *taoe da mate*, er *kesa* (voor mijn part!) op zeggen, dat iemand sterft.

kesē (LI) (Jav. *kesē*); *makekeli* (LI), niet volgroeid, achterlijk in lichamelijke ontwikkeling, *tana makekeli*, grond waar gewassen niet vlug groeien, *ri poreme makekeli katoewoe mpaē*, in den drogen tijd groeit de rijst traag, *makekeli ananja*, haar kind is achterlijk in groei; *parangeseli*, voortdurend achterlijk in groei en gedijen.

kesi (Mor. id.), *kets!* het geluid van ijzer op steen of zeer hard hout, *mapeni ngkesi*, steenhard, *peni ngkesi*, *ewa manjangi ratoe, poe'oe ntoeroe*, het onderste stuk v. e. suikerrietstok is zeer hard, het is alsof men steen kauwt; *irokesi nasajoe*, *kets!* hakte hij het door; *kakesi² katoedoe mpomanggi ri ratoe*, *kets*, *kets!* kwam de patjol op de steenen neer.

keti (Mal. *kētip*; (vgl. *kiti*, *koti*)); *mangkēti*, met de nagels knijpen, afknijpen, *nakēti jojo laombe*, hij kneep met de nagels een sirih-rank af, *ne'e noeketisi pelakoe, madjoe'a*, knijp mijn vel niet met je nagels, het doet pijn; *mangkēti oeole*, het gras of de struiken door welke men heeft heengeloopen, met de nagels afknijpen, *palaimo, keti oroleme!* ga heen, breek zelfs de takjes en stengels waar ge langs strijkt af! (laat er niet het minste spoor, geen herinnering aan je blijven!)

to peketisi, iemand die graag met de nagels knijpt, *kadjoe mpekēti*, een boom op den weg naar Napoe, in welks stam de ziel v. elke(n) overledene een merk met de nagels geeft; aan de hoogte waarop dat merk zich bevindt kan men zien of de ziel v. e. kind of v. e. volwassene het heeft gegeven.

mampeloeloe-ngketika, ... xdl. er een kneep, met de nagels op laten volgen, nl. op wat men geeft, d.i. nabouden, zich later beroepen op iets dat men gegeven heeft, met de bedoeling er nog iets voor terug te krijgen, *loka anoe naurai, napeloeloe-ngketika, napeto'o'ka ri joenoe*, voor de pisang die hij heeft gegeven wil hij iets terug hebben, hij heeft

er met anderen over gepraat, *paē anoe ndaparoo napeloeloe-ngketika*, de zaak die al beslist was, heeft hij nog weer eens bepraat. **keto**, knap! pang! het knetterend geluid van droog hout dat verbrandt, *maiskorrels* die geroosterd worden, geweervuur, enz., *mopanaoentoe, keto, keto!* ze schoten, paf! paf! *kaketo² pekoni apoe*, al knetterend vreet het vuur voort, *dja kaketo² baē manjopa*, hap, hap, eten de groote visschen de kleine op; *moketo*, zulke geluiden maken, *moketomo djole ndatpenoe*, de maïs knapt al als ze wordt geroost (ze is al bijna rijp, Tor. II, 254).

ketoē (vgl. *kotoē*), PmB.; *teketoē uringkoe*, mijn voet is verstuit.

kewa (vgl. *keba*): *makeira*, duidelijk, openbaar, v. kwaad dat men vreest, *makeiramo salanja*, het komt uit dat hij schuld heeft, *maria boti ri toboe ri sambali mbajakoe, paikanja oengka ri posanga ndjolekoe bare'emo re'e kakeiranja*, er zijn veel apen in het bosch buiten de heining van mijn akker, maar van af het vrucht dragen mijner maïs is er niets meer van gebleken, *ma'ai katopopaissonja ori pai masae bemo re'e kakeiranja*, hij was vroeger een erge twistzoeker, maar al lang is er niets meer van gebleken, *taoe maiposi, bare'e re'e kakeiranja*, een nauwgezet iemd., van wien niets (verkeerd) uitkomt, of: bij wien nooit iets kwaads gebeurt.

kewalaki, van dieren, louter mannelijke jongen krijgend, *kewatina*, alleen vrouwelijke jongen krijgend, *asoe anoe kewalaki, da ndatadi sa'e, ane bare'e da mate poera², omponi djandji noe asoe, maka measa*, als een teef louter rekels werpt, dan doet men er eenige weg, anders sterven ze alle, dat is het voorkomen v. d. dood der honden, want het is onheilbrengend.

kewe (vgl. *keci*, enz.); *mangkece*, uitlokken, *ne'e nokece² karaoe ndaja joenoe*, lok niet de boosheid v. anderen uit.

kewi (vgl. *kaice*, I. *kabe*, (kebe, keice)); *mekewisi*, over iets strijken, in de richting naar zich toe, bv. met de nagels over de vingers, of zooals een hond met de voorpooten doet, *asoe lo'e mekewisi*, een trouwe hond strijkt met de

pooten, *mangkewisi*, over iets strijken, *nake-wisi noe asoe pale mpoenja*, de hond strijkt met de pooten over de handen v. zijn meester, *doende nakeuci²si mpale, madago kadinonja*, de gitaar wordt met de hand bestreken, en dan klinkt ze mooi helder, *ane noekewisi irelakoe, ne'e noepakarimbo*, als ge over mijne wond strijkt, doe het dan niet hard, *pale jomoenja nakewisi, manto'o da malai*, hij streek met de vingers over den arm van zijn kameraad, om aan te duiden dat hij wegging, *solo ndakewisi ri sori mpadika*, lucifers worden gestreken langs de zijde van het doosje.

kanggeci², druk bezig met handenarbeid, *kanggeci² meirauo*, druk bezig met wieden, *maoe kanggeci² pale, ane be maroso, be da ronga poera*, al gaan de handen er vlug overheen, als ze niet sterk zijn, is het werk niet spoedig af.

kia (uit het Par. of het Boeg.), maar, evenwel, *dja kia ne'e napoatoea ntaoe*, maar laten zij hem niet tot slaaf maken, *kia si'a be rata*, maar hij is niet gekomen.

kialo (vgl. *kiaro*, *kiari*), band, bindsel, *kialo noe ganda*, ombindsel v. d. trom, een gevlochten band, die om het lichaam v. d. trom loopt, *kialo noe lobo*, de bindzels der balken v. d. tempel, *kono ngkorlongara kialo ntjulasoea*, ik kom op te kijken naar de bindzels die verkeerd zijn ingestoken (Tor. III, 653, 144); *mongkialo*, ombinden, omwikkelen, *ndakialo rengko lobo*, de onderdeelen v. d. dorpstempel worden vastgebonden (met rotan, die doorgehaald en tusschengestoken wordt, wat lang niet ieder verstaat).

kiama (uit het Boeg. *kiama*), de Opstanding der Dooden, het vergaan der wereld, *koeto'o doenia da makiamma*, ik dacht dat de wereld verging.

kiari (vgl. *kiaro*, *kialo* en Mor. *pongkiari*, oorlogspriester); *pongkiari*, het bindsel dat tusschen de tanden v. d. *paringa* of de *sarompo* doorloopt, om ze stevig in de schacht te doen zitten; ook ben. v. e. bruikbaren, flinken slaaf, dien men op alles kan uitzenden; verder: slaaf in het algem.

kiaro (vgl. *kiari*, *kialo*), bindsel, band, in den oogsttijd voor de lianen of wat ook, waarmee

de rijst tot bossen wordt gebonden, *bono ndasenoē, ndapole, ndapokiaro*, bast v. *bono*, afgehaald en in reepen gesneden, wordt als bindsel voor de rijst gebruikt; *mekiaro*, bindsel voor de rijst gaan halen.

kiate, zie *ate*.

kibōli (vgl. *tiboliki*), benedenarm.

Amp. id., bovenarm.

kidi-kidi, een soort katoen, v. bonte teekening, zooals de huid v. d. python, vroeger ingevoerd uit Manggarai of uit Rongkong en gebruikt bij tempelfeesten.

kidji (vgl. *kidjo* en Tontmb. *kitj*), schelle kreet v. d. uil (*poa*), die voorspellende beteekenis heeft, *nadonge kidji, oni mpoa ri talikoe, pai naka be meurali malai*, hij hoorde gekrijsch, het geluid v. d. nachtuil achter zich, zoodat het niet doorging dat hij vertrok.

ngkidji, als bijw. achter woorden die „zwart" beduiden, *eta ngkidji, icoeri ngkidji*, pikzwart.

mekidji, het geluid *kidji* geven; *mekidji poa, manoro re'e taōe da mesajoe, onimo ntaoe toemarangkidji ndasajoe*, de nachtuil krijscht, er zullen zeker koppensnellers komen. 't is het geluid v. iemand die gilt als hem het hoofd wordt afgeslagen.

mokormidji, kormarangkidji, mokoem, gillen, krijschen, hoog schreeuwen, *mokormidji iraroe*, de varkens schreeuwen, *koemarangkidji boti, maekanja*, de apen gillen, ze zijn bang.

toemarangkidji (Mor. *tarakidi*), gillen, schreeuwen, krijschen.

lengkidji, zie *afz*.

kidjo (vgl. *kidji*), geluid v. e. gil, *sakidjo meboe*, met een gil ging hij roepen, *mokiridjo*, gillen, luid schreeuwen, zooals kleine kinderen en apen, *mokarakidjo, mongk*, schreeuwen en daarbij onrustige bewegingen maken, *dja poera mantjesoe, mongkarakidjo mend'or*, nadat het kind gezogen had, schreeuwde en spartelde het om weer op den vloer te komen, *mokarakidjomo ana mbaroe mampajali indonja*, de biggen loopen onrustig schreeuwende rond, om hunne moeder te zoeken.

pr. t. *dja nakangkast ngkiridjo*, gillende krabben zij er op.

Amp. *kakidjo*², luid schreeuwende, uitvarende tegen anderen.

kido (vgl. 1. *kilo* enz.); *mongkido*, glanzende, blinkende, *ndaboealoe*, *napongkido ntali*, de hoofddoek wordt m. e. schelp gestreken, opdat hij blinkt; *kangkido*², blinkende, schitterende; *woengkido matanja*, ineens schitterden zijne oogen.

kidoa (uit *kita doea*), Amp., wij beiden (incl.).

1. **kii** (Mor. *kiili*), piep! *mokii*, piepen, een hoogen kreet geven, *ualoe kodi pokiinja*, *lagira bangke pokiinja*, muizen piepen zachties, herten gillen luid; *kakii*² *po'insa ntase* hende, het hijgen v. e. aamborstig mensch geeft piepgeluiden.

koemii, tuiten, v. d. ooren, en daardoor verdoofd zijn. *koemii talingakoe madonge paoe* *ntuoe momadi*, mijne ooren tuiten als ik het gepraat hoor van menschen die Loinansch spreken, *koemii rajakoe*, ik ben in de war, mijn gemoed is verdoofd. *koemii apoe*, *be mareka*, *dja kasondo ri rangasoeraja*, het vuur is verdoofd, het vlamt niet, het meeste is maar rook. *koemii tongo ndaoa*, *limoe mampakakoemii*, het daglicht is gedempt, de wolken maken het gedempt.

2. **kii** (vgl. *gii*); *mangkii*, *mangkiisi*, strijken langs, schuren, *kakii*² *asoe*, *mangkiisi poe'inja*, *napapadongeka karo ngkomponja*, de hond jankt, hij strijkt langs zijn meester, hij laat hem hooren dat hij honger heeft. *lawero ndanai ndakiisi icininja*, *boi murela taoe*, als men rotan in reepen snijdt, schuurt men de randen af, opdat de menschen zich niet wonden, *taoe nakii ntetari*, het scherpe gras schuurt, schramt de menschen.

3. **kii** (uit *kaii*), Amp., liks, linker; *mongkii taoe*, *si'anja mongkana*, men moet links gaan, niet rechts.

ki(j)ai, Amp. = B. *kajai*, zie 2. *kai*.

ki(j)oe, Amp. = B. *kajoe*.

ki(j)oeke, Amp. = B. *kajoeke*.

ki(j)oepe, Amp. = B. *kajoepe*.

ki(j)ori, Amp. = B. *kajori*, zie *jori*.

ki(j)oro, Amp. = B. *kajoro*, zie *joro*.

1. **kiki** (Par. *kiki*, Mal. *gigi*, Tontmb. *ki'tji*, bijten, steken); *mongkiki*, zich laten gevoelen, steken, *mongkiki kompo*, de buik laat zich voelen, prikkelt, *ane mabosoe toepe*, *mongkiki kompo*, als we ons verzadigd gevoelen, steekt de buik, laat de buik zich voelen, *mongkiki kimo*, *natosoe ndoei*, het doet pijn, de dorens steken me; *mangkiki manoe*, den haan bijten, den snavel v. e. haan tusschen de lippen nemen, eene plechtigheid die behoort bij het *mompasilangka*, Tor. I, 372; *to mekiki*, steker, bijter, w. t. v. ont, mier; *kangkiki*², stekende pijn doen, *kangkiki*² *pesengoe noe oeani*, de steek der bijen doet hevig pijn, *kangkiki*² *uelakoe*, *eua natoengkoesi manoe*, mijne wond doet stekende pijn, alsof de kippen er in pikken.

tokiki, op iets anders passend, sluitend, zoodat het goed zit, *be tokiki paoe*, *be da metaka*, wat gezegd is, komt niet op de rechte plaats, het slaat niet aan, *boengkoesi be tokiki*, *be sompe mamongo*, het pakje (sirih-pinang) bij het huwelijksaanzoek komt niet terecht, de sirih-pinang is niet aangenomen, *sangadi tokiki edja*, *nepa da mepone jakoe*, eerst als de trap goed vaststaat klim ik naar boven; *singkiki pae ri nairoe*, *djoeko*² *kare'inja*, *bere'e poe'inja*, gelijkelyk dicht staat de rijst te velde, overal staat ze, zonder tusschenruimten, *roentjoepaka*, *nakasingkiki*, stamp het goed in elkaar, zoodat het dicht in elkaar zit, *pae mariso ri kompo*, *madago kasingkinja*, het voedsel zit flink gestopt in den buik, het zit goed vast in elkaar.

mampakiki apoe, vuur aanmaken, eig. een brandend hout bij een ander brengen, *napakiki apoe*, *tinuendjoemo osipa*, hij stak het vuur aan en de houtstapel brandde op, *napakiki gelenja*, hij smoorde zijn lach.

mampatokiki, goed op zijn plaats zetten, stevig in iets zetten, goed in orde zetten, *patokiki edja se'i*, *da napepone ntase*, zet deze trap goed vast op hare plaats, dat de menschen naar boven kunnen gaan, *laboe napatokiki ri doa*, *nepa nabangkoeri*, hij zette het mes goed op de bloeikolf en gaf er toen een slag op, *paoe ndapatokiki*, de bespreking

is op de rechte wijze pakkend gemaakt, *ngodjoe doeanga ndapatokiki ri tana*, den steven der prauw heeft men goed op den wal gezet; *mampakasingkiki*, maken dat iets overal gelijkelyk verdeeld is.

tepapongkiki, op vele plaatsen steken, zich pijnlyk laten gevoelen, *tepapongkiki djo'e*, *maria mbaka kare'inja*, de ziekte doet op verscheiden plaatsen pijn, ze huist op verschillende plekken.

2. **kiki**, hetz. als 2. *keke*, nab. v. luid gelach, *kiki mogele*, hij schoot in den lach; *motolokiki*, luid lachen, schateren van 't lachen.

3. **kiki** (uit het Mal. *kikir*), vijl.

kikiri, een mes, waarin men zaagtanden heeft gemaakt, om iets door te zagen, *ndakikiri*, met zulk een zaag afgezaagd.

kila (Mal. Jav. Bis. Tontmb. *kilat*; [vgl. *kindja*]), bliksem, *eua kila pampoapoeraja kina'a*, zoo snel als de bliksem kookt ze rijst, *katoemboe ngkila*, de plaats waar de bliksem opkomt; men trachtte, bij zwaar onweer, te weten te komen vanwaar de bliksem kwam, omdat men daar door den vijand zou overvallen worden; als tegenweer slachtte men op die plaats een hond; Measa, 76, 57.

pr. t. *kila*² *rani ntajape*, het blinkende schelpensnoer (MS.).

kilaja, zie 1. *laja*.

kilajole, pr. t., armband, enkelring, *mubinanga kilajole* (Tor. III, 669, 27), met armbanden aan de monding, *mangkawajole kilajole* (Tor. III, 687, 273), armbanden smedende.

a) *jadi mamporanda pingga*, mandjes waarin borden zijn,

b) *mamporanda kilajole*, waarin armbanden liggen.

kile; *mokile*, roepen, gillen, *mokile keli*, de papegasi roept; *kakile*² *nganga ntase mangaro*, aldoor gillen de stemmen der lieden die een krijgsdaus-bouden.

kili-kili, Str. B. (uit het Boeg.), het ringetje of katrolletje aan den band waaraan een vechthaan vastligt.

1. **kilo** (vgl. *kido*, *ila*, [nggio², 1. *uilo*, enz. en Mor. *kilo*]), spleet, reet, bv. in den wand of het dak, waardoor het licht schijnt; *mekilo*,

licht doorlaten, met enkele stralen schijnen, v. d. zon, *nepa mekilo*² *reme*, *sangkina josa ndakita*, de zon geeft nog maar enkele stralen licht, men kan ze juist goed zien; *mengkilo*, licht geven, helder zijn, in de verte schitteren, *toroe mengkilo sindjaoe*, de hoed blinkt daarginds, *mengkilo ndakita betoe'e*, men ziet de sterren schitteren, *be mengkilo rajakoe*, mijn binnenste geeft geen licht, is niet helder, ik begrijp het niet.

2. **kilo**; *mengkilobaka*, soms gehoord voor *mentilobaka*, zie 1. *tilo*.

kiloe, Str. B. (uit het Boeg.), ribben of rondhouten, uitgespaard bij het uitkappen v. h. binnenste eener prauw; bij echt Tor. vaartuigen komen ze niet voor.

Amp. *kiloe ngkalando*, de harde bovenrand der draagmand.

kilowoe (Mor. id., Mak. *koeloe*, Boeg. *oelawoe*), bezoarsteen, steen in de maag of de ingewanden v. menschen of dieren gevonden, beschouwd als kern v. levenskracht en bron v. dapperheid, *kilowoe mbawoe ndakeroesi*, *ndawarika asoe*, *nakakodje*, een steen uit het lichaam v. e. varken wordt afgeschraapt en aan de honden gegeven, opdat zij dapper worden. *be laoe kilowoenja*, *saku eua ogue mbailo bare'e*, hij heeft geen steen in zijn lijf, zelfs niet een die zoo groot is als een gierstkorrel, *kilowoe*, *ane mairau*, *makodje toempoenja*, *ane maboeja*, *taoe madago mporaja*, *ane sambira mairau*, *sambira maboeja*, *balit setoe*, *ane maeta*, *da moemoe toempoenja*, *ane makoeni*, *da mureli tenggo*, als de steen in het lichaam rood is, dan is de eigenaar dapper, als hij wit is, is het iemand met een goed hart, als de eene helft rood, de andere wit is, is de drager veranderlijk, als hij zwart is, dan is de drager een zwijger, als hij geel is, wordt de drager dom.

mokilowoe, een steen in het lijf hebben, *ane masii*, *ntje'e mokilowoe*, al wie kwaadaardig is, draagt een bezoarsteen, *mokilowoe tambora*, den moed hebben v. e. wesp, dapper zijn door palmwijn, daar de wespen op palmwijn azen; *bangkilowoe*, dwingeland, lastige doordrijver v. zijn zin.

PmB. mengkilowoe, huilen, met dreinen en driftig worden zijn kin doordrijven, *onga-anghoe mengkilowoe*, mijn kind is een dwing-kous, een doorzetter v. zijn wil.

kima (Austron.), reuzenschelp, *Tridacna gigas*, *sanga ngkima ndatimboeloegi ndapobaloe*, het vleesch v. d. reuzenschelp wordt aan trossen gebonden en verkocht (het wordt nl. bij gebrek aan beter wel gegeten).

kimba (vgl. *kembe*); *kimbanja*, *kimbainja*, zoolang nog, terwijl nog, *kimbainja bepa ma-doengka kadjo setoe*, *ndipotoenda mamongo rioenja*, zoolang die boom nog niet gevallen is, gaat u zitten en neemt u een pruim sirih, *kimbainja se'imo mokole molioe*, *petoemboemo anoe merali ri lipoe*, zoolang het hoofd nog hier is op doorreis, vertel hem wat er in het dorp is gebeurd, *kimbanja toercoe'pa ure'amoe*, *da noeara*², zoolang je vrouw nog leeft, moet je voor haar zorgen.

kimbaa, srt. strik, voor muizen en kleine vogels, *ndailoni kimbbaa*, *ndapokimbaaka iralesoe*, de k. is v. e. pennetje voorzien, om er muizen mee te vangen. [Vgl. 1. *djio*.]

kimba, zie *kimba*.

kimbode of kambode (vgl. *kiode*), w. t. v. *kimbosoe*.

kimbosoe (vgl. *kimbode*, *kambode*, *kiode* en Moen. *koembohoe*, Lind. Sig. Pal. *timposoe*, Saoes. *timbosor*, Sob. *kaborsoe*), in P. ook *timbosoe*, leguaan, *Varanus Salvator*.

kimoe, genezen, hersteld, *kimoe mbauro*, *oenenja madjo'e a*, van buiten genezen, van binnen ziek.

1. kina, zie *sangkina*.

[2. kina (uit het Ned.), kinine.]

kina'a (uit *kinaa*, st. *kaa*, [zie *koni*]), voedsel, spijs, biz. gekookte rijst, *lokaja kina'a nggasi*, *ero kina'a baola*, wilde frambozen zijn het voedsel v. d. spookaap, gras is het voedsel v. d. buffel, *mananamo kina'a inaoe bare'epa*, de rijst is al gaar, de toespis nog niet, *kina'a boeja*, witte spijze, rijst, in alle vormen, *kina'a ntandje* „rijst op crediet“, een spaander of een houtje, dat gegeven wordt voor een artikel v. d. bruidschat dat men nog niet kan geven; *kami se'i kina'a ndeme pai kakaeta*, wij hier worden door de zonnehitte aangetast

en daardoor zijn we donker; *mampekina'aka njara*, voedsel zoeken voor de paarden; [*kina'a kodi*, *kina'a masiwoe*, zie 2. *uailo*].

kinaata, *kinaatai*, zie 1. *ata*.

kinakapoe, zie *kapoe*.

kinamba, zie 2. *kamba*.

kinamoena, pr. t. = B. *pinamoaja*, wat geplant is.

era rore ngkinamoena, als (roode) *soi*, die geplant is. (Tor. III, 681, 76)

kinamono, zie *mono*.

kinapara, zie *kapara*.

kinata, *kinatai*, hetz. als *kinaata*, *kinaatai*, zie 1. *ata*.

kinda: *makinda*, diep ingaand, groeven, insnijdingen vertoonend, *mbolagara makinda woe-koenja*, *rasolodoeki*, *kono ri aranja*, *be teroe-loe laboe*, *kakindanja*, de rotan-soort *mbol*. heeft een diepen rand om de knopen, als men die wil glad snijden en ze van onderen raakt, schiet het mes niet uit, want daar is de diepe ring, *ane makindamo arakinja*, *nepa ndaurawoki kadjo ndatoro*, als de benedenste inkapping diep is bij een boom dien men velt, dan gaat men de bovenste inkapping maken, *makinda uelanja*, *najo'oeka ri uoekoe*, zijne wond is diep, ze gaat tot op het been, *kaleke makinda*, een diepe holle weg, *boti pompeindonja samba'a to makinda kire*, een der bijnamen v. d. aap is: die holle (vooruitstekende) wenkbrauwen heeft.

kinde (vgl. *kire*), de beweging v. h. optrekken of fronsen der wenkbrauwen, *sangkinde kirenja*, ineens fronsen hij de wenkbrauwen, *dju sangkinde matakoe koekita*, in één oogopslag heb ik het gezien; *kangkinde² kirenja*, zijne wenkbrauwen fronsen zich aldoor; *mengkinde*, de wenkbrauwen fronsen; *mangkinde*, tegen iemand de wenkbrauwen fronsen, *nanngindeka joenoenja*, hij gaf daartoe aan zijn makker een teken met de wenkbrauwen.

pakinde, iemd. die flink begint, maar niet volhoudt, iets dat goed inzet maar snel verloopt, *pakinde*, *anoe sarai dju kadjoenja*, *nepa wawali-ngkalose*, *maka oejoe mpelindjanja magasi*, *masae bali ngkagasi*, *malengi*, een slecht volhouder (een mensch van het oog-

blik), wiens ijver slechts kort duurt en die dan traag wordt, want bij het begin v. d. tocht was hij flink, maar op den duur veranderde die vlugheid en werd hij traag, *baroe setoe pakinde*, *boeke patana*, *be masae djamo katii²*, die palmwijn houdt niet vol, de opvangkoker was eerst vol, daarna kwam hij slechts bij druppels, *napopakinde ngkonoae*, *ane ndalepasi doanja poera²*, het brengt een suikerpalm tot uitputting, wanneer men al zijne bloeikolven aftapt.

mangkindebaka kirenja, de wenkbrauwen doen op en neer gaan.

Amp. Tog. *mongkinde*, knikken, ja knikken.

pr. t. *menanto Langi Sangkinde*, in ééne flikkering dondert de hemel.

a) *tadoe nTo Mekinde Langi*, hoofd der lieden van „De Hemel blinkt“,

b) *To Mekinde Langi Lora*, lieden van „De Bonte Hemel blinkt“.

tekinde, *telaja ntjoeloe*, [zie 1. *laja*].

a) *Ngalo*, *kamboe²mo*, Wind, blaas op!

b) *Kila*, *ngkakikiniindemo*, Bliksem, flikker! *naeura ngkila kininde*, geëvenaard door den flinkerenden bliksem.

io, *kila*, *mpokininde*, kom, bliksem, flikker! (Tor. III, 668, 2)

sampocale, *sangkininde*, in één gang, in ééne flikkering. (Tor. III, 692, 71)

mekikindemo ri kila, zich laten voortbliksemen door den bliksem.

kindja (vgl. *kila*, *kinde*), Amp. = B. *kinja*; *kindja kila*, *poetoe ndoendoe*! flikker! deed de bliksem, boem! zei de donder.

kindjoe (vgl. *nggikoe*); *mongkindjoe*, een schokkende beweging maken, bv. met het bovenlijf, als men op een gevoelige plaats wordt aangeraakt, *i sema da koedjolo bara be da mongkindjoe*? wie zou er niet een schok krijgen, als ik hem een steek geef? *kangkindjoe² tawo koeggo ri oesoe*, de man wien ik een steek stoot in de ribben gaf, maakte aldoor schokkende bewegingen: *ore ngkindjoe*, met schokken op en neer gaan, dan weer hooger, dan weer lager zijn, ook overdr. gebruikt, *ore ngkindjoe Rano*, *manai*, *traseoe*, de waterstand in het

Meer gaat op en neer, rijst en daalt, *tasi be bali² ka'orengkindjoenja*, de zee geeft onveranderlijk hare getijden (eb en vloed) te zien. *kindjoea* of *kendjoea*, een strontje aan het oog, *kendjoea* of *kekindjoea matanja*, hij heeft een strontje aan het oog.

kindo: *kakindonja*, alles wat maar voor de hand, voor de oogen, voor den mond komt, *djamo kakindonja anoe ndapopangkiro*, alles wat maar kan dienen wordt gebruikt als draagzeel, *kakindonja nagiuoe*, *dja kataoenja narata*, alles beboet hij maar, iedereen dien hij aantreft, *dja kakindonjamo katoeoenja*, overal kan het groeien; *kindo²njamo*, *oengka²njamo*, al wat voor de hand komt, al wat maar voorhanden is: *kindo-loponja pompaemoe*, *be marea manto²asi ngaja²*, al wat u voor den mond komt, zegt ge maar, ge schaamt u niet van alles te zeggen.

mokindo, beroerd, moeilijk, in verlegenheid brengend, *mokindo lipoe ri Kadjo Ma-peni ndapantima*, het dorp K. M. is moeilijk om genomen te worden, *mokindo mpodago raja ntaoe mampeperoloka da pandakenja*, het hart der menschen is bezwaard, als zij overwegen hoe zij den berg moeten beklimmen.

kinkeke, zie 1. *keke*.

1. *kinembe*, zie *kembe*.

2. *kinembe* (vgl. *kembi*), pr. t., schaamgordel. *Ta Mokiralo kinembe* „die een schaamgordel tot mat heeft“.

kingki (vgl. Nap. *kingki*, vasthouden, en *kongka*, *kongko*, enz.); *makingki*, ophanden, op de komst, reeds dicht bij, *makingkimo*, *mosemo da tokiki*, het is al dicht bij, het zal spoedig op zijne plaats terecht komen, *makingkimo mata mpenai*, het zwaard zal weldra neerkomen, de strijd is ophanden, *morotemo To Napoe*, *makingkimo mpodago*, de Napoe's steken de rivier al over, ze zijn dicht op de komst, *makingkimo hambaringja oengka ri wiri utasi*, het gerucht, van de zeekust komende, is reeds nabij.

kini (vgl. *kene*), stokje, spaander of iets derg. dat dient om voorwerpen te tellen, *ri pora-mboelang ri re² uo²oe kini ndadika ri doengja*.

roeantoko, *kini ntaoe masala*, bij het offer voor bloedschande legt men ook stokjes in het vaartuig (dat de zonden wegvoert), twee stuks, het getal der schuldigen, *sangkoedja kinimoe*? hoe groot is het aantal houtjes, waarmee ge geteld hebt? hoe groot is het getal dat ge opgenomen hebt, hoeveel slachtoffers hebt ge gemaakt bij het koppensnellen? *mongkini*, tellen met stokjes, op de vingers of met and. hulpmiddelen; *mangkini taoe ri posoesa*, de menschen tellen op een feest, door ieder een stokje of iets derg. in eene mand te laten werpen, *nakini taoe*, da *napaintjani imbanja*, hij telde de menschen met stokjes, opdat hij hun aantal zou weten.

kangkini, *kanggini*, krioelende, wriemelende, wemelende, *kanggini toekoekoe*, *mondere*, de luizen krioelen in mijn haar, ze kriebelen heen en weer, *tamangkapa anoe kangkini uo'onja*, *ane kasaurinjamoe*, *intje'e ndapompahoka*, da *kedena*, *kecalesoe*, *kecaurue*, het sterrenbeeld De Haan, met zijn kop v. krioelende sterren (het Zevengesternte), als dat in het toppunt staat en men gaat dan rijst planten, dan krijgt men last v. rijstvogels, muizen en varkens.

kininde, zie *kinde*.

kinja (vgl. *kindja*); *mongkinja*, blinken, glinsteren. *tali mongkinja*, een glimmende hoofdoek.

kinoeasi, zie *koesi*.

kinombari, zie *koemba*.

kinajo, zie *kojo*.

kinolai, zie *kola*.

kinolaki, zie *kolaki*.

kinoni, zie *koni*.

kino'oloe, zie *oloe*.

kinta (Tawael. id., litteeken; vgl. *kenta*), de laatste oorzaak, het laatste stootje. wat de maat doet overloopen, *banja podo palainja pai napampokarae ngkabosenja*, *dja kintanja*, het is niet alleen om zijn heengaan, dat het hoofd boos op hem is, dat is maar wat de maat heeft doen overloopen. *kintanja anoe ndakeloka da nakare'e*, de laatste oorzaak die het heeft uitgelokt, zoodat het is gebeurd, *mampapali kinta*, een oorzaak zoeken, *alinta*

kintanja pai nakare'e moeni mbela, een bloedzuiger is de laatste oorzaak geweest dat hij weer eene wond kreeg, *pekogamakamoe kintanja pai nakabar'emo noekoto*, je inspanning is de laatste oorzaak er van dat ge niet meer kunt, *tabo maja'amo*, *kintanja pai nakaposo*, *katelatakoenja*, het bord was al gebarsen, de oorzaak dat het gebroken is, is dat het tegen iets is aangestooten.

mampapokintaka, een oorzaak voor iets te weeg brengen, *napapokintaka kadja'a ndaja*, hij heeft ontstemming mee te weeg gebracht.

tekinta, weder tot erger vervallen, weer ingestort, v. e. zieke, *pelindjamoe maria pai nakatekinta uela mbitimoe*, ge loopt veel, zoodat je voetwonden erger zijn geworden, *kagasinja manginoe baroe pai napewali-ngkatelinta ngkoelenja*, omdat hij zooveel palmwijn drinkt, daardoor is zijne reumatiek weer verergerd.

1. *kio* (vgl. *kioe*, *keo*); *mokio*, schreeuwen, piepen, vooral v. d. kiekendief, *pokio ngkongka ndapooni*, *be madago*, het geschreeuw v. d. kiekendief wordt als voorspellend beschouwd, het is ongunstig.

mokio, Str. B. (uit het Par.), roepen. *mampokio joenoenja*, zijne makkers roepen.

2. *kio* (Leb. *kekioe*, klein; [vgl. 2. *pio*]), pr. t., klein; *sangkio*, een weinig, bijna.

kiobi: *mongkiobi*, boren, gaten maken, *taono ndakiobi*, een handvat waarin een gat is geboord; *pongkiobi*, boor.

kiode (vgl. *kimode*, *kambode*), w. t. v. *kimbosoe*.

kioe (vgl. *kiroe*, 1. *kio*, *keo*), zeker geroep v. d. nachtuil (*poa*), dat ongunstig voorspelt; *mekioe*, roepen, gillen, van pijn, vrees, blijdschap.

kipogi (vgl. *tipogi*, op *tipo*), Amp., *mongkipogi*, netten knopen.

kira-kira (wrsch. uit het Boeg.), streek, list, bedrog, *kira'nja setoe*, dat is een streuk v. hem; *mokira*, bedrog, streken, listen aannemen, *to pokira*, beetnemer, bedrieger; *mangkira* *joenoe*, anderen bedriegen.

kire ([vgl. *kinde* en] Sa'd. *kide*, Tag. Tir. *kilai*, Ilk. *kidai*, Mag. *kirai*; uit *ki en re*, Mal. *dahi*, Jav. *rahi*), wenkbrauw, *dopi mekire*, d. *mpekire*, de vloerplank v. d. dorpstempel die

het dichtst bij de trap lag (Tor. I, 286, fig. e); *pekire mbinaa*, vlecht patroon, zooals de wenkbrauwen, de veertjes boven de oogen v. d. kiekendief, Tor. II, 334, Atl. pl. Nijverheid.

kire is ook de naam eener ziekte v. d. *djole kodjo* (Inl. *maïs*), waarbij deze zwarte strepen krijgt, als wenkbrauwen; *kekire*, door deze ziekte aangetast.

1. *kiri* (Par. Bad. *kiri*, O. Jav. *kiri*, kittelen); *tekoemiri*, *tekalormiri*, glimlachen, [vgl. *tekalormi'oe*, op *pi'oe*].

2. *kiri* (vgl. *iri*, enz. en O. Jav. *giri*, wegkwijnen); *mangkiri*, iets verschuiven, wetschuiven, v. zijne plaats doen gaan, *kiri uailo'oe*, schuif het van je af, *ndakiri uaima'i*, het wordt hierheen geschoven, *kodi gaga nganga ntopi*, *ndakiri*, de opening der sarong is veel te klein, ze wordt verwijd; *mekiri*, zich verschuiven, *pekiri*, schuif op.

kiri, *kiri*, *kangkiri*, gezegd v. dingen die heen en weer schuiven, of die schitteren of trillen voor de oogen, alsof ze heen en weer gaan, zooals de weerschijn v. e. spiegel, *kiri mena'oe*, rits! schoof hij de trap af (v. iem. die snel de trap afgaat), *kiri mpangoelaja*, *bar'e tepowose*, het eene stuk na het andere (het trilt je voor de oogen) wordt er opgeladen, maar tot wegroeien komt het niet (raadsel op het haardrak), *tana mangaor*, *djamo watoe kangkiri*, het is een droog land, louter steenen die je in de oogen schitteren, *kangkiri u'a ngkoemapa ri Mando'oe*, de steenen schitteren je in de oogen te M., *pembajo ane ndapapararaka eo*, *ndakita raranja kangkiri*, als men op spiegelglas de zon laat schijnen, ziet men den glans flinkeren (trillen).

tekiri, weggeschoven, verschoven. bv. de datum v. e. feest, veranderd, v. e. toestand, verminderd. *tekirimo oe*, het water is gezakt, *tekirimo soro*, de krop is geslonken, *baela anoe tekiri*, *nasao ntopi mbe'a*, de buffels die ter zijde geschoven zijn (met welke de boorte is verminderd), zijn door de sarong der vrouw weggevaagd (de vrouw v. d. schuldige heeft ze weten af te dingen), *ber'e katekirinja*, *dja to'ori*, er is geen verandering in den

toestand gekomen, hij is dezelfde gebleven. *mombaingkiri* (soms uitgepr. *mombengkiri*), zich de billen afschuren, bv. door den bilnaad om een dunnen boomstam te doen sluiten en dan heen en weer te schuiven; met bladeren, met een afgepelde maïskolf, enz. den bilnaad reinigen; *ri woto ngkadjo pombaingkirinja*, tegen een boomstam heeft hij zich de billen schoon geschuurd; *jakoe napombaingkirisi* (of *napapombaingkiri ri*) *mata mpenai ane be koepodjo mampolangkai*, ze hebben bedreigd me met het scherp v. e. zwaard door den bilnaad te zullen strijken, als ik hem niet tot man wil nemen.

Amp. *kiri ma'i*, schuif hierheen.

kiridjo, zie *kidjo*.

kiriki, Amp. = B. *kariki*, oksel.

kiro (vgl. *kero*), klanknab. v. iets dat snel naar beneden gaat, *kiro mena'oe*, roef! ging hij de trap af; van dit *kiro* is af te leiden *pangkiro*, zie afz.

kisani: *mepakisani*, plagen, sarren, voor den mal houden, bv. door iemand telkens voor niets te laten loopen of hem tweemaal hetzelfde te laten zeggen; *mampakisani*, id. tr., *napakisani joenoe*, *nato'oka*: *paor uo'oe*, hij plaagde de anderen, hij zeide: zeg 't nog eens. *dja noepakisani taoe setoe*, *se'i oolja noepokaor*, je plaagt die menschen, nu roep je den regen!

kisoe (vgl. *isoe*, enz.), Amp., een met den nagel afgeknepen stukje, *gamberi sangkiso*, een nagelknijpsel *gambir*; *mangkiso* *gamberi*, *gambir* met den nagel afknijpen.

1. *kita* (Austron.); *mangkita*, iets zien, in het oog hebben, *ane ndapeole*, *ndakita*, als men er naar kijkt, ziet men het, *bar'eja koekita uoeja*, ik heb de maan nog niet gezien, *me'onto asoe*, *manoro re'oe anoe nakita*, de hond stond stil, hij heeft bepaald iets gezien, *pai koepamporongo*, *maka intje'e anoe nakita natananako*, dat ik haar heb getrouwd is omdat zij het is die ik aldoor zag in den geest, *anoe nakita noe gombo*, *se'imo*, het inzicht der vergadering, het resultaat der bespreking, is dit.

pekita, w. t. v. *mata*, oog; *pekita ndajakoe*,

p. ntanoanakoe, een denkbeeld van me, eene voorstelling die ik heb, *banja bara koeintjani*, *dja pekita² ndajakoe*, niet dat ik het weet, het is maar eene voorstelling van me.

mampapakita, laten zien, toonen, ver-toonen, *napapakitaka taoe anoe bare'e ndakita² icoengka eo*, hij liet aan de menschen zien wat men niet alle dag ziet; *re'e anoe da koepepapakitaka joenoe*, er is iets dat ik eens aan anderen zal laten zien.

mombekita, elkaar zien, *nepa se² pombekitata*, eerst thans zien we elkaar, *mace-ngimo*, bemo *mombekita mata*, het is al donker, men ziet elkaars gezicht niet meer; *mampapombekita*, maken dat men elkaar ziet.

mosikita, Str. B. (door invl. van 't Par.), elkaar zien.

mangkitasaka, ontwaren, iets zien, zonder dat men er naar heeft uitgekeken, *nakitasaka ntjuroba ma'i moeni ananja*, zij ontwaarde plotseling dat hare kinderen weder terugkwamen; *mangkitanaka*, op iets zien, op iets letten, iets in rekening brengen, *sala mami ne'e ndikitana*, u moet niet op onze fouten zien, *boi re'e salakoe anoe da noekitanaka*, als ik soms een fout bega, die ge in rekening brengt.

koengia-ngita,
ndjai poe'oe mparia,
koengole-ngule,
ndjai poe'oe mberongke,

ik heb het gezien
onder aan de *paria*,
ik heb het bespeurd
onder aan de *berongke* (spottend

antwoord aan iemand die vraagt of men dit of dat [dat hij zoekt] ook heeft gezien).

ngginita-nita, iemand op wie(n) men zijn oog heeft laten vallen, *ndjairia kare'e ngginita-nitanja*, daar was (een meisje) op wie hij het oog had laten vallen.

2. *kita* (Austron.), pers. v. n. w. l. e. p. m. v. d. met insluiting v. d. aangesprokene(n). *kita se'i toeroe tolinu*, wij menschenkinderen, *imo, kitamu*, komaan, laat ons gaan, z. v. a. ga mede! *simbente ana majoenoe kita*, wij zijn slaven, gij zoo goed als ik. Beleefdheidshalve

wordt *kita* ook wel gebruikt, waar eig. *komi* vereischt is, *da koeto'oka kita To Koekoe*, ik wil zeggen tot ons Koekoërs (eig. tot u, Koekoërs, als men zelf geen Koekoër is). *kiti* (vgl. *keti* en Mal. *ketik*), licht geluid van knagen, kraken, knappen, *re'emo kiti nadonge ntaoe*, er is een geruchtje dat de menschen hebben gehoord; *kakiti² ualesoe mangkoni djole*, knap, knap, eten de muizen de maïs op, *kakiti² ndatidiki toekoe*, knap, knap! worden de luizen platgedrukt, *kakiti² oedja ri ira mangaoe*, de regen klettert op de droge bladeren, *kakiti² oengka ri inenja djela ri ananja*, *eica pekoni noe apoe ri lee*, van de kinderen tot de moeder knettert het voort, als het voortvreten van vuur in de alang² (een overgeërfd gebrek); *mokitimo kadjoe madoengka*, vallende boomen kraken.

kiwaloe, zie *valoe*.

kiwoe (vgl. *kioe*), het geluid v. d. vogel *poa* (nachtuil); *mekiwoe*, dit geluid maken.

kiwoi (Mor. *meiwoi*, bedwelmd, [duizelig, teke-woi, verlangen, *mongkekeiwoi*, verlangen naar, liefhebben]. Pipik. *kiwoi*, zich herinneren. Da-a-t. *nikiwoikoe*, ik weet het); *tekiwoi*, wakker wordend uit den slaap, zonder dat men nog recht helder is.

mangkiwoi, opwekken, bv. herinnering, stemming, ijver, *mangkiwoi raja noe mokole*, *da napolanto ngkara-kara*, de stemming der hoofden opwekken, opdat de zaak aanhangig worde, *ane be ndakiwoi raja ntaoe setoe*, *be da nasompo indanja*, als men bij dien man de herinnering niet opwekt, zal hij zijne schuld niet betalen.

koa, kwak! geluid v. d. kikvorsch; *kakoa² toempa*, de kikkers kwaken; *mokoa*, kwaken.

ko'a; *mengko'a*, loslaten en afzakken of afvallen, ruim gaan zitten en zich plooiën, v. d. huid, v. e. kleedingstuk, *mengko'a boegisi*, *da owa*, de schubben op de huid laten los, [de schubziekte gaat genezen], *mengko'a pela ntaoe toe'a*, bij oude lieden gaat de huid ruim zitten; *kangko'a² topi*, *melongkomaka*, de sarong gaat aldoor los, ze gaat ruim zitten.

koa'a, n. v. d. vogel *koeajangi* in de Meerstr. *kóangi* (vgl. *kogai ngi*), *kangkungi*, soms *kóari*,

stijf, v. lijken, *koangimo witingja*, *bar'emo tepajoa*, zijne beenen zijn al stijf, ze zijn niet meer recht te krijgen.

koba (vgl. *goeba*), katoenen of wollen draad, watten; in PmB. ook: katoenen weefsel.

kobali; *tekobali*, zie 1. *bali*.

kobangani, zie *bangani*.

kobati (Boes. *aurät*), wieg, waarin de zuigeling wordt op en neer gewipt, Tor. II, 57; *ananggodu ndakobati*, *ndaparingkobati*, het kind wordt in de wieg gelegd, *kobati joenoe nasabo*, *da nupangkobatika ananggodu*, ze heeft bij anderen een wieg geleend, om er het kind in te leggen.

kobelaa (vgl. Boeg. *bela*, ver); *mopotoe ngkobelaa*, in de verte verwant zijn; *kobelaanja*, voegw. met redengevende bet. (wdl. „en verder, en voorts”), zoo komt het dat, derhalve, *ma'ljoe'a inenja*, *kobelaanja bar'emo napalai'ka*, hare moeder is ziek, daarom verlaat zij haar in het geheel niet meer. Ook de vorm *kobelahanja* komt voor.

kobi (vgl. *gobi*, *nggibo*, [kalambi, kalauti], en Mak. *kobi*, Boeg. *kébi*), betz. als *gobi*, schutblad v. suiker- of sagopalm, dat tot een soort tasch wordt omgevouwen; *monggobi*, met de heupen en het bovenlijf heen en weer draaien, bij het loopen of bij het dansen, *ne'e madojo mponggobi*, maak 't u niet druk met het bovenlijf heen en weer te draaien; *ma'nga-nygobi*, in zwaaiende, slingerende beweging brengen, *ane motaro taoe*, *nanggobi witi pai pale*, als men danst, zwaait men met beenen en armen; *tenggobi*, aan het zwaaien, slingeren geraakt; *kanggobi²*, aldoor met het bovenlijf draaiende; *singkobi*, gelijkelijk omgevouwen, naar elkaar toe gevouwen, gedraaid, *ndapasingkobi*, ongev. hetzelfde als *ndapasingkombi*, bij elkaar gevouwen, bijeen genomen worden; *ndakobisaka*, omgevouwen, omgezwaaid, omgedraaid worden, zooals een schutblad v. suiker- of sagopalm, dat tot een *gobi* of *kobi* wordt omgevouwen.

mangobi, n. v. e. boschspook, met ver vooruitstekende lippen, die naar boven omslaan als hij lacht, zoodat ze zijne oogen bedekken; komt men een m. tegen en kan men hem

aan het lachen maken, dan kan men ont-snappen. In 't Mor. heet dit wezen *mangodi*, wellicht van *kodi* (klein) af te leiden.

kobika (uit het Boeg. *kobikéng*), trekker v. e. geweer.

kobiti, zwaard v. bamboe, in gebruik bij het tempelfeest *montjojo*, Tor. I, 291.

kobo; *koemobo*, een ziekte die met waterpokken overeenkomt, ook *sorisi* genoemd; *kalikobo*! variatie op *kaliwongo*! (voor: *ne'e makaliwongo*, geen leven maken!), waarbij men *icongo* in boosheid vervangt door den naam eener ziekte, bij wijze van dreigement.

Amp. *koemobo* (Sa'd. *kobo*, kopje, Tontmb. *kourong*, kromgetrokken), zwellen, zich bol, gezwollen voordoen, de bolle zijde naar boven keeren, *kobo jaoe uolengja ri wromanja*, *nakalisu ndjo*, keer den kokosnap om in z'n bewaarplaats, opdat hij niet te veel plaats inneme.

metingkobo, Tog. *motokobo*, voorover op den buik liggen.

koboetoe, de kiembal van een kokosnoot.

koda (vgl. 1. *oda*, *odja*, *kodja*, [kodo, enz.]); *silo ngkoda*, zie *silo*; *mangkoda*, met de vingers omspinnen, met de hand omknellen, *ica'anja jakoe anoe mangkoda le'e ngkora*, ik alleen omvat den hals v. d. kookpot (ik sta alleen voor het eten koken), *bar'epu nakoto mangkoda toko mbose*, hij kan den steel der roeispaan nog niet omspinnen; *mokoda*, gegleufd, gegroeft, zooals iets weeks dat is ingedrukt door iets hards, *porongomo anoe mokoda awaanja*, *intje'e da madijo mantjalilika papamoe baroenja*, neem iemand tot man die eene groef over den schouder heeft, die zal ijverig zijn om voor je vader palmwijn te dragen, *mokoda pale nTo Ramo*, *mangkekeni wose*, de handen der Meerbewoners zijn gegleufd v. h. vasthouden der roeispanen; *tekoda*, omspinnen met de vingers of met de hand, gegleufd, ingedrukt, *tekoda palemoe ri palekoe*, je hand is gespannen om de mijne, *maue be norstoesi welakoe*, *maue dji tekoda ajapa*, ge behoeft mijne wond niet te zwachtelen, als het verband er maar omheen spant, *tekoda awaanja*

mampasa'a kadjo, zijn schouder is gegroeft v. h. dragen v. hout.

kodara (uit het Boeg. *koedara*); *makodara*, paars, ook wel blauw of groen.

kodi (vgl. *dodi*, *do'i* [enz.] en Mor. *kodai*, Jav. *kodik*, Mak. *kade*, Sal. *kadi*, *kidi*), klein, gering, *saloe kodi*, of *kodi-kodi*, aan den kleinen kant, eenigszins klein, *kodi raja* of *makodi raja*, ontstemd, gekrenkt, beleedigd, *nape-tigasa noe manianja pai nakakodi ndanja*, zijn schoonvader heeft hem uitgescholden en daarom is hij beleedigd.

sakodi, een weinig, eenigszins, bijna, het scheelt weinig of, *sakodi jakoe manuroe*, bijna was ik gevallen, *malenge sakodi*, eenigszins vermoed, *icea sakodi*, een beetje rijst, *dja sakodi narui*, hij heeft maar weinig gegeven, *kodi sakodi*, eenigszins klein, *sakodi ngkadago*, het is maar goed dat, gelukkig dat (wdl. „eenigszins goed“). Tor. I, 112), *sakodi ngkadago ma'imo anoe lo'e*, gelukkig kwam er iemand bij die er verstand van had, *sakodi ngkadago korpetangani*, het is maar goed dat ik het verhinderd heb, *sakodi ngkadago ane dja tuoe setoe maroege*, 't zou nog goed zijn als alleen maar zijlieden nadeel hadden; *sakodi sakodi*, als er maar een weinig geschiedt, er behoeft niet veel te geschieden, om een kleinigheid, *sakodi sakodi malose rajanja*, als er ook maar 't minste is wordt hij boos, *malengi pelinuljanja*, *sakodi sakodi me'onto*, hij reist langzaam, om iedere kleinigheid houdt hij op.

mampakakodi, klein maken, verkleinen: *mangkodisi*, kleineeren, verachten, minachten, *ne'e noekodisi joene*, ge behoeft anderen niet te kleineeren: *metikodi* (intr.), *mampetikodi* (tr.), klein noemen, geringschatten, *boe tuoe maperoe pande*, *ma'i nditima atupinatoeuemi*, *banja mampetikodi pombuimi*, *dja da ndirai uo'oe raneo*, *eo maperoe*, *era-koeto nykadjo simljo*, 'o geesten die mild zijn geweest, komt de lever v. uw dier halen, het is niet om uwe gave gering te schatten, maar geeft in het vervolg ook, dag aan dag, zoo groot als die boomstam daar (gebed v. e. jager, die pas buit heeft ge-

maakt); *mangkodwaka*, iets kleiner maken, bv. den omvang eener taak verminderen, door er vast iets aan te doen, *bara sakodi dja taoe da ma'i ri pesaleta raneo*, *aginja da takodirakamo pompakota se'i*, misschien komen er morgen maar weinig menschen op ons plantfeest, laat ons dus vandaag ons plantwerk vast een weinig kleiner maken.

nggodi of *nggodi*, het is niet zoo erg om, het is nog erger dan, het is (daarbij vergeleken) een kleinigheid, *manuroe ri baelu*, *nggodi manuroe ri njara*, v. e. buffel vallen is nog erger dan v. e. paard vallen, *nggodi paria pai papaja kapa'inja*, het is nog bitterder dan p. en p., *nggodi ndapesangai*, *ka'ai ngkaleoe ndajakoe se'i*, ik ben zeer neerslachtig, het is nog erger dan dat het vleesch je uit je lijf wordt gehaald, *mania nggodi ine pai papa ngkoro da pantoebuenaaka pai pampokaekaa*, de schoonouders worden nog meer geëerd en ontzien dan de eigen ouders.

mapari ombo mpomota,

nggodi naga'a lamoa,

mapari ombo mpenggae,

nggodi naga'ati matr,

zwaar is het verbod (v. d. coitus) bij 't oogsten, nog erger dan door de goden gescheiden te worden: zwaar is de verbodstijd tijdens den oogst, nog erger dan door den dood te worden gescheiden.

talakodi, een klein exemplaar in zijn soort, *talakodinja*, zijn kleintje, zijn jong, 't *talakodi*, het kleine ventje, de kleine meid.

kodja (vgl. *odja*, *koda*, l. *oda* [enz.]); *kodjanja*, *pekodjanja*, de omspanning, omvatting van iets, *tinampa be bangke kodjanja*, armringen v. geringe omspanning of wijde; *mekodja*, omvatten, omspannen, nauw sluiten, *mekodja ale*, *mekokoti ri pela ngkumpa*, de lijfband sluit nauw, hij vreet in de buid v. d. buik: *tekodja*, nauw omsloten, strak omspannen, *mainiti enoe*, *tekodja le'e*, het kralensnoer zit strak, de hals is nauw omspannen: *kangkodja*, zich nauw sluitende, strak spannende, *kangkodja potuemanginja*, *kantjore inosa-*

nja ri dadanja, door haar huilen is ze als ingesnoerd, de adem hijgt in hare borst.

kodje (vgl. *kore*); *makodje*, dapper, moedig, flink, vrijpostig, *taoe makodje*, een dappere, *woeja makodje*, „vrijpostige maan“, gezegd v. d. 15den maan-dag, die *tojinenggeri* heet (zie *gengge*), welke naam herinnert aan *kanggenge*, opdringerig, v. mannen en vrouwen wederzijds; *kakodje*, moed, dapperheid, vrijpostigheid, *djano kakodjekoe pai kerkatoroe*, ik heb het alleen aan mijne dapperheid te danken, dat ik nog leef, *moete sangkuedja kakodjemoe*, *sungaja kakodjekoe ri waronja*, al zijt ge nog zoo dapper, mijne dapperheid is in elk geval boven de uwe, *da tamombetoto*, *noepangkitakodje ndajakoe*, laat ons met elkaar vechten, opdat ge ziet hoe moedig ik van binnen ben; *kodje ntamboea*, wespenmoed, dronkenmansmoed (wespen azen op palmwijn).

talakodje, durfal, iemand die voor geen kleintje vervaard is.

mangkodje, *mampakakodje*, dapper maken, verstouten, *dja baroe mampakakodje*, slechts de palmwijn maakt hem dapper, *kekodjei rajakoe da mamparapi ananja da joenuekor*, ik heb me verstout om zijn zoon te vragen of deze met mij mee mag loopen, *mangkodje joenoe da mamparapi*, een ander moed inspreken, om het woord te nemen.

kodje ntanoama, een liaan met harde, taai stengels, veel voorkomend op zandplaten die vlak vóór de Meeroevers liggen (*boeloenpa*, *boejeu ndang'i*); de vruchten lijken op die van *ru'oe* en worden gegeten, maar smaken flauw.

1. *kodjo* (vgl. *koro*, [kodo, enz.]), echt, stellig, waar, *lanja inekoe kodjo*, *ane mampomata*, ze is niet echt mijne moeder, die mij heeft voortgebracht, *montjo kodjo*, echt waar, *ma'ai kodjo*, zeer erg, *matemo kodjo*, hij is inderdaad dood, *meuralimo kodjo*, het is werkelijk gelukt.
2. *kodjo* (vgl. *kodo* enz. en Par. *kojo*, Boeg. *kerr*, Jav. *kérat*, Tob. *koro*, Mal. *kérat*); *mangkodjo*, kerven, insnijden, doorsnijden, ook gezegd v. vuur maken met de vuurzaag, Tor. II, 186: *mangkodjo*, *mangkodjoti*, kerven, insnijden,

doorsnijden, *mangkodjoti tabako*, tabak kerven, *mangkodjo agisi*, de tanden korten, hetgeen door zagen en vijlen geschiedt, *kodjoti waja se'i*, geef een snee in dit touw, *nakodjoti be witikoe*, de alang² heeft mijne beenen gekorven, *laboe ndapangkodjotika baroe*, een mes om er schijfjes mee af te snijden v. d. kolf v. d. suikerpalm; *dai sangkodjo*, een afgesneden stuk gedroogd vleesch.

mopakodjo, eene tandenkorting verrichten. Tor. II, 78.

kodo (vgl. l. *kuda*, *kula*, *kodja*, *ko'o*, *koro*, l. [2.] *kodjo*, *odja*, l. *odjo* [enz.] en Nap. *kula*, uitrekken, *kodo*, stijf); *mungskodo*, zich in de lengte uitstrekken, langgerekt zijn, *linoe mungskodo*, wolken die lang v. vorm zijn, windstrepen, *mungskodo garango*, de krokodil strekt zich lang uit, *mungskodo boejeu ri wiri nDano*, de bergen strekken zich uit langs den oever van het Meer, *moete mungskodo*, de rivier oversteken in een lange rij (hand aan hand), *ndapangkodo*, *be lo'e moete ngkationja*, men houdt ze bij de hand vast (een rij vormende), ze kunnen niet alleen de rivier oversteken, *mungskodo meusi*, het lang maken met vragen, *mungskodo oe'oe*, het sprekkel vormt lange draden.

mungskodo, uitspannen, uitrekken, *nukodo pompaenja*, hij rekte zijne toespraak, *mungskodo waja*, een lijn spannen: *kangkodo rajopa ndajuli ri baso*, de groente vormt een langen sliert, als ze uit de draagmand wordt gehaald.

tekodo, gerekt, *tekodo paue*, de bespreking wordt gerekt, *tekodo lionja*, *malengkanyi*, zijn gezicht is gerekt, het is smal, *tekodo lana ri djoia*, de olie loopt in een lange streep over den vloer: *sangkodo*, in ééne rechte lijn, in ééne strekking, *sangkodo uljo'oe oele*, in ééne rechte lijn schoot de slang voort, *siko setoe ajoe*, *ane moeleka da meuralili kumi mogelo rata ri banoet*, *da mekoro toje manoe*, *da mekoro bomba*, *kakorledanja*, *kasangkodomo*, gij, wicbeltouw, als ge ziet dat we lachende naar huis zullen terugkeeren, met lichamen zoo glad als eieren en als

bomba-stengels, strek u dan in *ééne* lengte uit, als ik u uit elkaar haal (Tor. I, 421); *singkodomo oea* (*éé*, de halsaderen loopen in ééne lengte voort [zie ook *singkodo(ni)*]).

ucajaa ndakodoka pae, *boi ndajogo*, men spant eene lijn langs de rijst, opdat ze niet vertrappt worde; *mekodouraka*, zich lang uitrekken, bv. een aantal menschen die een stoet vormen, *mekodouraka tojoenja*, zijn scrotum hangt lang uit; *mangkodouraka*, langgerekt maken, lang uitrekken, *mangkodouraka ponoentoenja*, zijn spreken lang rekken.

kodoe (vgl. *kotoe* [en Mor. *kodo*]); *makodoe*, doorgebogen en geknakt, doch niet gebroken. *ndasaroso roea baroe*, *boi makodoe doa*, de vruchten v. d. suikerpalm worden er afgehaakt, opdat de kolf niet knakke; *mangkodoe*, doorbuigen, doorknaken, *ndakodoe doa ngkunta*, *maka mapeni*, de bloeikolf waaraan de steenvruchten hangen wordt geknakt, want ze is hard; *ane ratamo ri pokodoenja*, *ndabeori doa ngkunta*, als men (met het tappen) komt waar de stengel der steenvruchten v. d. suikerpalm zich kromt, dan wordt er een gat in gemaakt.

kanggotoe², buigende, zwiepende, op en neer gaande, *wa'a ntando mara ri koronja dja kanggotoe²*, *kanggoe²*, alle boven water uitstekende boomstammen in de rivier buigen door en gaan op en neer.

Amp. *kodoe*, wenkbrauw (naar den gebogen vorm).

Lal. *kodoe²*, emmertje voor het opscheppen v. water bij het sago-wasschen.

kodoentoe [Mor. id.], trommelstok, stuk hout waarmee in den tempel de trommen werden geslagen, de stok waarmee men bij het spel *motela* de latjes (*tela*) wegslaat. Tor. II, 380, 390.

kodohia, een groote boom met goed hout; v. d. bast maakt men rijstvat (pajoejoe).

kodoo, PmB., staroogend, starend.

1. **koë**, gegil of geschreeuw, zooals v. e. varken dat aangepakt wordt, *sakoe uacoe*, ineens schreeuwde het varken.

koë dia, een vogeltje, dat ook *koërioo*,

katotio of *katoetio* heet en in de morgen- en avondschemering geluid geeft, dat onheilbrengende kracht heeft, Tor. II, 241. Zie verder *koërioo*.

koë boere (gekraak v. zout?), PmB., n. v. e. kruid.

ngoe, het lage geschreeuw v. d. *poa* (nachtuil), dat ongunstig voorspelt; *ane mango² poa*, *da re'e taoe mate*, *ane be naurali-mpoa moeni*, als de nachtuil ongunstig roept, dan zullen er dooden komen, indien hij er niet weer *poa* op roept.

2. **koë** (vgl. *koja* [en Mor. *nggo²*]), steel, waarmee een blad of een vrucht aan den tak zit, *inaoe ndajali koënja*, *ndateoeroe*, v. d. groente worden de steeltjes afgehaald, ze wordt schoongeplukt, *koë mpalo*, de endeldarm, *taoe teboentoe tesoe pa koënja*, v. iemand die aan aambeien lijdt komt de endeldarm naar buiten, *koë lada*, de huid, omdat ze op het steeltje v. Sp. peper lijkt, *koë ndjila*, de steel der tong, het gedeelte v. d. tong waarmee ze vastzit, *koë mboeroko*, de strotklep, *koë leti*, clitoris; *koëni mbatoetoe*, de schuifband v. e. zak, waarmee men de opening toerijgt; *sangkoë*, een tros v. dingen die bij elkaar aan stelen hangen, *baboeno sangkoë*, een tros lansats, *gola sangkoë*, een tros v. 3 ballen suiker (v. d. suikerpalm), *woejeoe sangkoë*, een lok haar, *sangkoë mpoese*, lijfelijke broers en zusters, *kani sangkoë mpoese*, wij zijn volle broers en zusters.

mokoë, een stengel of steel hebben, een tros vormen, *mokoë enoe setoe*, die kralen hangen in een tros, de snoeren vormen een tros, zitten aan elkaar vast; *mombekoë*, *mosingkoë*, *mosangkoë*, met elkaar samenhangen, aan denzelfden tros zitten, *mosingkoë to'onja*; *i Mauro nDano pai i Mauro nTasi*, hunne namen hangen samen: Verlangen naar het Meer en Verlangen naar de Zee; *mampapombekoë*, *mampasingkoë*, *mampapokoë*, tot één tros vereenigen, in samenhang brengen met elkaar, *napapokoë gola*, hij heeft de ballen suiker tot één tros samengebonden, *to'o noe ananja napapombekoë*; *i Walesoe*, *i Balawo*, *i Kabongi*, de namen harer kinderen heeft

zij zoo gekozen, dat ze bijeen behooren: Muis, Rat, Nachtdier.

pooe noe bolingoni ndawoli-koë, *encase'i*: de woorden der oogstliedjes doet men samenhangen in gekeerde volgorde, aldus:

uacoe ntasi masoile,
lajagi kampile-mpile,
masoile uacoe ntasi,
kampile² lajagi,

het zeevlak is effen,
de zeilen slaan heen en weer,
effen is het zeevlak,
heen en weer slaan de zeilen.

motikoë, op een dier rijdende meteen een ander dier voorttrekken, *taoe mampelamba baele*, *samba'a nano'o ri toewanja*, *napotikoë*, iemand die op een buffel rijdt en, zittende op den rug v. dezen, een anderen buffel voorttrekt, dien er bij aan de lijn heeft.

Amp. *koë*, vrl. schaamdeel (zie boven *koë leti*); Tog. i *Koë*, de kleine meid.

koea (Mor. id.); *makoea*, flink, krachtig, ijverig, *makoea modjamaa*, flink in den landbouw, *makoea mbiti*, vlug ter been, *siko dja mate jore*, *bar'e makoea*, je slaapt maar vast, je bent niet ijverig, *jakoe makoea mpanulioe*, *ntje'e pai napenawoe matanja mangkita jakoe*, ik ben ijverig in het baden, daardoor is zijn oog op mij gevallen: *mampakoea*, *mampapakoea*, *mampakakoea*, krachtig maken, flink aanvatten, krachtig doorzetten, *da tapapakoeamo noentoe*, *boi tamba mpele*, laat ons krachtig doorzetten met spreken, opdat men niet weer tot andere gedachten kome, *da ndapakakoramoe se'i*, *boi mabori ri poerinja*, laat het nu met kracht worden aangevat, opdat 't niet later weer opkome.

monggoea (L.), met zijn allen mikken op een stilliggenden tol, met opgewonden tolleren [vgl. *mtani*]; *da tarmoggoea bara i semu menangi*, [laat ons] met de hand gooien op een liggenden tol, om te zien wie gelijk heeft. (MS.)

pr. t. *kangoea²*, zich inspannende, zijn best doende. (MS.)

g) ngoea nto kangoea², spant uwe krachten in.

b) ngoea nto kaboeta², sluit goed uwe oogen. (MS.)

koëjangi (vgl. *koa'a* en Mak. *koajang*, Boeg. *koedjang*, Sob. *kajang*, Mal. *kelang*), een groote, vischetende roofvogel; zijn geschreeuw is *omineus*. Tor. I, 281, 365.

koëani, hut voor tijdelijk verblijf, om er slechts eenige dagen in door te brengen, bv. op een feest of bij het zoeken v. boschproducten; meestal is het dak v. palm- of rotan-takken; *mokoeani*, zulk eene hut maken; *mampokoeanika linggona*, hutten maken voor gasten.

koëaoe, syn. met *dodo*, rijststengel.

koëasa (uit het Boeg. of het Mal.), macht, wondermacht, almacht, het gebied waarover men macht heeft; *makoeasa*, machtig, wondermachtig; *mangkoëasani*, macht hebben, baas zijn over, regeeren.

koëasi (vgl. *jasi*, *jantji*, wellicht dus voor *koëjasi*); *mokoeasi*, op een stuk akkerland, nadat het gevelde hout is verbrand, het van den brand overgeblevene opruimen en opbranden, zoodat het veld daarna kan beplant worden; Tor. II, 243; *poeramo pokoeasikoe* (of: *koëasikoe*), ik ben gereed met het schoonmaken v. mijn akker; *dja sampokoeasi palakoe*, ik heb mijn lijfband slechts één akker-schoonmaaktijd gedragen (slechts eenige dagen); *kinoëasi* (niet algem.), een schoon-gemaakt stuk akkerland.

koëba (uit het Boeg. *koëbang*, grafhuis). PmB. w. t. v. *banoea*, huis; *da metado siko ndjoi koëba*, ga jij heen naar huis.

koëbe, PmB., een boom met bruikbaar hout.

koëboe: *mekoëboe*, braakzuchtig worden, door iets dat walging opwekt, *taoe mekoëboe mendo pantimanya taoe mate awo bepa mangaoe*, men wordt braakzuchtig als men er aan denkt dat men (de beenderen van) een doode (uit de kist) heeft gehaald, terwijl het lijk nog niet droog was, *mekoëboe taoe manginwo pakoele mapai*, men krijgt neiging tot braken bij het drinken v. bittere medicijn; *maucali-ngkoëboe*, het gegetene opnieuw in den mond krijgen, *koëwali-ngkoëboe pangkonikoe muenga otore utaoe*, als ik ruik dat iemand een wind laat, dan krijg ik mijn

eten weer in den mond; *kangkoeboe*, aldoor maar braakzuchtig; *tekoebor*, braaklust krijgen, last krijgen v. braakzucht; *mekoeboeraka*, zich in den mond terugbegeven, v. reeds ingeslikt voedsel, *mekoeboeraka pangkoninja*, *eura baola mongajo*, het voedsel komt bij hem weer in den mond, zooals bij een buffel die herkauwt.

koëboeri, Str. B. (uit het Mal. *koeboer*). graf v. e. Mohammedaan; *uraoe ngkoeboeri*, een varken dat lijken opgraaft en opeet; men eet zoo'n dier niet.

koeda (Mor. id.); *tekoeda*, minder geworden, minder rijkelijk vloeiende, v. palmwijn, *tekoeda baroe*, *telooraka*, de palmwijn vloeit minder rijkelijk, hij is aan het minderen geraakt.

koedanta (vgl. *danta*); *tekoedanta*, erger geworden, opnieuw uitgebroken, v. e. ziekte, een wond, die herstellende is geweest, *ne' ne'pisi walamoe*, *da tekoedanta*, druk je wond niet uit, dan wordt ze erger, *wali-utekoedanta moeni*, het is weer opnieuw erger geworden.

koë dio, zie 1. *koë*.

koedja (Par. *koerja*, Tomb. *koera*, Tal. *sangkoera*, Bal. *ngueda*, Kar. *koega*, Tob. *hoca*, Tag. *koero*, Mor. *koeda*, Nap. *kia*, Mal. *kian*); *ta koedja*, wat voor iemand? *taoe tokoedja*, wat voor landsman?

mokoedja, wat doende? waarmee bezig zijnde? *mokoedja komi wauase'i*? met welk landbouwwerk zijt gijl. thans bezig? *jakoe bare'e mokoedja ire'i*, ik heb hier niets te doen, ik doe hier niets (verkeerts); *mampokoedja*, wat doen met, wat maken van? *mandake*, *nakadajo mpokoedja*, den berg opklimmen om goed wat te kunnen doen? *ane koerata*, *da koepokoedja*? als ik het vind, wat zal ik er dan mee doen? *da ndjo'oe uo'oe ri sanda*, *da ulapokoedja*? om nu weer naar den dokter te gaan, om er wat mee te doen? (waartoe weer naar den d. te gaan?). *da mantimoe wajo*, *da ulapokoedjaka*? bamboe te gaan halen, om er wat mede te doen? *taoe manginoe kopi*, *napokoedja ulaja*? om wat voor gevoel v. binnen te krijgen, drinkt men koffie? *bara noepotama*, *bara noepo-*

mania bara noepokoedja, *waura rima'i taoe setoe*, of het je oom, of je schoonvader of wat ook van je is, breng den man hier.

makoedja, hoe, waarvoor, waarom? *makoedja kama'i nTo Loewoe dja mokanta?* waarom komen de Loewoeërs hier, met schilden gewapend? *makoedja siko*, *boa*, *pai noepotomangi*? wat heb je, kleine meid, dat je huilt? *makoedja² raja utaoe manginoe tee?* hoe wordt men van binnen, als men thee drinkt? *bare'epa makoedja eo*, *djelamo*, de hitte is nog niet van betekenissen, dan komt men reeds aan, *bare'e makoedja*, 't komt er niet op aan, 't kan geen kwaad, wat zou het? ga je gang, soms in denzelfden zin enkel *makoedja*, bv. *madago mepone?* — (*bare'e*) *makoedja*, mag ik de huistrap opklimmen? — wat zou het? waarom niet? *maoe makoedja² pampeboomoe jakoe*, *sangaja² ire'i jakoe*, al roept ge me hoe ook, ik blijf in elk geval hier: *mampakakoedja*, hoe maken, in hoedanigen toestand brengen? *kama'i utaoe setoe ri kita da mampakakoedja rajatu?* dat hij bij ons komt is om ons in welke stemming te brengen?

mangkoedja (tr.), wat aan iets doen? *bara noendja mangkoedja*? wat heeft hem iets aangedaan? *bara noendja mangkoedja pui napampalaika rongonja*? wat heeft hem er toe gebracht zijne vrouw te verlaten? *bara da mlukoedja jakoe*, *be da koepodjo mampolangkai*, al zoudt gijl. me wat ook aandoen, ik wil hem niet tot man hebben, *bare'e bara noendja makoedja*, *dja maroo²*, niet wat ook maar voert hij uit, hij zit maar stil, *maoe mekoedja mantangisi inemoe*, *be da toewoe*, al weent ge nog zoo om je moeder, ze wordt toch niet levend, *maoe mlakoedja taoe setoe mlapatoedjoeki*, *be da naja*, al wordt hij ook nog zoo vermaand, hij zal er niet om geven, *ngamo mlakoedja mampoo jakoe*, *be da koedonge*, *batamo sei*, al doet men wat ook om mij te roepen, ik zal het niet hooren, ik die doof ben, *dja wauimbe'i mlipangkoedja jakoe*, *mbolino*, wat ge mij ook aandoet, het is goed.

sangkoedja, hoeveel? *sangkoedja olinja*? hoeveel is de prijs er van? *sangkoedja komi*

santoe'i? met hoevelen zijt ge, broers en zusters? *sangkoedja siko pai naka epantje'e pompaomoe ri jakoe*? wat hebt gij te beteekenen, dat ge zóó tot mij spreekt? *sangkoedja taoe setoe pai kita*? wat hebben die menschen te beduiden tegenover ons? *sangkoedja kagasimoe molontjo*? hoe hard kunt ge loopen? *bare'epa sangkoedja eo*, de hitte is nog niet van beteekeenis, *manawoe*, *maoe sangkoedja*, *bere'emo*, hij is slaaf geworden, hij heeft ook niet zóóveel meer, *sangkoedja sangkoedja siko*, *be joeroe loornbe matakoe*, al hebt ge nog zooveel te beteekenen, ik sla mijne oogwimpers niet voor je neer; *tesangkoedja*, *bara tesangkoedja*, hoeveel wel, eenige, ettelijke, *bara tesangkoedja nta'oe oei*, ettelijke jaren geleden: *roengka teusangkoedja* (*teusangkoedja*), hoeveel elk?

mbokoedja, hoe steeds zijnde, hoe aldoor gesteld of gezind? *bara mbokoedja rajanja*, hoe is hij wel gezind? hoe is het van binnen met hem gesteld? vaak afgekort tot *bamboedja*, bv. *rajanja mariangkani bambokoedja*, *bara da meloea*, *bara da wanda*, zijn binnenste is dikwijls weet ik hoe? of hij gaat braken, of hij wordt gek, *da napobamboedja ndaja*, hoe zal hij er misschien inwendig van worden?

1. **koedjo** (vgl. *oedjo*); *kangkoedjo²*, mank of kreupel loopend, v. iemd. die iets aan zijn voet heeft, *kangkoedjo² pelindjanja*, hij loopt kreupel.

2. **koedjo**, n. v. e. vogel.

koedjoe (vgl. 2. *koeroe*), bevangen door koude, bibberend v. d. kou, *taoe da koedjoe*, *da mate maranindi*, men zou door koude bevangen worden en sterven v. d. kou, *mate ngkoedjoe*, sterven, bewusteloos worden v. d. koude, *masae oedja*, *bare'e tanemoor*, *mate ngkoedjoe*, het heeft lang geregend, we hebben niet geschild, we zijn stijf van de koude, *matangkoedjoe*, *paja sanduamo*, hij is gestorven v. koude, doodgebloed.

malinkoedjoe, *malengkoedjoe*, in overvloedige hoeveelheid opkomen, v. dun speeksel (hartwater), dat bij storting der spijsvertering in den mond komt, *malinkoedjoe oelorkoe*,

het hartwater komt me in den mond.

1. **koedoe** (Mak. *tjakkoroe*, Jav. *kéntjoer*, Minah. *t. soekoer*), *Kaempferia rotunda*, Cl. 1951, een kruid dat zeer laag bij den grond groeit; de wortelstok levert gele verf; het kruid wordt daarom ook *galo ngkoni* gend.; *koedoe jomoe*, een struik m. e. schijnstam.

2. **koedoe**, geluid van het ruischen of klokken v. water, doch niet zoo luid als *mokoew*; *kakordoe² moili*, ruischend vloeit het water af, *kakordoe² komponja*, zijn buik klokt; *tepatkoedoe oei*, het water gaat er van aan 't klokken.

koëe, L., hetz. als *koëe*.

koëe (vgl. *koeti*, *koë* [en Mor. *koëli*]); *mokoëe*, schreeuwen, gillen v. varkens, *pokoëe mbaroe*, varkensgeknor, *mokoëe² eia wauoe*, aldoor schreeuwen als een varken.

koëho (vgl. *koehoe*, *koroko*); *mungkoëho*, lang blijven zitten, lange bezoeken maken, *masapongkoëhami*, *madjo'a tuntu'i*, gijl. zijt lang blijven zitten, mijn achterste doet er pijn van, *mungkoëho mompinkor*, lang blijven zitten om bladeren te rouwen tot bakjes; *da ndjo'oe koepangkoëhosi taoe setoe mesi-ngara*, ik zal bij dien man eens lang gaan zitten om te manen.

koehoe (vgl. *koëho*); *mungkoehoe*, gaan zitten waar men neerkomt, zoo maar neervallen en blijven zitten.

koeti, hetz. als *koëi*.

koëi (vgl. *koëe* [en Mor. *koëli*]), geluid v. kreunen of knorren, zooals biggen doen, *mokoëi*, *mokoëi²*, *mokoëi*, *mokoëkoëi ana mbaroe*, *mampupuli indonja*, de biggen knorren, terwijl zij hunne moeder zoeken, *kakoeikoei*, *kakoeikoei*, aldoor aan het knorren, kreunen zijn; *tepatkoëi*, er van aan 't knorren of kreunen gaan.

koëita (Mal. *goerita*, Sang. *koehita*, Bis. Ibn. *koegita*, Mak. Boeg. *koerita*, Fidj. *koëita*), Amp. poliep, groote inktvisch.

koëiti; *makoëiti*, streng in het houden der rouwgebruiken; *makoëiti kabaloenja*, *mampotour langkainja*, ze houdt streng den rouw, uit liefde tot haar (overleden) man.

koëja (vgl. *koëla* [enz.]), gember (*Zingiber*

officinale), ook *koeni majaja* gend. (gebruikt als medicijn, ook wel eens bij de sirihi gekauwd, en vroeger door terugkeerende koppenanellers gegeten, Tor. I, 241, II, 272, 278.

se'i koeja nto majaja, hier is heete gember, *ndapokarameda ndaja*, om u van binnen warm te maken.

mangkoejani, vleesch even opkoken, om het voor bederf te bewaren, bv. als het ge-rookt of in de zon gedroogd moet worden, *ndakoejani baola*, *nepa oejoe mparoenja ri koera*, *nakapeni ntjanganja*, *nakatoro noe daanja*, het buffelvleesch wordt voorloopig gekookt, dat is de eerste keer dat het in den pot wordt gestoken, opdat het vleesch hard worde, opdat het bloed stolle; *oef mpongkoejani*, het water dat van zulk kooksel afkomstig is, slap vleeschnat.

Amp. *koeja*, Sp. peper, *koeja kodjo*, gember, *koeja bae*, groote Sp. peper, *koeja nggarisi*, k. *katoengo*, k. *mijoeno*, k. *mbolo*, soorten v. Sp. peper.

koejamboe (uit het Mak. *koelamboe*), gordijn, omwanding v. geweven stof.

koejane ¹⁾: *mekoejane*, zich verspreiden, optrekken, v. pijn in een bepaald lichaamsdeel, die optrekt tot een ander deel, zich uit de pijnlijke plaats verder verbreidt. *bisoe ri witi mekoejane ri poe'oe mpa'a*, v. e. puist aan het been trekt de pijn op tot in de lies, *madjo'e a ngisi*, *mekoejane ri adje*, de tanden doen pijn, het verspreidt zich in de kaak.

Amp. *pokoejane* = B. *woelili* (lies).

koejodi, pr. t. = B. *koejangi*, vischarend.

a) *eica pesosangke doe*, als het grijpen v. een kiekendief,

b) *eica panjangke ngkoejodi*, zooals een vischarend in de vlucht pakt.

koejoe (Nap. *koioe*, schraal, niet gedijend, Loin. *mokoedjoen*, stomp, Mek. *nggorsoe*):

[¹⁾ Het woord *koejane* komt ook zonder voorvoegsel voor; op *sila* was het oorspronkelijk (minder exact) vertaald met „spierkramp“, op *senge* wordt het weergegeven met „de pijnlijke plaats“ (i.e. aan de liezen, ten gevolge v. e. waterbreuk). Vooral het pijnlijke opzetten van bepaalde lymphklieren (in de liezen, in de oksels en bij de ooren) ten gevolge van infectie wordt met dit woord aangeduid.]

makoejoe, stomp, bot, v. werktuigen en wapens, *makoejoe raja*, stompzinnig, niet snugger. **koejoewi** (Tontomb. *koeloaci*, Mal. *keloebi*, Niassa. *oeloeci*), een groote rotansoort met lange geledingen, *Zalacca conferta*, Cl. 3545; de bladeren dienen tot dakbedekking; het merg der stengels is een smakelijke groente.

koejooe, zie *joe*.

koeka, een zeevisch, die in volwassen staat *baoe ngkoko* heet.

1. **koekoe** (Mor. id., Mal. Jav. Gaj. *koekoeh*; [vgl. 2. *koengkoe*]); *koekoe adje*, klem in den mond (tetanus), *koekoemo adje njara*, *bare'emo tetengkoeraka*, *da mate*, de kaken van het paard zitten al stijf op elkaar, ze zijn niet meer op te lichten, het gaat dood, *koekoemo nganganja*, *dja ndabenga*, ze had de klem in den mond, hij moest opengebroken worden; *djole koekoe* (zie 1. *djole*), wdl. „harde mais“, de *Coix agrestis* of *Inl. mais*, die zeer hard is; *Pada ngKoekoe*, eene vlakte tusschen de Poso en de Tomasa, waar de grond zeer hard is, doordat er weinig water is. *singkoekoe*, op elkaar sluitend, op elkaar passend, vast op elkaar zittend; *mampasingkoekoe*, op elkaar doen sluiten, sluitend, passend maken.

mangkoekoe (zie ook 2. *koekoe*), den mond vast sluiten, de tanden opeenklemmen.

pekoenganga, *ne mangkoekoe*,

loejamo da koepasoempoe;

ne mangkoekoe, *pekoenganga*,

da koepasoempoe pomada,

open den mond, houd hem niet gesloten,

opdat ik er een sirihipruim insteek;

sluit den mond niet, open hem,

opdat ik er een teeken v. vriendschap insteek.

mangkoekoeti, op elkaar doen sluiten, pas-

sen, *koekoeti ntopi inodo*, de plaats waar de

randen v. e. foeja-sarong aaneen zijn geklopt,

eica kaboka ngkoekoeti, als het gespleten zijn

v. aaneengeklopte foeja-lappen (v. e. schei-

ding die zwaar valt).

mobikoekoe, zich dicht op elkaar neer-

zetten, *mobikoekoe jale ri welakoe*, de vliegen

zetten zich in dichte menigte op mijne wond,

zoodat ze er op sluiten, op geplakt zitten.

santikoekoe, een bundel of bos van vruchten, die aan elkaar zijn gebonden; *mantikoekoesi*, vruchten met de stengels bij elkaar binden tot een bos.

PmB. *pakoekoe*, heelkruid, geneesmiddel. pr. t. *pinekoekoe noe onora*, naar het patroon *ptongo ndo'oe ntagai*.

Amp. *makoekoe bagangi*, de kiezen sluiten vast op elkaar.

2. **koekoe** (vgl. *koengkoeri* en Mal. Jav. *koekoer*, Nap. *koekoe*, afgrazen, Pipik. id., fijn bijten); *mongkoekoe*, afhalen, afpellen, afgrazen, *mangkoekoe*, id. tr., *njara mangkoekoe eiru*, *ngisinja mangkoekoeti*, het paard graast het gras af, zijne tanden bijten het af; *mampekoekoesi*, uitvragen, door vragen alles uit iem. halen, *inekoe da koepekoekoesi da ndjo'oe*, ik zal van mijne moeder zien gedaan te krijgen dat ik mag gaan.

mantekoekoe, afplukken, *mantekoekoe ira ngkadjo*, v. d. groente de blaadjes afplukken, *jama mbojo natekoekoe noe njara*, het paard haalt de bladeren v. d. bamboe af.

mangkaroekoe, afbijten, afknabbelen met de tanden.

mabakoekoe, iemand het haar recht afsnijden, zoodat de uiteinden op gelijke hoogte recht nr. beneden vallen. bv. even boven de ooren of den nek. *woejoea mlabakoekoe*, haar dat recht is afgesneden, *wojo mpobakoekoe*, een bamboe om het haar recht mee af te snijden; *mampekihakoekoe woejoea*, vragen om het haar recht af te snijden.

3. **koekoe**, n. v. e. vogel, die zich des nachts laat hooren.

4. **koekoe** (vgl. Mal. enz. *koekoer*), Amp., *koekoe noe oera*, de sprieten der garnalen.

koekoea, zie *taborokoekoea*.

koekoedi, zie *koekoeli*.

koekoela (vgl. *koela*). ijverig, naarstig, volhardend, *koekoela mpon'a*, *siptomptoe*, *mpodjamau*, *mperapi*, ijverig, volhoudend in het bekappen, spreken, landbouwen, vragen.

PmB. *koekoela*, celt; *mokoekoela*, vlijtig, volhardend, *mokoekoela mantitmasi laeombe*, *are'e napongo*, naarstig in het halen v. sirihi, die hij zelf niet pruimt.

koekoeli, *koekoedi* of *koengkoedi* (Mak. *koekoeloe*), de gedaante (meestal een dierengestalte) waarin zich een menschelijk wezen steekt, en welke hij naar welgevallen kan aannemen en afleggen; *mekoekoedi*, zich in eene niet-menschelijke gedaante steken, *mekoekoeli ri garango*, *garango napekoekoedi*, hij had zich in de gedaante v. e. krokodil gestoken, *ane napekoekoedi anoe mepongko*, *nepa mosalana boti pai mobadjo pai da n(d)akita maeta ngisinja*, als de geest v. e. heks in een aap is gevaren, dan draagt hij broek en baadje en dan ziet men dat zijne tanden zwart zijn, *kimbosoe napokoengkoeli*, *-koekoeli*, *oenenja taoe*, hij had een leguaan tot uitwendige gedaante, van binnen was hij een mensch.

koekoelodoe, n. v. e. kruid.

koekoesi; *mongkoekoesi*, Str. B. (uit het Mal. *koekoer*), rijst gaar stoomen in den damp v. kokend water in een pot, waarboven een andere pot is geplaatst, die een gat in den bodem heeft, met een boomblad toegedekt; in den bovensten pot stort men kleefrijst; de ruimte tusschen de beide potten is luchtdicht afgesloten met foeja. De aldus gaar gestoomde kleefrijst wordt bestrooid met *tape* (gist), waardoor zich uit de rijst de bedwelmende drank *pongasi* ontwikkelt. Tor. II, 210, 211.

koekoewi (vgl. 1. *koekoe*). Amp., deksel der *kalando* (art. *mand*).

koela (vgl. *koekoela*, *koeja* en Nap. Mor. *koela* „heet“), plek op de huid, die de sporen vertoont van door de zon te zijn aangetast of door wrijving te zijn hard geworden. *koela ndeme*, door de zon verbrande plaats op de huid, spoor v. zonnegloed op de huid, *koela iajoe*, celt v. het vasthouden v. d. rijststamper; *tuoe nakoele ndeme*, iemand die door de zon is verbrand, *nakoela mpojaragadi*, *nakoela ntaono*, de zaagarbeid, het vasthouden v. het handvat heeft zijne handen vereelt.

koela'a, PmB., hetz. als *koelate*.

koelai, PmB., hetz. als *koelahi*.

koelahi (Mor. id.), een boom met hard en duurzaam hout, geelachtig v. kleur, lijkt op

wolasi; het hout blijft ook in den grond lang goed; de bladeren zijn niet groot, ovaal en harig; komt alleen in hooge streken voor, vooral aan het Meer; *kadjoe koelahi nda-koekolahika pae ane ndaome, nakaronga mangga*, met *koelahi*-hout wordt de rijst bemedicineerd, als de aren in water worden gedoopt (vóór het rijp worden; in dit water zijn spaanders v. *koelahi* gelegd), opdat ze spoedig geel worde.

koelalangi en **koelalangi**, hetz. als *goelalangi*.

koelamoeti (O. Jav. *koelam*, Mal. *kélam*; wrsch.

is *koelamoeti* ontstaan uit *koelamoe* (uit *koelam* met looze lettergreep) met suff. -ti, of uit *koelami* + ti, geworden tot *koelamoeti*: in ieder geval is de bet. „verduisterd”), zons- of maansverduistering; ook een patroon v. 12 onderling gelijke rozetjes, voorkomende op sommige hamertjes (*ike*) voor het kloppen v. boombast, wordt *koelamoeti* gend.; Tor. II, 322; *eo, woeja ndakoelamoeti, de zin*, de maan is verduisterd, *eo nakuelamoeti noelimo*, *limoe mangkoelamoeti eo*, de wolken verduisteren de zon; *tekoelamoeti eo, woeja*, de zon, de maan komen verduisterd te worden.

koelaroe. Ond. Meerstr., syn. m. 1. *tamboetoe*; *dange ndakoelaroe*, sago, in bamboe gekookt, met een *bomba*- of anderen plantenstengel er in gestoken, waaromheen ze zich vastplakt; uit den bamboe gehaald, wordt ze nog eens bij het vuur geroosterd; *koelaroenja*, het slijmerige gedeelte v. d. *leloerue*, waarop een korst is.

koelasa (Mal. *kélasa*; [vgl. *palasari*]), de vetbult op de schoft v. e. buffel.

koelate, syn. met *kolika*; *tekoelate*, omgekeerd, verdraaid. v. d. stemming v. iemand die de goede manieren en de vriendschap verwaarloost; *tekoelate djo'a*, de ziekte is ongunstig veranderd; *katekoelate mjasintoeoroe*, het niet in acht nemen v. d. vriendschap.

koele (vgl. *oele*; grondbet. krom, gebogen, tenzij Mor. *koele*, terugkeeren, te verg. is), gewrichtsrheumatiek, *koele manoe*, rheumatiek in handen en voeten, *koele mbeto, koel-mabela*, teer v. gestel, vatbaar en gevoelig voor pijn, kleinzeurig; *kekoele*, lijdend aan

rheumatiek, *taoe magasi ri baroe da kekoele raneo*, iemand die veel palmwijn drinkt wordt later rheumatisch, *taoe kekoele be mangkoni takoele*, een rheumaticus eet geen blimbing (om den naam).

*kangkoele*², slingerend in een langen stoet, dooreen slingerend en draaiend, v. e. menigte menschen, die dooreen wart, *kangkoele² taoe toema'i*, in een slingerenden stoet komen de menschen hierheen, *kangkoele² taoe, gori ngkasondanja*, de menschen warren dooreen, zoo talrijk zijn ze; *sangkangkoele²*, in éene slingering, warreling; *sampangkoele*, hetz.

motingkoele, modinggoele, zich krommen, bochten maken, zooals bv. boomwortels die zich over den grond kronkelen, takken, lianen, die zich telkens in den groei buigen, *motitingkoele asoe mjoekoe*, de hond ligt ineengekronkeld neder, *laembe modinggoele*, sirihvruchten die krom gegroeid zijn, *modidinggoele djaja ri boeje*, de weg slingert zich door de bergen.

koeledjo, zie *ledjo*.

koelente, zie *lente*.

koelentoe; *makoelentoe*, moeilijk, bezwaarlijk, lange inspanning vereischend, *makoelentoe taoe moirose, ma'ai Bano*, de menschen hebben het zwaar met roeien, het Meer is onstuimig, *makoelentoe katopotjanja, sondo taoe be naintjani*, het is moeilijk te maken, velen kunnen het niet; *makoelentoe raja*, bezwaard zijn van harte.

1. **koeli** (IN. *koelit*), afgepelde schors of boombast [zie ook *andolia*]; ook w. t. v. *pela*, huid, vel; *koeli ngkadjoe*, afgepelde boomschors, *koeli mboea*, schutblad v. d. pinangpalm [zie ook *panemba*], *koeli ngkima*, schelp van een schelpdier; *montinti koeli*, bastkloppen, de schors v. e. boom in haar geheel er afhalen, om er een rijstvat, een huiswand, een goot of iets derg. v. te maken, *koeli mâte*, boombast met een litteken, bv. doordat er in gehakt is; Tor. II, 149; zulk een stuk bast wordt niet gebruikt, om den naam (*mâte*): *mekoeli*, op boomschors uitgaan; *mampekoe-lisi*, van de schors ontdoen.

2. **koeli** (Nap. *makoeli*, koud); *Oe' Koeli*, Koud-

water”, n. v. e. riviertje ten W. v. Todjo.

pakoeli „verkoeler”, toovermiddel, schutsmiddel, geneesmiddel, Tor. I, 234, II, 177; *siko koekita magasi mandake, manoro ré'e pakoelimo*, ik zie dat ge snel kunt bergklimmen, ge hebt er zeker een tooverkruid voor; *pakoeli maigoe, pakoeli bole²*, geneesmiddel, dat tegen alle kwalen helpt; *mampakoelisi*, met geneesmiddelen of toovermiddelen behandelen, *da koepapakolisi siko?* zal ik eens trachten u geneeskundig te behandelen? *mekipapakolisi ri taoe*, zich met geneesmiddelen laten behandelen door anderen, *mampakipakolisi ananja ri anoe maintjani*, zijn kind geneeskundig laten behandelen door een deskundige.

koeligo, zie 1. *ligo*.

koelilingi, zie *lili*.

koelinti, draagtoestel, gemaakt v. e. tak v. d. suikerpalm; de bladeren worden zóo aan elkaar vastgeknoopt, dat de draaglast er mede kan worden omvangen, daarna wordt de tak gespleten; Tor. II, 189, 332.

koelodoe, n. v. e. kruid.

koeloegi (Mal. *koeloer*, Sas. *koeloh*, Atj. *korloe*), Todjo, de broodboom. *Artocarpus communis*, Cl. 339; de vruchten worden gekookt of geroost gegeten.

koeloeri (Sang. *loering*, Mal. *noeri*), een kleine papegaai, met gelen snavel en donkergroene veren.

koemakaoe, zie 2. *kaor*.

koemapa (vgl. 1. *kapa*, wdl. „het overdekken-de”), overhangende rots of steen, die een grot vormt, *wobo ngkoemapa*, ingang der grot, *woekor utaoe mate ndadiku ri koemapa*, de beenderen der dooden worden bijgezet in grotten; *koemapa* is ook w. t. v. *wtatoe*, steen, *tosoele ri koemapa*, gestooten aan de steenen, *wojo koemapa*, de bamboesoort *wojo wtatoe*.

koemarangkidji, zie *kidji*.

koematoe, zie *katoe*.

koemba (Mal. *koembar*; [vgl. *goembo, goembe*]), tak v. d. sago-palm, v. d. bladeren ontdaan, soms gebruikt om wanden te maken, bv. bij het maken v. hutten bij eene sagoklopplaats; *makoemba*, dik, v. eene laag, v. stoffen,

enz., *makoemba pelanja*, hij heeft een dikke huid, *inodo makoemba*, dikke foeja, *makoemba uela*, de wond heeft dikke randen, *jakoe taoe makoemba*, ik ben iemd. die dik in de familie zit, *to makoemba*, dikhuid, w. t. v. *baela*, buffel; *koemba mbii*, dik van wand, zooals sommige bamboesoorten.

pakoemba „dikmaker”, *Bryophyllum calycinum*, Cl. 519, een plant met dikke bladeren, die bij vele gelegenheden als heilmiddel wordt aangewend, vaak aangeplant, *taoe magasi mangkoni anoe momi pai anoe podi, ndapaasi mpakoemba, iranja ndaroro, ndawali-djado, ooenja ndakomo, ndalepsika anoe madjo'a, martama ooenja, metaka ri pela ane mangaoemo*, op lieden die (ongesteld zijn door het) veel zoete en zure dingen eten, wordt *pakoemba* gedruppeld, de bladeren worden bij het vuur gewarmd en tusschen de handen gewreven, het sap wordt uitgewrongen en gedruppeld op den zieke, dat sap is donker en als het droog wordt, blijft het zitten op de huid, Tor. I, 371, 406, II, 177.

kinombari, prop der blaasroerpijltjes, uit het merg v. h. fonteingras (*morompa*) gesneden [Tor. II. 361]; *asoe mokinombari*, een hond met een witte punt aan den staart. (MS.)

PMB. *pakoemba*, w. t. v. *baela* (buffel).

koembaa, zie *wa*.

koembang, het opstaande ruggestuk v. d. draagmand (*baso*).

koembarasi, zie *warasi*.

koemberi, koud, kil, ook wel: dood; *anoe koemberi, ma'ai pentjiinja*, wat kil is, is erg doordringend koud.

1. **koembor** (vgl. *goembongi* en Boeg. *kompang*); *mangkoembor*, aan groote brokken sijden, groote stukken afhakken, bv. v. e. buffel dien men slacht, *sanga mpulasa ndakoembor, matopa, ndakodjo bangke²*, het vleesch v. d. vetbult wordt in groote stukken afgesneden, in groote brokken, in groote deelen gesneden, *baela sangkoembor*, een groot brok buffelvleesch; *kangkkoembor²*, zich als een brok, een groot lichaam bewegen in de naaste omgeving, zoodat deze er ook door beweegt.

kangkoeamboe² anangodi ri raja njalimoe-ntoe, het kind is aan 't spartelen in de sarong die het geheel omhult, *kangkoeamboe² lagiura ri raja goemboengi*, het hert spartelt rond midden in de struiken, *ne'e kangkoeamboe² ri oene lokaja, da nakangka*, maak niet zoo'n beweging midden in de wilde frambozen, ze zullen je krabben.

makoemboeti, overvloedig voorhanden, *ri Lepati makoemboeti dja'ikoe*, te L. heb ik veel familie, *makoemboeti baroe*, de palmwijn is overvloedig.

2. *koemboe* (vgl. 1. *koemboe*), Amp., rook. *koemboele*, Amp., sterke stroom.

koeme, w. t. v. *damagi*; ook de hars uit dezen boom, die zeer hard wordt als zij stolt, maar langzaam droogt, heet *koeme* of *damagi*; men lijkt er gaarne messen en zwaarden mede in hun handvat; om de groote kleefkracht v. d. hars zijn de deelen v. d. boom ook oogst-toovermiddelen; *koeme ndangi'i*, groote boom, welks hout voor huisbouw en prauwen dient; *baeela bare'epa koetaka ri kale ngkoeme*, *podu ri kale molore*, den buffel heb ik nog niet vastgebonden aan den kleefwortel, slechts aan den gladden wortel (toespeling op de boomnamen *koeme* en *molore*), d. i. den buffel heb ik nog niet vast in de hand, slechts loejes, ik weet niet zeker of ik hem wel krijg; *merontada ri kale ngkoeme*, treden op *koeme*-wortels, d. i. op vasten bodem staan, stand houden. op zijn stuk blijven staan.

mangkoeme, met *koeme* vastlijmen, *taono ndakoeme*, een met zulke hars vastgelijmd handvat, *koemekakoe tamokoe*, lijm me mijn handvat vast.

[*morongkoeme*, n. v. e. boom die op de *koeme* gelijkt. (MS.)]

koemea, Amp., een boom die op Nania vera gelijkt.

koemempeli, zie *kempeli*.

koemidji, zie *kidji*.

koemli, zie 1. *kili*.

koemiri, zie 1. *kiri*.

koemobo, zie *kobo*.

koemoe (O. Jav. *kemoel*), deksarong, slaapsarong, v. foeja of katoen, Tor. II, 318; *koemoe*

ntoe, de kleine zweertjes waarmee de framboesia begint, *koemoe ntoeki ndakita rioenja mompepecaasi*, de eerste framboesia-zweertjes ziet men vooraf, zich vertoonende als roode pukkeltsjes; *koenoe booe*, kuit v. gaboes-visch, die als een slijmerige hoeveelheid op het water drijft; *mangkoemoeti*, m. e. sarong of dekkleed overdekken, *nakoemoeti noe thanoe ananja*, de kloek overdekt hare kuikens, *nato'o nTo Napoe: sangadi ajapa maboēja ndakoemoetika tananja, nepa da madago*, de Napoeërs zeiden: eerst als men hun land met wit katoen zou bedekken, zou het vrede zijn.

koemoe ntagai, Todjo, n. v. e. kruid.

koemoemoe, Amp. = B. *kamoemoe*.

koemoera, Amp., *eo koemoera ma'i*, de zon komt op.

koemoetoe, zie 2. *koetoe*.

koemora, n. v. e. vogel, die den regen roept met zijn geluid *raa, raa!* waarmede hij het geplas v. water nadoet. Measa, 76, 11.

koemore, zie *kore*.

koempa (Tontmb. *koempe*), niet voorspoedig in den groei, zooals kinderen die lang hulpeloos en klein blijven.

koempania (uit het Boeg. *kompania*), de Ned. Indische Regeering; bij uitbreiding ook van andere buitenlandsche regeeringen; *mokoe-mpania*, onder de N. I. Regeering staan.

koempile, zie *pile*.

koempoe (Pipik. *koempoe*, Kar. *kempoe*, Tob. *pahompoe*, Balant. *toempoe*, Saes. *mauempoe*, Tinomb. *mo'oe*, Nap. *ampo*, Sa'd. *ampo*, Boeg. *épo'*, Wot. *ana opoe* of *naopoe*; [vgl. *poe* enz.]); *makoempoe*, kleinkind, achterkleinkind, nazaat, ook kleinkind enz. van broeder of zuster, *makoempoe opoe*, achterkleinkind, *mak. mboekotoe*, id. (niet uit den schoot, maar uit de knieën). Behoudens *ma* is dit woord id. met het woord voor „grootvader, grootmoeder“, *oempoe*, *toempoe*, *koempoe*; wellicht is *makoempoe* uit *ama koempoe* ontstaan.

Amp. *koempoe*, *mokoempoe*, kleinkind, achterkleinkind, nazaat.

koenda (vgl. *oenda*, *koendaro*); *mengkoenda*, opzwellen, opbollen, opzetten, *mengkoenda waco*

mpale, nasengoe oceani, de hand zwelt van boven op, de bijen hebben ze gestoken, *mengkoenda ro'oe leti*, de vennushevel zwelt op, *mengkoenda Poso manto'oe watoe, da maloe-mboe*, het water in de Poso zwelt op als het tegen de steenen aankomt, het wil er over vloeien; *ngkoenda mewoke kаланja, mangkanda watoetoe mpopagere*, ineens zwollen zijn liezen op, terwijl hij over den zak v. e. toovermiddelen-uitbaalster heenstapte, *ngkoenda² progoenja*, al zwellende vormt het een bol; *mengkoendalaka*, zich verheffen, zich opzetten, zwellen vertoonen, *mengkoendalaka bisoe*, de puist zwelt op.

koendaro (vgl. *koend²* en Mor. *koendaro*, curcuma), een kruid, dat jeuk, zwellen verwekt; *ara kekoendaro siko, be rodo*, heb je soms *koendaro* aan je lijf, dat je zoo onrustig zijt?

koendaro, mondzeer, zweertjes in den mond, bv. bij kinderen, *pakoeli ngkoendaro jojo lepati mbauoe ndamama*, als geneesmiddel tegen mondzeer kauwt men de spruiten v. d. wilde kemiri.

koende (vgl. *oende* en Mor. *oende* „verheugd“, d. i. innerlijk opgeheven); *mokoende*, in stroomopwaartsche richting varen, zwemmen, loopen; *mokoende eo*, de zon heeft zuiderdeclinatie; *mangkoende koro oed*, de rivier stroomop varen, zwemmen, loopen; *mampokoendeka doanga*, een vaartuig tegen den stroom opbrengen.

koendende, zie 1. *rende*.

koendidi, zie 2. *ridi*.

koendingi, hetz. als *koendongi*.

koendo, zie *koendongi*.

koendoli, zie *doli*.

koendomi, hetz. als *koendongi*.

koendongi (Loin. *koendom*); *makoendongi jangi*, *boento²*, de hemel is zwart, bewolkt.

pr. t. *koendo*, *koendongi*, wolk, wolken.

a) *me'olo ngkoendo melonto*, door de drijvende wolken heen,

b) *mogea gauoe jajono*, de zwevende wolken vaneenscheidende,

c) *ri koendongi lengo²*, in de schaduwgevende wolken,

Sadyri gauoe ntepolalebo, in de zwevende wolken.

koene (Nap. id., Mor. *keno*); *mekoene*, vragen, navragen, onderzoeken; *mangkoene*, *mampekoene*, id. tr., *ane intje'e anoe noepkoene*, als het dat is wat ge vraagt; *bampekoene*, *bante-koene*, vraagal, iemand die alles navraagt, nieuwsgierig is naar alles.

koenganga, zie *nganga*.

koenggoli, zie *goli*.

koengisi, zie *ngisi*.

1. *koengkoe* (Tontmb. *koengkoeng*), een middelmatig groote vogel, met langen staart, *mboeoe² nganga ngkoengkoe*, *molomboemboe*, *mokoeoe²*, *mangkelo oedja*, het geluid v. d. k. is *booe*, het klotst als water, het klinkt als *koee* en lokt den regen (Measa 76, 11); hoort men dezen vogel op den dag waarop men begint een huis te bouwen, dan houdt men op; vgl. *koengkoeri* (Tor. II, 153).

2. *koengkoe* (vgl. 1. *koekoe*, [oengko] en O. Jav. *koengkoeng*); *tangkoengkoe*, aan een vaste plaats gebonden, bv. door een bevel, door ziekte, *asoe poengkoe dja tangkoengkoe ri banoea*, de lamme hond is niet in staat het huis te verlaten, *tangkoengkoe ndapoe*, eene vrouw die maar steeds moet koken, *tangkoengkoe ngkobati*, een kind dat maar steeds het kleintje moet wiegen; *mantangkoengkoe*, tot een bepaalde plaats beperken, door afsluiten, opsluiten, door het opgeven v. e. taak, *baeela ndatangkoengkoe*, buffels die in eene heining of versperring zijn opgesloten of vastgehouden, *ana majoenoe koetangkoengkoe ri banoea*, ik heb de slaven gezegd het huis niet te verlaten, *dja noetangkoengkoe manoe setoe*, *kontjomo witinja*, je laat die kip maar aangeboden, hare pooten zijn al stijf, *asoenoe dja noetangkoengkoe ri banoea*, be da re'e *sinoknja*, je honden houdt ge maar thuis, ze zullen nooit iets vangen, *da tangkoengkoe manoe setoe rioenja*, *maila gaga*, sluit die lippen eerst eens op, ze zijn al te wild, *kapoengkoenja mantangkoengkoe*, zijne gebrektheid bindt hem aan huis; *metangkoengkoe*, zich schuil houden, zich gedekt houden, *metangkoengkoe ana manoe*, *mangkita sangkoniti*, de kuikens gaan schuil als ze een roofvogel zien.

pr. t. *tadoe mpangkoengkoeni sala*, hoofd bij wien het voertuig wordt geborgen.

3. *koengkoe* (vgl. 2. *koekoe*), Amp.; *rikoengkoe djole*, de mais wordt afgepeld.

koengkoejamoe, Tog., vinger.

koengkoeeli, zie *koekoeli*.

koengkoeeri (vgl. 2. *koekoe*), kaal afgevreten, *pae mami koengkoerimo naande lagiwa*, onze rijst hebben de herten geheel afgevreten, *loemeoe koengkoeri, ma'ai ngkaloemeoe pae pui sangaja² toeroe moeni*, de rijst is geheel verflinst, erg flets, maar ze zal ongetwijfeld weer opgroeien; *mangkoengkoeri*, kaal afvreten. *djole nakoengkoeri lagiwa, ndjae medjoedjoelaka, naande iranja*, de herten hebben de mais geheel afgevreten, waar ze opgroeide hebben zij de bladeren afgevreten.

koengkoero (vgl. *goerenggoe* [of *goerenggoel*]), kouwelijk, bang voor water, dauw, regen of wind, en daardoor vuil en verwaarloosd, *ane koengkoero taoc, poe'oe ngkalose setoe*, als iemand tegen water of wind opziet, dan is dat de oorsprong v. luiheid.

koeni (Mal. *koenjit*, Jav. *koenir*). Curcuma longa, Cl. 945, een kruid dat wordt aangeplant; de wortels worden gekauwd bij de sirih-pinang, gebruikt als kruidrij, medicijn, verfstof en als toovermiddel bij den oogst, Tor. II. 272, 278, 297, 324; *galo ngkoeni* „toevoegsel tot de curcuma“, and. naam v. d. *koedoe*; *koeni majaja* „heete curcuma“, and. n. v. *koaja*, gember: *koeni mawoe* of *k. jomoe*, wilde srt. curcuma, met weinig gele wortels, riekt sterk.

makoeni, geel, *makoeni paja'a*, met gele voetzolen, uitdr. voor „dood“, ook voor een luiaard, die weinig loopt, *koeni kajoepa* „geel-nagel“, *makoeni dodo mpale*, geel in de handpalmen, gez. v. luië menschen, die nagels en handen kunnen schoonhouden; *mangkoenisi*, curcuma gebruiken, bv. om ze op het lichaam te wrijven; *mangkoenisi*, met curcuma inwrijven, besmeren. *ritikoe ketumelamhi pui koepangkoenisi*, mijne beenen zijn door boschbladluizen aangetast, daarom heb ik ze met curcuma gewreven, *koeni ndama-ma, ndapangkoenisika ananggodu*, curcuma

wordt gekauwd, om er een klein kind mee in te wrijven.

mompokoenisu, geel gaan zien, een gele tint krijgen, v. iets dat anders niet geel is, *mompokoenisu lionja, kalose apoensa*, zijn gezicht begint geel te worden, omdat hij zoo lui is. *kakoenia* (ook *sompe* of *tosa'oe*), in L. de 14de dag der maanmaand; als de maan des morgens ondergaat, is de zon reeds geel (boven de kim); Tor. I, 395, II, 266.

mbokoeni, riekend, smakend naar curcuma; ook n. v. e. klimplant met geel sap, waarvan de wortels worden gebruikt tot medicijn.

sikoeni, een vleermuis, die er eenigszins geel uitziet, en om haar stank niet wordt gegeten; ook w. t. v. *tanta'i*, aars, *robo ntjikoeni*, aarsgat.

pr. t. *maranggoeni*, [ranggoeni], geel.

koeno, sproet, ook n. v. e. ziekte waarbij het gelaat zwart wordt (vgl. de bet. „rook“ en „wolk“), *mangoe'oe mposambengi, da napore ngkoeno, bare'e madja'a, dja kaeta lio*, als men in het duister suikerriet kauwt, dan komt de k. bij je op, het is niet gevaarlijk, alleen maar dat het gezicht zwart wordt.

pr. t. *koeno modjee*, wdl. „opstijgende, slierende rook“, het rookrek, de rookvliering boven den haard; *korno* is ook syn. met *gawoe* in poëzie, *laine ngkoeno*, de toppen der wolken.

Tog. *koeno*, rook.

1. *koenoe*. n. v. e. boom.

2. *koenoe* (uit het Boeg. *kornor*), een fuest in het midden der Moh. vastenmaand gevierd, gend. naar een daarbij uitgesproken gebed. Tor. I, 334.

1. *koenti* (vgl. *koeti*, [konti]): *makoenti*, dicht opeensluitend, ineengedraaid, goed sluitend gemaakt, *makoenti katrdjaenja, bare'e ralai-lundja*, het is met kleine steken genaaid, niet met groote steken, *makoenti katejoro ngkajoro*, het touw is dicht ineengedraaid, *makoenti² ndapeasi, bemo re'e ndaliornaka*, het is op alle punten onderzocht, er is niets meer overgeslagen; *koepakakoenti laolitakoe, bare'e koelandjabaka*, ik maak mijn verhaal goed sluitend, ik loop er niet overheen.

2. *koenti*, pr. t., from.

ndjai Ba ma'onda Koenti, in het dorp „De trommen houden niet op“ (er is aldoor feest).

njamo naromboka koenti, al worden de trommen er voor geroerd.

raura ri Koenti Salisi, geesten te „Trom met een Schedelhuid“.

koentjoe (vgl. *kontjo*), langzaam, traag, met groote tusschenpoozen, *koentjoe katoerue ngkatedo, kaporemensa se'i*, de pompoenen groeien traag, nu er een droge periode is; *makoentjoe doeangu mokoende*, traag varen de prauwen tegen den stroom op, *makoentjoe kama'i noe oedja*, het duurt lang eer de regen komt, *taoe meari makoentjoe ma'i ri lipoe*, de menschen die op hunne akkers wonen komen slechts met tusschenpoozen in het dorp.

ndakornitjoe sakodi taoc mona'i ri tandomja, men moet degenen die zich bevinden op de vleugels van de rij der rijstplantsters een weinig langzamer laten voortgaan (anders raken ze vooruit bij die welke in het midden loopen), *koentjoe² sakodi taoc setoe, ne'e madjoli kama'inja*, laat die lieden wat langzaam voortgaan, laat hen niet vlug hier komen; *pae napakakoentjoe mporeme*, de droogte doet de rijst langzaam groeien.

koentoe (Nap. „knie“), de brede kniehooge bank of verhoogde vloer, die langs de wanden v. d. dorpsstempel liep. Tor. I, 286; *sangkoe-ntoe*, syn. m. *santjombori*, één gezin, omdat op de *koentoe* bij tempelfeesten de gezinnen of reisgezelschappen der gasten zich opschoten, evenals in een huis in de Berglandschappen de bank of verhoogde vloer langs de wanden de slaapplek der gezinnen is (Tijdschr. Aardr. Gen. 2e Ser. dl. XXV (1908), bl. 1288).

pr. t. a) *nadora pakoentoe lobo*, het (vuur) beschijnt de banken van den tempel,

b) *ri pakoentoenja timali*, aan de beide

zijden waar de banken zijn.

koeroe (vgl. *hoeoe*, [goeoe, oeroe]), geluid v. ruischen, suizen, loeien. *koeroe, ma'i orani*, zoem! daar kwamen de bijen aan; *kakoeoe² ropo*, de golven ruischen, *dja rangasoemo kakoeoe²*, *zeka noe apoe be laoe*, alleen maar de rook stijgt op, een vlam van het vuur is er niet,

es matano kakoeoe², de schaamte komt boven; *mokoeoe apoe*, het vuur loeit, *mokoeoe² oed maili*, met geruisch stroomt het water voort, *mokoeoe² kompokoe*, mijn buik rommelt; *na-koeroe ma'i pasoa*, ineens stijgt de damp op. *mongkoeroe urawoe*, het varken gromt; *kan-koeroe² urawoe*, het varken is aldoor aan 't grommen; *ne'e ndakoeoe² djoe'a*, roep de ziekte niet, lok de ziekte niet uit.

meurakoeoe, suizen, v. d. wind, gieren, v. d. regen.

Amp. *momangkoeoe*, snorken; [ringoeroesaka *rasa*, het snot wordt uitgeblazen (MS.)].

koeho, hetz. als *koeho*.

koehoe; *mokoeoe*, *montanggoeoe*, gillen v. pijn, angst of smart, luid weenen of janken; *mangkoekoeoe² taoc mate*, een doode beweenen, luide weeklagen over een doode.

Amp. *mongkoeroe*, fluiten, vogelgefluit na-doen, *mongkoeroe, mangkeloka linesa*, fluiten om l.-vogels te lokken.

koepo, Amp., de boom die in het B. *makoe* heet.

1. *koera* (Loan. *koeran*, Ponos. *koeran*, Sang. *koering*, Tontmb. *koere*), pot v. gebakken aarde, om rijst of andere spijs in te koken. Tor. II, 336, Atl. pl. 52; over de magische bet. v. d. kookpot: Measa 74, 237—260; ook de bak v. boomschors waarin men zout ziet uit sterke pekel, wordt *koera* gend.; *koera mpebeko*, groote aardten pot, waarin de toespijs wordt gekookt voor een groot aantal menschen tegelijk, *koera laboe*, ijzeren kookpot, *koera ntetoro*, kleine kookpotjes voor de dooden, op het doodenfeest, wrsch. aldus gend., omdat de dooden die meekrijgen als zij terugkeeren (*tetoro*); *koera nTora'oe lui maposo*, laat de Tora'oesche kookpot niet breken (tot iemd. die gevaar loopt om zijn hoofd te stooten), *roetugoe koeranja*, hij heeft twee kookpotten (hij hinkt op 2 gedachten, hij wil thuis bij zijne vrouw uit den pot eten, maar toch ook meegaan op een anel-tocht of een andere reis); *sangkoera manana*, de tijd waarin een pot rijst gaar is.

koera mpomposiroeri (volg. and. *koera mpomposiroeri* of *k. mpomposiroeroe*), het

kookpotje waarin, met inachtneeming v. bepaalde gebruiken, de eerste nieuwe rijst wordt gekookt (Tor. II, 283), ook *koera nda'oeko* gend. Zie 1. *souoe*.

mokoera kodi, *mongkoera kodi*, uit een eigen, bijzonder potje eten, niet uit den algemeenen pot; *mampokoerakodika*, wdl. „voor iem. een klein potje gebruiken”, voor iem. afzonderlijk koken, een apart potje voor iem. hebben, bv. als hij ziek is, als men hem trakteren wil of als hij het gewone niet kan eten, *langkainja napokoerakodika*, ze heeft voor haar man een apart potje gekookt.

2. *koera* [Mor. id., jong bosch], Amp., bosch.
3. *koera* (uit het Boeg. *koerang*): *makoera*, weinig, te weinig, minder; *kami noekoerangi*, ge doet ons te kort.

Tog. *makoerangi* = B. *makoera*.

koeramoe, n. v. e. boom.

koeranga (Minah. t. id., Mong. *kojanga*, Bant. *boehanga*), *Hibiscus Rosasinensis*, Cl. 1796; het harde hout v. dezen heester, die fraai roode bloemen draagt, wordt als toovermiddel bij den oogst gebruikt. Tor. II. 157. 270, 277, 291, 294.

koerangi, Amp., kunnen, *papenu'oe olinja*, da *koekoerangi mongoli*, laat den prijs zakken, dat ik het kan koopen. *mijaino kita*, *tamo kakorangi*, *makodje nioe'oe sira*, laat ons heen-gaan, we kunnen niet meer, hij is al te driest.

koere [Mor. *koere*], and. naam v. d. vogel *koereoe*, grijs v. kleur, lang v. bek en staart, met een luid en rauw geluid, zooals dat v. d. kraai. *koere morongo pai papua*, *si'e paapua*, *sa'e koere*, de *koere* vermengt zich met de kraai, sommige jongen zijn kraaien, sommige *koere's*; zijn geluid is onheilspellend op den dag waarop men een huis begint te bouwen, Tor. II. 153; tijdens het planten der rijst verkondigt het dat er overspel is gepleegd, zoodat er droogte zal komen.

koereoe, zie *koere*.

koeri, geluid v. d. vogel *koeri'oo*; *mekoeri*, dit geluid maken; *taoe nakoeri ngkoeri'oo*, de vogel k. schreeuwt tegen de menschen.

koeridji, zie *ridji*.

koeri'oo (vgl. *koeri*), dez. vogel als *koē dio*

en *katotio*, een der kleinste vogels op M. Selebes, *koeri'oo moko'i oninja*, *posokinja*: *ko'i ngkati*; *bar'e teodo pae napetopa*, de k. maakt het geluid *ko'i*, dat beteekent het gekraak v. e. draagbaar (er zal dus een zieke of doode komen); een rijsthalp buigt niet om, als hij er op gaat zitten. Zie ook 1. *koē*. *koeriri* [Mor. id.], rechthoekig doosje v. hout, v. d. vorm v. onze postzegeldoosjes, soms ook v. silar gevlochten, gewl. ter bewaring v. toovermiddelen en vaak gevlochten in een v. touw geknoopten buikband, waarin het om het middel wordt gedragen.

1. *koeroe* (vgl. *keroe*, *koroe*, *horoe*, *koee*, [2. *kara*, enz.]), geluid v. knarsen of schrapen; *knangoeroe* *ngisi noe asoe mangkoni woekoe mbawoe*, knarsend gaan de tanden v. d. hond, die aan een varkensbot kluijft; *sakoeroe tawala ri kompo mbawoe*, knarsend drong de lans in den buik v. h. varken.

*kangoeroe*², mompelen, mopperen, binnensmonds praten, om te zeggen wat men niet luid durft uitspreken; *mongkangoeroe*, mompelen, onverstaaubar praten, mopperen; *mangkangoeroe joenoe*, anderen binnensmonds toespreken; *mangkangoeroeka*, *mompangkangoeroeka*, mopperen, mompelen over iets, *koepangkangoeroeka erakoe*, *be nawai tabako*, ik mopper over mijn zwager, hij heeft me geen tabak gegeven; *mombekangoeroe*, tegen elkaar mompelen of mopperen.

sangoeroemo sima'i toempoanja, daar hoorde men (door zijn gepraat) ineens den eigenaar aankomen.

panggoeroe, dunne krullen, zooals houtwol, geschrapt van bamboe of van *bomba*, om er het lemmet van wapens of gereedschappen mee te schuren.

Amp. *pongkoeroe* = B. *panggoeroe*.

2. *koēroe* (Mal. *koerut*), plooi, rimpel, *koeroe mbatoetoe*, de plooiën v. d. sirih-zak (die met een schuifband wordt toegebaald), *koeroe ntanta'i*, de plooiën v. d. aars: *koeroe* (met aangehecht lidw. e), rimpel, plooi, groef; *makoeroe tongo nda'oe*, het voorhoofd is gerimpeld; *mangkoeroe tongo nda'oenja*, zijn voorhoofd fronsen.

mengkoeroe, zich plooiën, rimpelen, *mengkoeroe talikoe awati*, de rug v. d. witten worm plooit zich, vertoont rimpels, *mengkoeroe oejapi*, de opgezette milt vertoont plooiën (doordat ze slinkt), *mengkoeroe pela ntase toe'a*, *maboko ori*, *wawase'i madoesoemo*, de huid v. d. ouden man plooit zich, vroeger was hij dik, thans is hij mager.

tekoeroe, geplooid, gerimpeld, in plooiën gevallen, *tekoeroemo tanta'i manoe*, *tesoejaino tojoenja*, het achterste der kip is geplooid, het ei is er uitgekomen, *katekoeroe mpela dja boso*, de huid is in zware rimpels gevallen.

mongkoeroe engo, den neus optrekken, *mongkoeroe engo tase momarangi*, snorkende menschen trekken den neus op; *mangkoeroe*, iets plooiën, rimpelen, *mangkoeroe ajapa*, een stuk goed plooiën, *ne'e ndakoeroeka engo*, ge moet er den neus niet voor optrekken, *topinja nakoeroe*, ze heeft haren rok geplooid.

singkoeroe, in plooiën bijeengenomen, geplooid, *singkoeroe topikor*, mijn sarong is gerimpeld, gekreukt, *ndapasingkoeroe inodo*, *da ndadjaoe*, de foeja-lap wordt in plooiën bijeengenomen, om genaaid te worden.

panggoeroe (de vorm is Par.), schuifband in den bovenrand v. e. broek, dikwijls gevlochten v. ingevoerd rood garen: band waarmede het zwaard om het middel wordt gedragen, omdat deze op dezelfde wijze is gemaakt.

3. *koeroe* (uit het Boeg. *koeroeng*). Str. B., *koeroe doenga*, dak op eene prauw.

koeroedoe, gekletter, zooals v. regendroppels op boombladeren, *mukoeroedoe koro oe*, de rivier klatert, *mukoeroedoe djole*, *nakaruekoe noe njara*, de maïs kraakt terwijl het paard ze afknabbelt; *pukoeroedoe ntopi inodo*, het geruisch v. e. foeja sarong, *pukoeroedoe noe goendoe*, gedruun v. d. donder.

koeroeē, zie 2. *koeroe*.

koeroenga (vgl. *oeroenga*, *toeroenga* en Mal. *koerongan*), fuik v. grove bamboelatten, om levende palingen in te bewaren.

koeroengi, Amp. (uit het Boeg. *koerung*), *koē* voor vechthanen, van stolpvormige gedaante.

koeroentjoe, zie *koeroesoe*.

koeroepeni (vgl. 1. *koeroe* en *peni*), geklopte boomschors, die hard of stijf is, bv. wanneer ze pas met *oela-sap* is bestreken.

koeroēpi (Mar. *koeroema*, Kant. *karoēpi*), mand v. gespleten rotan, met nauwe, langwerpige opening, waarin men des nachts eene kloek met hare kuikens bewaart. Tor. II, 190.

koeroesoe, L., en *koroesoe*, *koeroentjoe*; *mekoeroesoe*, *mengkoeroesoe*, het gelaat fronsen, plooiën, het gezicht vertrekken, *mengkoeroentjoe mangkoni anoe podi*, het gezicht vertrekken bij het eten v. zure dingen.

koeroētani (vgl. 2. *koeroe*), een v. touw geknoopt net, dat men om een zak van foeja trekt, om dien voor scheuren te behoeden.

koeroejoe, n. v. d. vogel *woeko*, gend. nr. zijn geluid; *ane mongkoeroejoe woeko*, da *re'e wawoe bangke da naose noe asoe paikanja da napetandoe tase*, als de *woeko* zijn geluid laat hooren, dan zal er een groot varken zijn dat de honden aanblaffen, maar het zal zich tegen den jager aandringen.

[*koeroto*, zie *woeroto*.]

koese (Minah. t. *koesoj*, *koese*, Sang. *koesui*), *Phalanger ursinus* (afb. Kaud. Cel. Ob. I. 56), buidelbeer, het grootste v. d. twee buideldieren die in M. Selebes voorkomen: het vleesch wordt gegeten, de huid wordt gebruikt als billap (*ape*) of als bedekking v. e. muts (*songko koese*), de klieren onder de oksels leveren de *timpaoesoe*: w. t. to *malengi*, langzame, *poē ngkadjo*, *poē raao* [of *ndaw*]; de *tangali* heet *poē ngkoese*; Tor. II. 361, 403: *tina ngkoese*, *ane nato'eeri noe lakinja*, *kapee'oe mātanja*, *kono soesoenja ri raja mpanjoemanja*, *tiana*, als het vijfje v. d. buidelbeer wordt aangekeken door het mannetje, vallen de tranen uit hare oogen, en als die de borsten in haren buidel raken, wordt zij zwanger, *ngalitaoe pai ana we'a setor dja momboele'oe eira koese*, die jonge man en dat meisje zitten mekaar maar aan te kijken als een paar buideldieren.

koesi, klanknab. v. snuifgeluid; *mekoesi*, snuiven; *kakoesi*² *baola*, de buffel is maar aan

't snuiven. Mogelijk is hiervan *koesio* (snuiverig?) af te leiden.

koesio, in *bentji ngkoesio*, de kleinere gemsbuffelsoort; zie *bentji* en *koesi*.

koetana (Mak. *koetanang*, Mal. *tanja*); *mekoetana*, vragen, onderzoeken, informeren, *mekoetana ri tana*, vragen aan den grond, omschrijv. v. *mogego* (godsoordeel m. speren), *mek. ri oet*, vragen aan het water, omschr. v. *mentjili* (id. met duiken), *mek. ri apoe*, vragen aan het vuur, omschr. v. *moganggo silo* (id. m. kokende hars), *mek. ri lamoa*, vragen aan de goden, omschr. v. *mombetoto* (id. door een tweegevecht), Tor. I, 174—178, 259; *bampekotana*, vraagal, navrager, onderzoeker.

koeti (vgl. 1. *koeti*); *koeti'nja*, de fijne puntjes, de juiste bijzonderheden v. iets, *sangadi djela ri koeti'nja*, *nepa napedongeka*, niet voordat het komt tot de finesses luistert hij er naar, *haya siko, harr'e noroue meosai, sangadi djela ri koeti'nja*, ge zijt een vraagal, ge houdt niet op met ondervragen, eer het gekomen is tot de kleine bijzonderheden.

koeto (vgl. 1. *orto*, *poeto*); *makoeto*, gekreukeld, verfrommeld, *mukukoeto*, min of meer verfrommeld, verkreukeld; *mangkoetosi*, verkreukelen, verfrommelen, *ajapanja dja nakotosi*, hij verkreukelt, verfrommelt zijn goed maar: *mekoeto*, zich klein maken, om zich in een sarong, in het gebladerte of in een andere omhulling te kunnen wikkelen, *koese mukoeto ri ira ngkaijoe*, de bruideelbeer drukt zich in elkaar (en beschut zich) in de bladeren, *ananggoli mukoeto ri komor*, het kind kruipt in elkaar in een sarong.

1. **koetoe** (Mor. *koetoe*); *mukoetoe*, een knik-kend of knappend geluid maken, zooals de vingergeledingen, wanneer ze worden samengedrukt, *da ndandoele, napokoetoe mokoetoe*, ge moet aan de knieën schudden, opdat ze knappen, *malepi pale ri uokoe lopi, da sa-koetoe*, de arm is ontwricht bij het schouderblad, hij zal ineens een knappend geluid geven; *kukoetoe*, aldoor een knappend geluid geven.

mampapokoetoe, doen knappen, knapgeluiden laten maken, *mokoetoe² karama, ndapa-*

pokoetoe, de vingers maken aldoor knapgeluiden, als men ze laat knappen; *tepapokoetoe*, aldoor knapgeluiden komen te maken, *tepapokoetoe kompoa ane maoro*, onze buik maakt rommelgeluiden als hij honger heeft, *tepapokoetoe arati, mangkokoti sanga ntabaro*, de witte wormen maken aldoor knapperende geluiden, als ze het merg v. d. sagoboomen opknagen.

Todjo *makoetoe*, onwillig, ontstemd.

Amp. *kakoetoe²*, klotzend, klokkend.

2. **koetoe** (vgl. 2. *toetoe*); *koemoetoe, mokoemoetoe*, opstijgen, in dichte wolken opwarrelen, v. d. rook, *dja koemoetoe ri raja banora rangasoe*, in dichte wolken dwarrelt de rook door het huis, *karesaka apoe ri ara ntoto, mokoemoetoe rangasoe ri kasoeboenja*, haal het vuur onder het huis niteen, de rook dwarrelt naar boven, omdat hij geen uitweg vindt.

koewa, een boom, welks bladeren men aanwendt tegen jeuk; v. d. schors maakt men de sleuf waarin, bij de sago-bereiding, het sago-water wordt opgevangen, om daarin te bezinken, Tor. I, 408, II, 205; naar den boom heet deze sleuf ook *koewa*, zelfs wanneer ze v. d. bast v. *majudja, andolūt, bono* of *centonoe* is gemaakt.

ndakoerangi, men laat het lang staan, zonder er naar om te kijken.

koewawa, zie *waru*.

koga(ngi) (vgl. *ka'a, ko'o, kolangi, kouri*, [*kungkangi, kago*]); *mukogangi*, stijf, hard, taai, *mekogamaka*, zich goed houden, zich taai houden, zijn best doen, zich inspannen, *mekogamaka taoe ane da moso'o bara da m-uc-noe*, de menschen spannen zich in, als ze buffels gaan opvangen of met de lans werpen, *mekogamaka, mesombeloka*, hij spande zich in en nam een sprong, *mekogamaka kompo, molarimo*, de buik zet zich uit en wordt hard, *mekogamaka memeke*, zich inspannen bij het hoesten, *mudjoe'a naepe pai napekogamakaka*, hij leed pijn, maar hij hield er zich flink bij.

mangkogamaka, op iets zijn best doen, zich inspannen voor, *mangkogamaka i Tambo da napantima ntave da mokole*, T. doet zijn

best om door de menschen tot hoofd te worden genomen, *ndaso'o mainti², ndakogamaka*, men bindt het krachtig, men doet er zijn best op.

torokogangi, stijf, onbuigzaam, *torokogangi palekoe, mangiloe*, mijn arm is stijf van de kramp.

kogi, pr. t.; *mongkogi*, slachten, *mongkogi to-mooe*, een kip slachten; *ndakogi'nakamo*, de (vrouwenjakjes) worden (langs 't lichaam) neergetrokken; *mamekogi lai jole*, ze grijpen in elkaar voor 't gezicht.

koho (Pipik. id., indringen); *mangkoho*, zich vlug naar iets begeven, op iets of iemand afgaan, bv. om te spreken met hem, *lo'oemo i Tu Datoe mangkoho linggomanja*, T. D. ging naar zijne gasten om ze te ontvangen, *mangkoho moeni podjamaa*, zich opnieuw naar de akkers begeven, *taoe melimba, da mangkoho jopo*, de menschen verhuizen om dicht bij het bosch te zijn, *walessoe mangkoho pae*, de muizen komen op de rijst af, *marnangunganja pai napakoho oet*, daar hij dorst heeft, haast hij zich naar het water, *naka tepasambaka taoe pai napangkohoka lipoe*, opdat de menschen bijeen blijven, daarom gaan zij naar het dorp.

mekoho ri toda da metoepe, naar het venster gaan om te spuwen, *ndjo'oe mekoho ri taoe mate*, een bezoek gaan brengen aan een doode; *mombekoho*, zich naar elkaar toe begeven, elkaars nabijheid zoeken.

mumpapekoho, in elkaars nabijheid brengen, *katedo ndapapekoho ri loka*, de pompoen wordt bij de pisaag gelegd, *soera napapekoho ri jornoenja*, de boeken legt hij bij de andere boeken; *mampapombekoho*, bij elkaar brengen, zich naar elkaar toe doen begeven.

koi (wrsch. uit *komi*, u. vgl. Leb. *koi*, encl. -vorm v. 't vwd. 2e p.-mv., en Bad. *kui* uit *kami*), een vriendelijk woordje, *om tan te dringen op de vervulling v. e. wensch*, zooals ons: toe! *koi*, *koepetoele*, toe, laat me het eens bekijken, *waikakoe, koi!* toe! geef het mij; *koisa, koinja, koisanja*, versterkingen v. *koi*, bv. *petoemboekakoe, koisa*, vertel het me eens, toe! *kami a majai, koinja* (PmB.),

we zullen heengaan, zeg! *siko, koisanja, manto'o*, gij hebt het nog wel verteld.

ko'i (vgl. *ke'i*), geluid v. kraken of knarsen, *ko'i ngkati*, gekraak v. e. draagbaar (zie *koeri'oo*); *moko'i*, kraken, knarsen, *moko'i toengka mbombo*, de deur knarst; *kako'i² ugisi*, de tanden knarsen, *mongkerente kudjoe, kako'i²*, de boomen kraken, ze knarsen; *mangko'ibaka*, iets zoo strak aanhalen, bevestigen, dat het kraakt, *mata mpongkabe ndako'ibaka ri urojo*, het lemmet van het oogstmesje wordt in het bamboe-handvat geklemd, *ko'ibaka, napoko'i, boi terowloe*, maak het stevig vast, dat het kraakt, opdat het niet afglijde.

PmB. *ko'i*, w. t. v. *luoru*.

mobaranko'i, m. e. dwarsboom sluiten, bv. een planken deur die aldus wordt gegrendeld; *jobaranko'inja*, of *barangko'inja*, de dwarsboom, de grendelboom, *napalo boboka, nabarangko'i*, hij sloot de deur, grendelde ze. [pr. t. *goemako'i*, parall. m. *morowitja*, krakende.]

koigi (vgl. *kaii* [enz.]), pr. t., linker, links.

koile; *mangkoile taue*, met den vinger n. iem. wijzen en hem dan omdraaien, met een borende beweging, alsof men den ander een oog wil uitsteken, *nakoile taue setoe eua da natorogen*, hij stak den vinger naar dien man uit, alsof hij hem doorboren wilde.

koja (vgl. 2. *koë* en Par. *koja*, vinger), jonge vrucht, die nog niet rijp is, bv. v. d. sirih, [gebruikt] als w. t. v. *woen*, vrucht, *koja ntoen*, sirih-vrucht; *kojani*, w. t. v. *woeki*, ahangsel, versiersel, *kojani lemba*, kwastjes of strikjes a. e. baadje, *kojani ndjati*, de kralenstrengen, die men wel eens aan de oorknoppen hangt, *moer ndapokojanika so'o ntopi*, kralen om er den sarongband mee te versieren; *mokoja*, vrucht dragen, vruchten voortbrengen; *mekoja*, vruchten zoeken.

mumpekoja luembo, den vorm hebben v. e. sirih-vrucht, gezegd v. d. ploaien (*rea*) v. e. sarong, die fraai rond en recht naar beneden hangen over de billen.

kojasi, Todj., n. v. e. kruid.

kojo (vgl. *olonani* en Loin. Balant. *kolom*, Boeg.

Tom. t. *kolong*, Sa'd. *kollong*, W. Tor. t. *kolo*; *mekojo*, op den rug dragen, hetzij als een pak, hetzij in een korf of ander draagtoestel (maar niet in de sarong), *mekojo baso*, een draagmand op den rug dragen, *mekojo mbo'o*, dragen met het draagzeel over het hoofd, *mekojo ngkariki*, dragen met de zeelen over de schouders en onder de oksels loopend, *mekojo ntiraa*, dragen met de vracht dwars op den rug, *mekojo mpotoenda*, dragen met de vracht recht op den rug.

kojo koelinti, een vogel, die alleen in hooge bergstreken voorkomt. *kojo boere*, een kruid in welks wortels men pitten vindt, die in Todjo worden gestampt en waarmee men het haar inwrijft, om het te doen glimmen, *kojo kadjo*, een rupsje dat huist in een nest v. stokjes, die het bijeenbrengt en aan elkaar lijmt.

mangkojo, iets op den rug dragen, *mangkojo kadjo*, hout op den rug dragen, *masumo koe pangkojo djoe'akoe*, al lang draag ik mijne ziekte, *bara santa'oemo pangkojonja ananja*, het is misschien al een jaar, dat ze haar kind (onder 't barte) draagt, *be lese to'o-koe*, *paikanja koekojono*, ik heb geen mooien naam, maar ik draag hem, *ri pomparilangka nakojo mbe'a talinja*, op het feest *momparrilangka* dragen de meisjes een hoofdband die van den schedel tot in den nek om het haar heen loopt, *mangkojo pale*, de handen op den rug bij elkaar houden.

ndipapakojoka jakoe basakoe, *Ine*, helpt u me mijne draagmand op den rug nemen, Moeder.

mangojo uo'o, hoofdpijn, *mangojo uo'okoe madonge pavenja mariu*, ik heb hoofdpijn v. h. hooren van zijn vele praatjes: *moso'o ngojo*, den hoofddoek zoo maar om het hoofd binden, zoodat hij het haar niet vasthoudt, zooals men doet bij hoofdpijn: *ndapeso'o ngujoka siga*, de hoofddoek wordt gebonden met de uiteinden op het voorhoofd (zooals de zeelen eener draagmand [over het voorhoofd loopend]).

kinuju, datgene waarin men een last op den rug draagt, mand of iets derg., ook wel

de mand met 't geen er in zit, *bangani ngkinojo*, de inhoud v. d. rugmand; *mamparingkinojo*, in de mand leggen die men op den rug draagt, in den draaglast opnemen; *mampokinjo*, tot vracht hebben, te vervoeren hebben, dragen, *noendjau ndipokinjo*? wat hebt gijl. te dragen, te vervoeren?

kojoë (Mor. *koloë*, vgl. *loë*; papegaaien hangen gaarne aan de potten), dez. vogel als *toroli*, kleine groen en roode papegaai, die vaak op eene kruk in huis wordt gehouden; *meikoe ngkojoë djole*, de maïs is pas uitgelopen, het blaadje is zoo groot als de staart v. e. parkiet.

kojoejoe, zie *foejoe*.

kojokopi, Tog., jonge pinang, *manjila kojokopi*, jonge pinang splijten.

kójosí (vgl. 3. *goro*); *mengkojosí*, zich rimpelen, in plooiën trekken, krimpen, *mengkojosí pela*, *rojomo oti*, de huid is gerimpeld, ze is te voren vochtig geweest, *mengkojosí urojo*, *me-nggoro*, de bamboe trekt zich in rimpels, ze vergaet, *mengkojosí kadjo*, *malele*, de boomen vertiensen, verwelken.

koka; *simparakoka*, alles te zamen komende, bv. veel gebeurtenissen op denzelfden dag, *se'i da mantindja tonggola*, *se'i da mantandja urea*, *simparakoka*, *pongale djo mapari*, daar moeten we nu eene hut voor de doodsbeenderen oprichten en nu moeten we ook zorgen voor de rijst, het komt alles bij mekaar, 't is verdrietig werken.

karoka, de plaats waar neus- en mondholte te zamen komen.

kokabo (Mor. id.), n. v. e. boom welks bast wordt gebruikt voor huise- en rijstschuurwanden; de bast wordt gestampt en in water geweekt; met het aftrekkel werd de foer gedrenkt die diende voor de weduwendracht; ze wordt daardoor bruin geel v. kleur; de bladeren worden gebruikt om er rijst in te pakken. Tor. II, 199. 319 v.

kokado, n. v. e. liaan.

kokiho (bevat wrsch. 't suffix -oi. vuil dat op het lichaam kleefte en opdroogt, bv. in de huidplooiën v. e. kind, opgedroogd zweet en vuil, dat jeuk verwekt en huiduitslag

ten gevolge heeft; *kekokiho*, de huid aangetast hebben door vuil en zweet, *jango baoganja*, *kekokiho sa ri ara ngkela*, zijn schaamgordel is nat, hij heeft huiduitslag onder de schaamdeelen.

1. *koko*, een kleine, zwarte miersoort, die vinnig bijt, *koko santjorko*, een rijstmaat vol mieren (raadsel op de ipoli-vrucht).

2. *koko* (vgl. *keko* en Mor. *koko*), klanknab. v. het geluid v. klotsen, klokken en derg., *koko nepokoe i nDori masakoe lagiwa*, met een kreet gaf nD. den kriegsroep, toen hij een hert had doodgestoken; *kakoko² njara molontjo*, onder 't draven maakt het paard klokkende geluiden, *kakoko² manoe*, de kippen maken kakkelgeluiden.

kokotee, nab. v. kippengekakel, *kokotee koleko*, id.; *mokokotee*, kakelen, v. kippen.

Tog. *kokodee*, kippengekakel; *mokokodee² manoe*, de kippen kakelen.

3. *koko*; *mekoko*, *mengkoko*, zich verkleinen, vernauwen of verengen, *mengkoko bisoe*, *bemo laoe nana*, de puist wordt kleiner, er zit geen etter meer in, *komo bisoe*, *nepengkoko*, knijp de puist uit, opdat ze slinke, *mekoko balamba mbela*, de opening der wond sluit zich; *tekoko*, gekrompen, kleiner, nauwer geworden, *tekokomo uela*, de wond is smaller geworden. Soms zegt men *tikoko*, in de bet. v. *tinatma*, wel sluitend, goed passend.

mangkoko, *mangkokocaka*, kleiner, smaller maken, *laboe ndakoko*, *ndakokocaka*, het kapmes wordt (door uithameren) smaller gemaakt, *mangkokocaka pao banja*, zijn draagsarong nauwer doen sluiten.

Amp. Tog. *makoko*, dicht opeen, nauw aaneensluitend, smal, *makoko nipoana ananja*, zij heeft hare kinderen spoedig na elkaar geboord.

4. *koko*, in *laue ngkoko*, zie *koeka*.

kokodi; *mangkokodi*, kleine stukjes of schijfjes v. iets afsnijden, *mangkokodi kajoepa*, de nagels korten, *mangkokodi kale ngkuljoe ndapopakoeli*, v. boomwortels kleine stukjes afsnijden, om ze als geneesmiddel te gebruiken; *tibo mpongkokodi*, een mes dat daartoe dient.

kokotee, zie 2. *koko*.

kókoti (Tontomb. *koë koet*, Tag. *kagat*); *mongkokoti*, knagen, knabbelen; *mangk.*, aan iets knagen, iets opknagen, *djole mami nakokoti mbalesoe*, onze maïs hebben de muizen opgeknaagd; *mekokoti*, knagen, voortknagen, ook v. inwendige aandoeningen, *mekokoti raja ntwama*, *paikanja we'a motandje*, de gevoelens der mannen knagen (aan hun hart), maar de vrouwen laten het afhangen (v. d. familie). *kokowa*, pr. t. (vgl. Tern. *kokoja*, Galela-ech *kokoa*, pandan), bosch.

dewa nguloe ri kokoura, als de wind in het bosch.

jano ri ranula ngkokoura (Tor. III, 681, 70), zwerende in het bosch.

Ook is *kokoura* w. t. v. *koa'a*, *koajungi*, vischarend.

doë ngkokoura ri leue (Tor. III, 670, 72), het geluid v. d. vischarend op aarde, *doë ngkokoura ri langi* (ibid. 73), het geluid v. d. vischarend in de lucht.

kola (Mor. id.), scheplepel, een kokosdop met een langen steel er aan, syn. *tangkoe*, *sendoe*; *kola mpompali pai kola woengka eo sangkola² pai naku tesintjaja ri taoe mompali*, de lepel voor hen die diët houden en de gewone lepel is dezelfde, zoodat zij die diët houden diëtfouten maken; *mangkola*, opscheppen; *mangkola*, iets opscheppen, *Ine*, *ndikolaka kami inaoe mami*, Moeder, schept u voor ons onze toespis op.

kinolai, [kolai], Meerstr. *kinoloe*, rijst die nog niet goed rijp is, maar die men toch snijdt, omdat ze anders zou moeten achtergelaten worden; men kookt ze dan in den bolster; droogt ze, stampt ze en kookt ze dan opnieuw. De naam duidt aan, dat ze weer uit den pot wordt opscheept.

kolai, hetz. als *kinolai*, zie *kola*.

kolaka, een boom met hard hout, goed om er houtschoor v. te maken.

kolaki, w. t. en pr. t., siri, ook *laki* en *kinolaki*.

kolalae, een klanknab. woord, PmB. w. t. v. *malao*, hoen.

kolalima (vgl. *kola* en *lima*, met de handen opscheppende), een srt. geesten, die de ge-

luiden veroorzaken, welke men hoort in bonten huizen, *angga ngkoera*, *angga ntangkae*, *angga ngkambero*, *angga isoepe*, *paka kolalima to'nja*, *makalirongo ri banoa*, de geest v. d. kookpot, v. d. schepel, v. d. vuurwaaijer, v. d. tang heeten allemaal huisgeesten en maken gerucht in het huis, *ananggodi dja moende² ri topo era kolalima*, de kinderen loopen maar heen en weer langs het haardrak als huisgeesten.

1. **kole** (Nap. *kale*, in *sisi kale*, ring); *kole²*, rondachtig, eenigszins rond, *kole adje*, rond v. kin, *soeai kole*, *indo kole*, of *takole* (een ander *takole*, zie aan 't eind v. dit art.), een soort komkommer, die niet den gewonen langwerpigen, maar een ronden vorm heeft; *mholokole*, hetz. als *soeai kole* of *indo kole*.

mekole, zich winden, zich slingeren, *waiaa mekole ri woto*, de lianen slingeren zich om den stam; *mekolei*, lang werk hebben, treuzelen, traag doen, *mekolei we'a*, *be moroana poanjanja*, de vrouw heeft lang werk, hare bevalling is niet voorspoedig; *mampekoleka*, zich om iets heen winden, zijne lusten en zinnen op iets gezet hebben, *napekoleka we'a setoe*, *naperujaka*, hij heeft zich aan die vrouw gehecht, hij begeert haar, *waiaa mampekoleka woto ngkuljoe*, de lianen omslingeren de boomstammen.

tikole, *tikolegi*, *tikoleki*, een stevige ring of hoepel v. rotan, die om den hals v. e. buffel of een hond wordt gedaan; *metikole*, zich winden, sluiten om iets; *muntikolegi*, -ki, een ring om den hals doen, *bawela ndatikoleki*, een buffel welken een ring om den hals is gedaan, *paewura mami i Baleba ndeki Napoe*, *da ndapasasa*, *lie² katikolegi*, toen we B. naar N. brachten om doodgehaakt te worden, hebben we hem terstond een ring om den hals gedaan; *takole*, in de uitdr. *takole mbatoetoe*, de schuifband waarmee de sirih-zak wordt toegehaald en waaraan hij wordt gedragen, fig. omschrijv. v. *ratoea*, slaaf, „die (als een band) den sirih-zak v. zijn heer draagt”, *taoe napotakole mbatoetoeja*, hij gebruikt andere menschen als zijne slaven.

Amp. *kole*, ring, *kole ngkijoe*, ring om den poot v. e. parkiet.

2. **kole** [Mor. id.], n. v. e. grooten boom in de Meerstr. met goed hout en lichtkleurigen bast, die voor wanden wordt gebruikt; de bladeren zijn klein en wit v. onderen, vdr. het raadsel er op: *waroe bala montjaole*, varkens met witten buik die langs den oever loopen. Soorten: *kole mea*, *kole kodjo*, *kole manoe*, alle harde houtsoorten. And. naam: *onda'e*.

lai ntakole, een heester, lijkt op *kandoroengi* [zie ook 3. lai]; *takole kadjo*, een woudboom, waarnaar is genoemd de pas waarover de weg van de Zuidkust van het Meer naar de Golf v. Bone loopt.

1. **koli** (vgl. *kolie*); *rose ngkoli*, roeispaan met een blad aan elk eind v. d. steel, gebruikt door de To Pada om de *sombooe* mee voort te roeien.

2. **koli** (vgl. *goli* [enz.]); *mekolika*, zich omkeeren, *mekolikamo ananggodi*, het kind kan zich al omkeeren (4 modn. oud); *pongkolikanoe ike*, de keerzijde v. d. foeja-hamer; *mu-ngkolika*, iets omwenden, onderste boven keeren, *mangkolika tana*, den grond omwerken, *kolikamo djole*, *boi wara sambiranja*, keer de maïs om, opdat ze niet aan den eenen kant verbrande, *nakolika badjoenja*, hij keerde zijn baasje 't binnenste buiten; *tekolika*, omgekeerd, onderste boven, achterste voren.

Amp. *tekolimo eo*, de zon is reeds over het toppunt.

3. **koli** (uit het Nap.), vooral in P., riem, uit een buffelhuid gesneden, om buffels mede te binden, ook wel gebr. v. een buffelhuid die nog niet tot een riem is gesneden, en als w. t. *koli ngkuljoe* voor *pela ngkuljoe*, boombast.

kolie, pr. t. 1) vaarttuig (vgl. 1. *koli* en Sa'd. *kolif*), *randa ngkolie*, in de prauw.

2) omkeeren, omwenden (vgl. *kolika*), *pekokolie ntjorana*, wend u herwaarts om.

koliegi (v. e. st. *koli*, vgl. 2. *koli*, met suff. -gi), pr. t. vastbinden, aan elkaar binden.

a) *loen onda ngkinawajoe*, het pas gebouwde huis,

b) *mandoë rakoliegi*, welks deelen onlangs aan elkaar gebonden zijn.

kolika, zie 2. *koli*.

koliki, hetz. als 1. *kaliki*.

kolikira [vgl. 2. *koli*], pr. t., *patolabe kolikira*, houd (de kalkbus) onderste boven (MS.).

kolikoengge [Mor. *ngyekoenge*], een lichtgele vogel met grijze vlerken en staart, die een fraai geluid geeft.

koliongi (ook *tolingi* of *tolioni*), rand v. pandan-blad, die binnen een Toradja-schen zonnehoed (*toroe*, *tini*) is aangebracht en om het hoofd v. d. drager sluit; de donkerbruine oplegels zijn v. *inentoe*, de lichtbruine v. *bomba*.

koliwongi, zie *tiro*.

kolo (Mal. *keloeng*); *mangkolo*, een boomstam of balk vierkant kappen, door de ronding aan 4 zijden af te houwen; de stukken die men er afhakt heeten dan *kolonja*; *kadjoe malingor ndakolo*, *nakateselapa*, *patanggopa ndakolo sape²*, een ronde balk wordt bekapt, opdat hij vierkant worde, vier zijden worden bekapt rondom, *nepa ron mpintju koekolo*, *bepa koeyaragadjia*, ik heb den boom nog maar alleen vierkant bekapt, ik heb hem nog niet tot plakken gezaagd, *ne'e ma'ni pakolomoe*, *da kodli gaga*, ge moet het niet erg afhakken, dan wordt het te klein, *oase ndakoloka doeranga*, *nakakodi*, met de bijl worden er van de prauw stukken afgekapt, opdat ze klein worde.

mokolodi, ter zijde van iets of iem. gaan, gelijk met een ander opgaan, gelijken tred met een ander houden, *mokolodi madjoe'a*, tegelijk ziek zijn, *nakolo² di madjoe'a*, zij waren tegelijkertijd ziek; *mombekolodi*, met elkaar gelijken tred houden, met mekaar gelijkelyk in één toestand verkeer, *mombekolodi da ndjo'oe*, gelijkelyk met elkaar willen heengaan, *mombekolo² di madjoe'a taue salipoe se'i*, de menschen van dit heele dorp zijn allen gelijkelyk ziek, *ndjoe kajoe sangkuljoe*, *oela sangkuljoe mombekolodi morapi*, daar waren een kokospalm en een *oela*-boom gelijk met elkaar opgegroeid, als een tweeling.

mangkolohi bawela, een buffel aan een paal

binden, als hij wild is; hij wordt dan op den grond gelegd en ook aan de pooten gebonden; daarna wordt hem de neusring aangelegd.

takolo, ring, gewl. v. rotan, die om een paal of een boom wordt gelegd en door een tusschenschakel is verbonden met den ring om den hals v. e. buffel (*tikolegi*), *mauresimo takolo*, de ring om den paal is verbroken; *ndatikolegi bawela ri le'nja*, *ndatakolo ri noma*, de buffel is v. e. halsring voorzien en (met een anderen ring) aan een paal van het huis vastgelegd.

kolobo'o „met geplet hoofd”, gezegd v. e. boom, die er uitziet alsof de top aan de zijden was behakt, *doeranga kolobo'o*, een vaarttuig dat in het midden breed is en smal aan de uiteinden, alsof het daar aan de zijden was platgekapt, *komane kolobo'o muria sanganja*, een suikerpalm met platte zijden aan den top bevat veel sago.

pr. t. i *kolodi*, *manoe waja*, ter zijde, bonte vogels!

pangkapi, *petoa ndura*, klapwiek, lucht-bewoners!

kolobe, *singkolobe*, *singgolobe*, zie *lobe*.

kolobia (vgl. *kolombio*), Tog. n. v. e. plant.

kolobo'o, zie *kolo*.

kolodi, zie *kolo*.

kolodo (vgl. *kolodo* [enz.]); *mokolodo*, voos, wormstekig, v. aardvruchten, *torna mokolodo*, *marate kalenja*, *be laue sanganja*, een voos knolgewas, met lange wortels, zonder vleesch, *we'a mokolodo*, eene vrouw die wormen in de vagina heeft, die den penis v. d. man vasthouden, zoodat hij er niet uit kan; zulke vrouwen worden verbannen; Tor. II. 4.

kekolodo „last v. wormen hebben”, gezegd v. iemand die niet kan stilzitten, onrustig, gekkelyk is.

kolodoe (vgl. *looe*); *tekolodoe*, slap, plotseling inzakkend of doorzakkend, als met lamheid geslagen, bv. door vermoeidheid, door een slag in den elleboog, een schop in de knie-keel, het trappen in dorens, of iets dergelyks. **koloe** [vgl. *dinggoloe* enz.], rotanlijn, zooals men die pas uit het bosch heeft geslept, nog eer men ze in strukken hakt om er bossen

van te maken, een rotanlijn die men spant v. e. huis naar een boom, om te voorkomen dat het omvalt, of over eene rivier, om er zich aan vast te houden als men wil oversteken, of v. e. suikerpalm schuin af naar den grond, om er den koker met palmwijn langs neer te laten, *koro mPoena nakoloeni ntaoe, samba'a morote mamponangoeka laero, napetaka ri lompinja*, over de Poena spannen de menschen een lijn, één steekt over, om zwemmende de rotan over te brengen, die hij om zijn middel heeft vastgebonden, *banoea ndakoloeni*, een huis dat met een rotanlijn is vastgemaakt, *ndakoloeni baroe, ndapapomentje ri waja*, voor den palmwijnkoker is een rotanlijn gespannen, men laat hem glijden langs de lijn.

kolohi, zie *kolo*.

koloi, de roode rand rondom het aarsgat. de mond v. d. endeldarm, ook: de kiembal v. d. kokosnoot (die ook *tojoenja* heet), *ane tota'i jakoe, melo'o koloi, poeramo tota'i, tepajanaka*, als ik poep, komt de endeldarm er uit, als ik gepeopt heb, verdwijnt hij weer, *tehoentoe koloi, he tepueronaka*, de endeldarm komt er uit, hij kan niet ingetrokken worden.

koloko en *koloko dooe* (Sa'd. *kaloko*), Tontmb. *kolo'ket*, soort koekoek, die slechts kleine afstanden vliegt en dan weer gaat zitten; hij nestelt in hoog gras en maakt twee geluiden: *koloko, koloko dooe* en *boeboe, boeboe*; het laatste wordt verstaan als: stort water uit! waarmee hij wordt geacht regen te roepen (Measa 76, 11); *ane re'e taue monoe ndjoe lee, re'e paue ngkoloko, boi nakoni noe apoe seanja pai ananja, maka naintjani to'o apoe*, als iemand den brand steekt in de alang², dan laat de k. haar geluid horen, opdat het vuur haar nest gahare jongen niet vertere, want ze weet wat vuur is; de jongen zijn dun bevederd, vdr. de spreekwijze: *rajo eua ana ngkoloko*, zoo nat als een jonge koekoek. v. iemand die weinig beschutting heeft gehad tegen den regen.

kolokompa (wellicht uit het Boetonsch), lapje v. Boetonsch weefsel, ongev. 3 bij 4 dM., zeer ijf geweven, zoodat het op netwerk

gelijkt, op Boeton vroeger als geldlapje gebruikt, via Banggai en Mori in de Toradjalanden ingevoerd; een doodschuldige kon vroeger zulk een lapje geven als prijs voor zijn leven (*toewoeri*); bij den bruidschat behoort eigenlijk een *kolokompa* te zijn. Vgl. Kruyt, Reis nr. Sa'dan en Mamasa, Tijdschr. A. G. 2^e Ser. dl. XXXIX (1922), bl. 679, en Vissering. Muntwezen en Circul. banken in N.I., bl. 272—274.

kolokopi, zie *kopi*.

kolokosi (vgl. *kokoti*), een insect dat grooter is dan de kleeerluis, in de reten v. matten en wanden huist en vinnig bijt, *kolokosi posoe mbajaro, ri booe ndaparata anoe masamo ndapadika*, de k. is de opvreetster v. d. visch, in (gerookte) gaboes die men reeds lang heeft laten liggen, wordt ze gevonden.

kolombio, n. v. e. kleinen boom, met platte, ronde, bruine vruchten, zoo week als pisang, die gegeten worden.

[**kolombito**, *singkolombito*, PmB., in de war, door elkaar. (MS.)]

kolomboeto, een groote, fraaie boom, met groote, oranjegele vruchten, die niet worden gegeten; de boom bevat veel wit melksap, dat weinig kleverig is; de ovale, donkergroene, gladde bladeren worden gegeten. te zamen met rauwe visch, de bloemen zijn klein, wit en geurig.

kolome, zie *lome*.

kolompe, zie *kompe*.

kolompo (vgl. *kompo*), Ond. soort korf of mand v. pinangbladscheede, in den vorm v. e. kleine baso, een pak sago-meel, meestal gepakt in pinang-bladscheede, *tabaro sangkolompo, ndakolompo ri panemba*, één pak sago-meel, gepakt in pinang-bladscheede.

kolondo(mil), een plant, met bladeren welke gelijken op die v. *leko'e*; de vruchten worden door kinderen gegeten en gelijken op die v. d. *bomba*.

kolongai (Mor. *nggonwai*), Saloem. = B. *tagui*, de millioenpoot of oproller (Julus).

kolongga (vgl. *kongka*, enz. [en Mor. *kolongga*]), een cilindervormige mand, v. rotan gevlochten, om visch en schelpdieren in te

bergen, gelijk op de *koeroepi*, maar met meer vierkante opening, ook wel gebruikt als *kamboko* bij het oogsten.

kolongiangi (Gor. *olongia*, Boel. *ohongia*), Amp., dorpsheofd, hoofd, vorst.

kolontigi (Mak. *karoentigi*), *Lawsonia inermis*, Cl. 2004, een boomheester, door de Moh. strandbewoners aangeplant, omdat men met de bladeren de nagels rood verft; ook worden zij geweekt in het water waarmede men een lijk wascht; *mokolontigi*, de nagels met een papje v. k-bladeren rood verven; *manngkolontigi*, id. tr.

1. **kolopi**, *Dolichos Lablab*, Cl. 1162, een klimplant, waarvan de boontjes en de peulen worden gegeten, wordt aangeplant.

2. **kolopi**, zie 1. *lopi*.

kolopini, Amp., de vogel die in het B. *kalapini* heet.

kolopoea (Sa'd. *kadapoean*, Boengk. *kolopoea*, Kant. *kararoe*, Mor. *kolopoea* „kromgegroeid“, v. boontjes, Nap. *kadapoea*). landschildpad, wordt gegeten; w. t. *rare'a*; *tabo ngkolopoea*, het schild der landschildpad; de kop v. d. landschildpad wordt gebruikt als geneesmiddel om dingen te verwijderen uit het lichaam, die pijn of ziekte veroorzaken. Tor. I, 409.

koloro (Nap. id.), touw, dikker en grover dan *kajoro* (zie *joro*).

kolosoea, PmB., een boom met onbruikbaar hout.

kolóti, zie *koti*.

koloto, zie 1. *loto*.

kolowo, smidse. Tor. II, 349; w. t. *komali*.

kolowoero, PmB. Saloem., een vrij groote aardworm.

komali (Filip. t. *kanaliy*, schuur, Botel Tobago *kanariy*, Boeool *koemaligoe*, Mong. *komali*), w. t. v. *koloro*, smidse.

pr. t. i *Opo tadoe ngkomali* (Tor. III. 687, 270), de Heere meester der smidse.

komasi, zie 2. *kasi*.

komata, zie 1. *mata*.

1. **komba** (vgl. 1. *kombu*), soortwijzer voor platte, schijfvormige voorwerpen, *dopi patangkomba*, vier planken, *ringgi togongkomba*, drie rijks-

daalders, *karamanja roangkadjoe sangkomba² dja, bare'e terapa ri ojonja*, twee zijner vingers vormen slechts één stuk, ze zijn niet in het midden gescheiden, *kajoepa noe njara sangkomba² dja*, de hoeven der paarden zijn slechts enkelvoudig; *mokekomba, mongkekomba, mokekomba pela ri kakakatanja*, de huid vertoont gezwollen plekken daar waar ze jeukt.

2. **komba**, n. v. e. kruid.

kombe (Mor. id., gek, dol); *mekombe*, hevig op iets aandringen, met huilen, dreinen of aanhouden; *mampekombe²ka da melalongi*, doorzetten, volhouden om zich te laten doodhonger.

kombeli (vgl. *beli, weli, geli, eli*), Amp., een boschgeest.

kombengi, zie *wengi*.

kombi (vgl. *ombi, gombi*); *mangkombi*, iets met een band naar iets anders toe halen en daaraan verbinden, *kombinja*, de band die daartoe dient, bv. een liaan waarmee men een boom aanhaalt, welks vruchten men wil plukken, terwijl de boom niet sterk genoeg is om er in te klimmen; men klimt dan in een nabijzijnden boom: *laero mangkombi pomesi mbatika*, een rotanband houdt de veer v. d. springlans gespannen, *pale asor ndukombi*, de voorpoot v. d. hond wordt opgebonden (om hem het klimmen over heiningen te beletten), *ndakombi jokoe, boi kono bisoe ri loeseka*, de schelparmband wordt opgebonden (met touwtjes om duim en pink), anders raakt hij de puist op den pols, *patana ndakombi ri doa, ndaera ri tanta'i*, de palmwijn-opvangkoker wordt opgebonden aan de bloei-kolf en gestut aan zijn uiteinde, *radoea kadjoe ndakombi mbajaa, mawali mombeombi*, twee palen worden met een lijn naar elkaar toe gehaald en bijeengebonden, zoodat ze elkaar naar zich toe halen, *ajapt ndakombi*, stukken goed die aaneengehecht zijn, een stuk goed waarin een scheur is gehecht, *tendo noe joemoe ndakombi*, de handvatten v. d. doodkist worden naar elkaar toe gehaald en gebonden; *mekombi*, zich met iets verbinden en ombinden, *pekombi*, de ver-

binding waarmee iets zich naar iets anders toe haalt; *tekombi*, met iets anders verbonden, er naar toe gehaald, *kodi raja ntopinja*, *tekombi utinja*, de opening v. hare sarong is nauw, hare beenen zijn aan elkaar gebonden, *tekombi taropo*, de verrekijker bestaat uit deelen die elkaar aanhalen.

mangkombiti, iets omslingeren of omwikkel en om het naar zich toe te halen, *kombitinja*, de band waarmee men dit doet, *ndakombiti pale ngkaraba*, *dja longko*², de mouwen v. h. baadje worden ingenomen (bv. met een zoom[naad]), ze zijn zoo wijd, *sea onti mbaa nakombitika oeloe toro*, *eia danga*, *mongkodo*², *metaka ri kaajoe*, de roode mieren omwikkelen hun nest met hard geworden spekseldraden, zooals spinnewebdraden, die zich in de lengte uitstreken en zich vastplakken aan een tak.

mombekombi, aan elkaar verbonden en naar elkaar toe gehaald zijn, *kadjoe ndapapombekombi* (*ndapombekombika*) *pai anoe sangkadjoenja*, het eene stuk hout wordt onderling verbonden met en toe gehaald naar het andere.

singkombi, met elkaar verbonden en naar elkaar toe gehaald, *singkombi witi mb'e'a*, *kodi gaga raja ntopinja*, *be ndjo'oe teira witi*, de beenen der vrouw zijn aan elkaar verbonden, hare sarong is veel te nauw, de beenen kunnen zich niet bewegen, *singkombi oen*, *nakoua laranja*, *ane ndalanai*, *da tepajoa moeni*, *da osa kasingkominja*, de spieren zijn naar elkaar toe getrokken, ze overspannen het litteken, als ze met olie gewreven worden, dan komen ze weer terecht, dan herstelt zich de toestand; *mampukaj-singkombi*, met elkaar doen verbonden en naar elkaar toe gehaald zijn.

kombia, de met rotan omboorde rand v. e. schild, *kanta ndakombiani*, een schild dat van een omboordsel v. rotan is voorzien.

1. *kombo* (vgl. 1. *komba* en Tontmb. *kombang*, Sang. *kumpang*, Mak. *kombong*, Mat. *kimboeng*), klont, klomp, brok, gezwollen deel v. h. lichaam waaruit een wond ontstaat, *kombo raja*, inwendig gezwel, *gola kombo*, suiker aan ballen (2 halve bollen palmsuiker tegen

elkaar gelegd), *kombo woekotoe*, gezwollen aan de knieën, *gez. v. e. man wiens vrouw zwanger is*, *ane re'e anoe kombo woekotoe*, *nije'e ne'e da mosompo rioenja ri pokamande*, *maka da meratoe bae*, als er een man is wiens vrouw zwanger is, die moet niet het eerst in het water springen bij een vischpartij met *kamande*, want dan zullen de visschen naar de diepte gaan.

mengkombi, zich uitzetten, opzwellen, *taoe nepa roo ndawo ngisinja da mengkombi*, *ane nakamoemoe ngoedjoenja*, *da roemoentoe*, *da meucali-ngkombi*, iemand wiens tanden pas gekort zijn, krijgt zwellen, als hij zijn mond bedekt, dan gaan de tanden kloppen, dan zwellen ze opnieuw op.

Amp. *kombo tamboe raloega*, erten zetten uit, als ze in water gekookt worden.

2. *kombo*, pr. t. zwaardband, de band waarmee 't zwaard om 't middel vastzit.

komboejoe, Amp.; *mokomboejoe wairo mpale*, de rug der hand zwelt op (en jeukt).

komboeno (Boeool *kibelo*, nipah, Sa'd. *kamboeno*, Gor. *omboelo*, Boend. *amboeno*, Bant. *komoenou*, Sob. *kaboeno*), *Livistona rotundifolia*, Cl. 2089, wokapalm; de stam dient tot palen voor de rijstschuren, de half doorgespleten stam als goot, de latten v. d. stam als vloerlatten, de jonge bladeren zijn zeer gezocht om er palmsuiker of andere dingen in te pakken en om er *pingkoe's* en *soende's* van te maken; *jojo ngkomboeno*, jong, nog niet ontplooid woka-blad.

Amp. *lolo ngkombienu*, de Avondster.

komboero, zie *uoero*.

kombooe, schelp, die gebruikt wordt om kokosnoten, komkommers of watermeloenen uit te schrapen, of als lepel om vocht naar binnen te gieten; *mangkombi*, uitschrapen, uitlepelen, uitkrabben, *soeti pai papaja nakombooe ntaoe marauganja ri pomota*, dorstige menschen lepelen komkommer en papaja uit onder het oogsten, *nakombooe ndoei witiokor*, *nakeosi*, de dorens hebben mijne voeten [gekrabd], geschaafd, *taoe mantensi laero ri potjamua*, *pangkoni nakomboeti laero*, men heeft rotan door den akker ge-

dragen, de rotan heeft langs de rijst geschuurd; *tekombooe*, geschraapt, geschaafd, geschuurd, *tekombooesi witiokoe*, *nakombooesi mbatoe*, mijn voeten zijn geschaafd, de steenen hebben ze geschaafd, *tekombooesi parada*, *majalimo*, er is langs de verf geschuurd, ze is er af.

komi (vgl. *mi* en Bad. Pal. Mor. *komioe*, Tal. *kamioe*, Tag. Bis. Mal. *kamoe*, Rongk. *kami*), pers. vzw. 2^e p. mvd. en beleefd vzw. 2^e p. enk. tot verwanten v. e. ouder geslacht en verder tot iemd. dien men door ouderdom of rang boven zich acht.

anoe ndapaine sangaja ndakomi, wie men als moeder beschouwt, spreekt men steeds met U aan; *mekomi*, U zeggen, met het beleefde vzw. spreken, *ane nato'o nTo Lage taboa*, *saroe mpekoni setoe*, als de To Lage zeggen „ZEd.'s drinknap“, dan is dat in de plaats van een beleefd vzw. d.; *mombekomi*, elkaar met U aanspreken, *ri Pebato pai ri Rano lago*, *era*, *mania simbente mombekomi*, in P. en aan het Meer spreken zwagers en schoonzusters, schoonouders en schoonkinderen elkaar gelijkelyk met U aan.

kakominja pai koepadadue, omdat U het is, haast ik me naar U toe.

PmB. *kominja*, *ngkominja*, een stopwoord, dat een zin aan het einde afrondt, *are' koeintjani*, *kominja*, ik weet het niet, hoor!

komo (vgl. *gamo*, [gomo], 2. *tomo* en Tontmb. *kemes*); *mangkomo*, in de volle hand grijpen, bv. om iets uit te knippen of uit te wringen, *komonja*, een ring die om iets sluit, zich nauw om iets wringt, *komo bisoe*, wat om een gezwel wordt gelegd om het uit te knippen, bv. bladeren die krimpen en daardoor vanzelf het gezwel uitknippen, *mangkomo kajekoe*, *nakar'e ntogisi*, kokosvleesch uitwringen, om kokosmelk te krijgen, *reere ndakomo*, de bamboeharp wordt van een sluitring (*komo*) voorzien, *toga laboe ndakomoka taano*, in een ijzeren ring wordt het handvat gevat, *toemo ndakabaka bisoe*, *ndakomoka*, *mangaor toemo*, *menggoro da nakomo bisoe*, *ndaboloti*, *da nakamu' noe nananja*, met (bast van) luchtwortels wordt eene puist bedekt en uit-

geknepen, als de luchtwortels droog zijn, krimpen ze in en knippen de puist uit, er wordt een gat in (de bedekking) gemaakt, dat de etter er door kan komen; *mongkomosi*, een gebruik, Tor. I, 406, *mentoeroe ri pingkoe ndakomosika inii*, levenskrachtige planten, in een bakje (met water gewekt), worden uitgeknepen op de zaairijst; *mekomo*, zich samentrekken, zich inkrimpen, *anoe meuroke*, *mekomo moeni*, wat zwelt, krimpt weer in; *tekomo*, uitgeperst, uitgeknepen, uitgewrongen, *pakainti weenja*, *nakatekomo mbela*, bind den zwachtel stijf om, opdat de wond uitgeknepen worde.

sangkomo, zooveel als men kan vasthouden met duim en wijsvinger, al sluit de greep niet, *da tapoteasauykomomo oedjoe nitesesi*, we zullen elk een boeje erten brengen.

PmB. *nopekomo ngangamoe*, *ne'e mari-rimbo*, ge moet uwen mond toeknippen en niet luidruchtig zijn.

komoe [Mor. *komoe*]; *mengkomo*, *mengkomonaka*, slinken, krimpen, zich intrekken, zich plooiën, *koera mengkomoe l'enja*, *maka nlu-toengai mampapengkomo*, de kookpot vernauwt zich aan den bals, want men maakt hem daar met opzet smal, *ane sojomo reme*, *sese ngkadjoe mengkomoenaka*, als de zon ondergaat, sluiten de bloemen zich; *tekomo*, *tekomoenaka*, *robo mbojo*, *ane mangaoemo*, de mond v. d. bamboe-koker versmalt zich, krimpt in als hij droog wordt.

singkomo, *singkoromo*, samengetrokken, gekrompen, ingetrokken, *singkomo koera anoe bare'epa ndatoenoe*, *mombedadoe wicinja*, de kookpot krimpt in, als hij nog niet is gebakken, de randen gaan naar elkaar toe, *ira ngkadjoe lentoeroe singkomo*, *ane maitenji*, de bladeren v. d. *lentoeroe* trekken zich 's avonds ineen, *singkoromo*, *robo mbojo*, *ane mangaoemo*, de mond v. d. bamboekoker trekt zich samen, als hij droog is.

komoemoe, zie *moemoe*.

komontji (Tontmb. *kamisi*, Tag. Bis. *kamansi*), *Artocarpus communis*, Cl. 339, de broodboom, welks pitten en vruchtvleesch gekookt als groente worden gegeten, *komontji be na-*

koni ntaoe keurōoe, maka meboeliti toecoe ngkemonji pai napampapeomba urooe ri pa-ja'a, se'i sanganja tebira² pa² nakatebira² mpela ntaoe mangkoni, menschen die fram-boesia-spleten hebben eten geen broodvrucht, want de spruit komt door eene spleet v. d. pit tevoorschijn en doet daardoor spleten ontstaan in de voetzolen; het vruchtvleesch vertoont spleten, zoodat de huid dergenen die het eten komt te splijten.

1. **kompa**, glazig, hard, stijf, v. oude aardvruchten, *kasoebi kompa*, glazige cassave, *kompa to molokoe*, *bar'e manana*, de aardvruchten zijn glazig, ze zijn niet gaar.

2. **kompa** (uit het Boeg.); *mokompa*, pompen, *pokompa*, pomp.

kompe (vgl. *ompe*, *gompe*, *lompe*, [*dompe*]), ingevallen, v. d. buik, v. d. heupen of de zijden, *asoe roo moana*, *kompe² ndakita*, een hond die pas gejongd heeft ziet er ingevallen uit, *maoro tuoe setoe*, *teloo lompenja*, *kompe² komponja*, die man lijdt honger. zijne heupen zijn smal, zijn buik is ingevallen.

kangkomp² komponja, *gori nykaoronia*, zijn buik valt aldoor maar in, zoozeer lijdt hij honger.

mekolompesaka, zich dun maken, zijn buik intrekken; *komponja da natai noe laboe*, *nakolompesaka*, zij wilden zijn buik met het mes snijden, maar hij trok hem in. *dadanya nakolompesaka*, *mantjondabaka inasanja*, hij trok zijne borst in, bij het inhalen v. zijn adem; *tekolompesaka adjenja*, *ngiromo*, zijne kaken zijn ingevallen, hij is tandeloos.

kompo (Mong. *kompong*, Jav. *kempoenj*, Gor. *ombongo*), buik, onderlijf, romp. *eva ogue ganda komponja*, zijn buik lijkt wel een trom, *maoro kompokoe*, ik heb honger, *ri kompo nDano*, midden in het Meer, *mampetiro kompo bangke*, op den grooten moederschot (de Aarde) nederzien, uitdr. v. het houden v. het godsgericht met de speer (*mogega*), tijdens welke plechtigheid men de aarde niet-tana; maar *kompo bangke* noemde, *bema laoe uo-onja*, *uitinja*, *palenja*, *podo kompo ngkabong*, hij heeft hoofd, beenen noch armen meer, het is zoo maar een romp, *utongonjupa ri*

kompokoe i Jojo, toen ik nog zwanger was v. J., *bangke kompo*, zwanger, *wajaa ngkompo*, of kortweg *kompo*, ingewand, *nasampa boti*, *najalimo komponja*, hij sneed den aap in stukken en haalde het ingewand er uit; *taoe tiana bar'e ndakita*, *ndato'o: mekompo asoe*, *ane ndakita: mekompo baeola*, als eene vrouw zwanger is en het is niet te zien, dan noemt men dat: als de zwangerschap v. e. hond, als men 't kan zien: als de zwangerschap v. e. buffel.

taoe sangkompo, kinderen v. ééne moeder, *ana ntaoe sangkompo*, neven en nichten, kinderen v. broeders en zusters; *kasangkomp*, broeder, zuster (in het algem.), neef, nicht, *ana ngkasangkomp*, broers- en zusters-kinderen; [*mokasangkomp*, broeders, neven, zusters, nichten zijn]; *mampokasangkompoka*, voor een ander als broeder of zuster optreden, zich zijn lot aantrekken als dat v. e. broeder of zuster.

kompoego, Amp. = B. *gampoego* en *kamboeka*, bastvezels v. d. suikerpalm.

konalo, w. t. v. *laoembe*, sirih.

konaoe (Nap. *kanaoe*, Sob. *kanaro*, Mal. *naoe*), suikerpalm, *Arenga saccharifera*, Cl. 322, Tor. II, 206-209; ook de sago v. dezen palm heet *konaoe*; *uoto ngkonoae*, suikerpalmstam, *ira ngkonoae*, suikerpalmblad, *konoae sajué*, ééne bamboe-geleding vol sago, *konoae uralia* (vgl. [*uralia* en] 2. *urali*), eenslachtige suikerpalm, die alleen *uoca baroe*, geen steenvruchten (*konta*) draagt; *pae konaoe*, zwarte rijstsoort. W. t. *toeoegei*, *pamangki*, PmB.

konda, voorloopige bergplaats voor rijst, geen echte rijstschuur.

1. **konde** en *kamonde* (vgl. *gonde*), speelplaats v. herten en varkens en v. andere dieren die op den grond slapen. vooral v. moederdieren met jongen, *lore konde lagira*, *madoeloe napokonde*, het hertenleger is platgetrapt, het wordt geregeld gebruikt; *mokonde*, zulk een leger of speelplaats hebben, zich daar ophouden, *woeroenja anoe jore ri tana*, *mokonde*, al wat op den grond slaapt heeft een daarvoor geëigende plek.

makonde, sporen dragend v. inwerking, v.

invloed die er op is uitgeoefend, werkend, zijne eigenschappen toonend, *ola anoe makonde*, sap v. ola-vruchten dat goed werkt (op de foeja die er mee bestreken wordt, zoodat ze bruin wordt), *makonde alomi*, *madoago kawanja*, de al. is goed kleurend, ze is mooi rood, *be makonde dolo*, 't verfhout geeft niet veel roode kleur.

Amp. *mongkonde indoli*, olie (uit de kokosnoten) persen.

2. **konde**; PmB. *makonde* = B. *mapa'i* (bitter). (MS.)

kondi, pr. t. = B. *koi*. toe!

a) *moeli ntarani rinanda*, kinderen van huiselaven,

b) *kondi sa*, *peloeboe sala*, toe, springt in het vaarttuig.

djamo nakangkondir, ze krioelen maar dooreen.

kondo (Mal. Bal. Soend. *koendoer*), bestanddeel v. eenige plantennamen: *kindo oelo*, *kondo lora*, *kondo rahi*. Vgl. ook *kondongio* en *kondoroengi*.

oease kondo, groote bijl.

[Tog. *mokondogi*, zitten met de beenen gestrekt, *pokokondogi witingkoe*, mijne beenen slapen, zijn gevoelloos. (MS.)]

kondongio (Mor. *kundonge*; vgl. *kondo*), een groote boom, welks hout en bladeren een onaangename lucht hebben, vndr. dat het de geesten afschrikt en als [*jakoli*] wordt gebruikt; het hout is goed voor prauwen en huispalen; de boom groeit in Pada en Onda'e en aan het Meer.

kondoro (Mar. *kondoo*); *mekondoro*, kijken, aankijken, zien; *mangkondoro*, bekijken, bezien, zijne aandacht wijden aan, *mekondoro maljoe'a jakoe*, ziet ge mij voor ziek aan? vindt ge dat ik er ziek uitzie? *wa'anja lagira anoe wawela da noekokondoro*, alleen het gewonde hert moet ge in 't oog houden, *toedjoea pembaja*, *koepangkondoro*, wijs me den spiegel, opdat ik hem bekijke, *kakondoro mpodago anoe noepetetala*, wijd goed uw aandacht aan 't geen ge te doen hebt; *joesimo apa ndapekondoroka*, het is goed duidelijk om naar te kijken.

kondoroengi, zie *kandoroengi*.

kongka (vgl. 2. *ongka*, *ganggo*, *kangka*, *kongko*, [*kolongga*, enz. en Mor. *kongka*]), kiekendief, roofvogel, die op vogels en insecten aas en zelfs het buiddier *koese* aanvalt, totdat dit weerlooze dier van zijn boontak valt en verslonden wordt; soorten: *kongka boelatie*, bonte k., *kongka boeawie*, grijze k., *kongka waja*; het geluid v. d. *kongka* is voorspellend, Tor. I, 280; *kongka to pedjoejoe*, de kiekendief is een vogel die op honing aas. Bij het koppensnellen heeten de verspieders *kongka*, het verspieden *mokongka*, Tor. I, 213; in den ento-zang noemen de mannen die op een sneltocht zijn elkaar *kongka*, Tor. III, 624.

Amp. *kongka miaro*, bruine kiekendief, = B. *tobongkilo*.

kongkame, een kruipplant met zwarte vruchtpitten, als kralen gebruikt, dikwijls in afwisseling met die v. *kalide*; bladeren en vruchtpitten zijn ook eetbaar.

kongko (vgl. *kingki*, *kongka*, enz.): *wangkongko*, iets in de volle hand vatten, omknellen, *wa'anja madjoe'a*, *nakongko*, hij heeft hoofdpijn en zit met het hoofd in de hand, *wangkongko le'e nykora*, den hals v. d. kookpot omvatten, *nakongko le'e joeroenja*, hij greep zijn makker bij den hals, *ngoejoe ne ananja nakongko*, *najora*, *kadja'a ndajanja nasiko*, zij greep den mond v. haar kind en draaide hem om, zoo boos was zij omdat het kind haar met „jij“ had toegesproken.

kongko tuomo, gezegd v. e. kort aangebonden iemand, die al spoedig de hand aan het gevest v. zijn mes of zwaard slaat, *ndatoeka patoejoe*, *dja kongko tuomo*, als men hem eene aanmerking maakt, is hij dadelijk gekrenkt.

poejoe patkongko, *dja rata nakongko ntonji*, *poejoe panawoe ri inge kare'enja*, vogellijm die doet pakken wordt terstond door de vogels gepakt als ze aankomen (de lijm zit a. e. tak, daaraan kleven de vogels vast), lijm die doet vallen zit aan bladnerven van suikerpalm-bladeren (die aan de pooten der vogels kleven, zoodat ze er mee naar beneden vallen).

kongkora, een dwarsbalk, boven den ingang

v. e. huis, dien men onwillekeurig met de hand grijpt, als men het huis binnengaat.

pr. t. *kongkoa ragi*, de palen waarop de daksparrén rusten (*rampé ngkaso*).

kongkóli, dez. plant als *mbelara*, een kruipplant met groote bladeren, waarvan de dikke, bruine stengels dienen tot bindmiddel; het sap is rood; als de stengels nog versch zijn, zijn ze zeer buigzaam, worden ze droog dan zijn ze hard en stijf; ze dienen ook als toovermiddel bij het oogsten; *iritinja koangi*, *era kongkóli mangaoe*, *ndatimbojoe*, *ndatimpaloe ri porinti*, *be naepe*, zijne beenen zijn zoo stijf als droge k., al raakt men ze bij het kuitslaan en het kuitschoppen, hij voelt het niet.

kongkone, een boom met eetbare vruchten.

koni (Doer. *koemonli*; IN. *kan*); *mangkoni*, eten. vreten, invreten, aantasten, verteren, *mangkoni masapi*, paling eten, *mangkoni ri djaia* „op den weg eten”, w. t. v. *mopadoe ngkoe*, oogstfeest vieren, Tor. II, 289; *pa ngkoni*, voedsel (gewl. rijst), tijd, plaats, wijze v. eten, *pangkoni boeja*, *pangkoni maborja*, witte spijs, rijst, *roeangkani sandeme pa ngkoni mami*, tweemaal per dag eten wij, *ngisikoe nakoni oele*, mijne tanden zijn door maden aangetast (wolf in de tanden), *penai nja nakoni ntagura*, de roest heeft zijn zwaard aangetast, *iritikoe nakonisi ntanu*, de grond heeft mijne voeten aangetast, *talingakoe nakoni mpangkiro*, de draagzeelen hebben mijne ooren geschaafd, *nakoni mboejanja*, *nakoni nta'oanja*, maanden, jaren gingen er overheen, *nakoni noe adje mbawoe raja mboerokunja pai nakadjo'e*, *adje mbawoe anoe ndakoe da ndapakoesika*, zijne keel is aangetast door de varkensskaken (die als jacht-troepen in huis hangen), zoodat ze ziek is, met geschrapte varkenskaak moet het worden behandeld, *toembomo moeni rajanja pai napangkonimo sakodi*, hij had weer trek en daarom heeft hij wat gegeten.

mekoni, eten aan iets, v. iets. proeven, vterenden, bedervenden invloed uitoefenen, *monoendjoe kumi pai be mekoni apoe*, we hebben het hout op den akker verbrand,

maar het vuur heeft niet veel uitgewerkt, *dja sakodi napekoni*, *nadika moeni*, hij heeft maar een weinig geproefd en het weer neergezet, *sangadi bemo mekoni mata*, *nepa da koecoe mamekipakoelisi djo'e akoe*, eerst als er niets meer v. mijne ziekte te zien is, zal ik ophouden ze te laten behandelen; *mekonisi*, w. t. v. *leboni*, omdat het sap dezer plant bijtend werkt op de huid.

mampakoni, voeden, te eten geven, onthalen, *mampakoni linggona*, gasten te eten geven, *mampakoni tanoana*, den levensgeest v. e. ziekte, die pas in hem is teruggebracht, te eten geven door wat rijst en een stukje ei op zijne kruin te smeren, *taoe setoe dja'i mani pai kapampakoni*, die menschen zijn familie v. ons en daarom hebben we hun te eten gegeven, *njara ndapapakonika djole*, de paarden worden met maïs gevoed; *mompangkoniisano*, het Meer te eten geven, aan de geesten van het Meer offeren, omdat er weinig visch wordt gevangen, Tor. II, 377; *mompangkoniisano*, de huisgeesten te eten geven, het huis inwijden, Tor. II, 162; *mepakoni*, eten verschaffen, te eten geven, *i Ta Modede mepapakoni ri nawoe mPapa i nTambata*, T. M. geeft aan de Voorouders spijsoffers op den akker van P. i nT.

mombembekoni dojo, van elkaars ijver over en weer gebruik maken (elkaar wederzijds helpen, bv. op den akker).

mampangkoni, uit iets eten, *tabo mpoenja banja watoea mampangkoni*, een slaaf eet niet uit den eetnap v. zijn heer.

mamposikoni, mede-eten v. iets, *anoe napelima joenoe*, *ne'e noeposikoni*, wat anderen hebben gestolen, eet daar niet van mede, *boe napasikoni pai kina'a*, hij eet visch te zamen met de rijst; *mamposipakoni*, mede te eten geven.

bangkoni, veelvraat, *ma'ai ngkabangkoni*, een erge veeleter.

konisa, Str. B. = *kina'a*, gekookte rijst; in Onda'e is *konisa* = *tinapa*, loon in rijst voor het oogsten; *kinoni*, gekookte rijst.

konisa, Lew., gekookte rijst.

koniki, n. v. e. boom.

konisa, zie *koni*.

1. **kono** (Mal. *kéna*, Mor. *kona*), raak, getroffen, juist, aangaande, *napanagoentoa*, *be kono*, hij schoot er op, maar het was niet raak, *kono pompaomoe*, wat je zegt is juist, *kono pa-toedjoenja*, zijne vermaning slaat in, *be kono do'anja*, zijne tooverspreuk is onmachtig; *kono*, *kononja*, en zoo komt het dat, diengevolge, *nakita joenoeja be majoa rajanja*, *kononja naoremo mamposintoeioeka*, hij zag dat zijn makker niet eerlijk was en zoo kwam het dat hij ophield met hem om te gaan, *kono koe'ndomo moeni*, en zoo heb ik er weer aan gedacht.

mampakono, doen treffen, *taoe mepangale*, *nakaranga roo mponoro*, *tesasajo kadjo*, *napapakonoka kasikadjoenja*, als men woud ontgint laat men, opdat het boomen rooien spoediger afgeloopen zij, van tijd tot tijd den eenen boom op den anderen vallen, *be da koepakonoka lipoemoe ri pelindjakoe*, ik zal niet langs je dorp gaan op mijne reis, *boi be kono*, *da ndapakonoka*, opdat (het schot) niet mis zij, moet men zorgen dat het rake: *singkono*, overeenstemmend.

2. **kono** (Mor. id., Mal. *kénan*): *mepokono*, behagen scheppen, lust, genegenheid hebben, *pepokono*, lust, genegenheid, *pepokono ndajanja*, de lust zijns harten, *gori mpepokonomoe*, zooals ge wilt, naar uw welbehagen: *mombepokono*, genegenheid voor elkaar hebben.

mampokono, gaarne iets willen, begrepen, goedvinden, *noendjan noepokono*, wat verlangt ge, wat wilt ge? *bar'e koepokono mampapoeka*, ik wil niet voor hem koken, *da koewai baele*, *bemo napokono*, *dja ringgi napokono*, ik wilde hem een buffel geven, maar dien wilde hij niet meer hebben, hij wilde alleen rijksdaalders; *pampokono*, wat men wil, *bara ecaimbe'i pampokononja*, *bar'e na koe'ntjani*, hoe hij het wil, dat weet ik niet meer, *pampokonokoe siko pa koeparai enoe*, omdat ik van je houd geef ik je kralen.

mampapokono, maken dat iemand wil, iemand.

genegenheid, iemand wil dwingen, richten, *ane be napokono*, *da ndapapakonoka*, als hij het niet wil, dan moet men hem er lust in doen krijgen (hem dwingen om het te willen). **konoekoe** (Loin. Mong. Laj. id., Mand. Sal. *kanoekoe*, Pal. Baria *kandoekoe*), soms afgek. tot *noekoe*, pr. t., nagel, klauw, hoef: *nulakokonoekoe niantimo*, ze moeten met het mes worden afgesneden (voorzichtig, alsof ze met den nagel worden afgeknepen).

konta (Mal. *kéntang*), de steenvruchten v. d. suikerpalm, die men gewl. niet afhakt, omdat men liever de bloeikolf v. d. *woea baroe* aantapt, Tor. II, 206; *de konta's* planten den boom voort; *wawoe kakadjo magasi mekonta*, wilde zwijnen gaan bij voorkeur op *konta's* uit; (*konta's* komen ook bij andere boomen voor, zie 2. *take*).

kontao (uit het Mal. *koentaoe*); *mokontao*, op zijn Chineesch boksen, eene kunst waarin de Strandbewoners de Bovenlanders onderwijzen.

konti (vgl. 1. *koenti*); *singkonti*, samenhangend, aan elkaar verbonden, bij elkaar genomen: *mampasingkonti*, bij elkaar nemen, verbinden, aan elkaar binden, *napasingkonti moeni paja'i anoe bar'e mainti*, hij heeft de familiebanden, die niet vast waren, weder samen gebonden, *dja napasingkonti*, *nepa gana taue*, eerst nadat hij ze had bijeengehaald, waren er genoeg menschen, *sono pa napasingkonti*, bij heeft een aantal praatjes aaneengeflanst, *taoe lora djila*, *to pampasingkonti*, *mampapombetura taue*, iemand die op allerlei wijzen kan praten, een praatjes-aaneenrijger, die de menschen tegen elkaar doet oprliegen.

kontjo (vgl. *koentjoe* en Jav. *kéntjeng*, Mal. *kéntjang*), stijf, hard, gestold, dik geworden, *kontjomo doe*, de sago-pap is stijf geworden, *kontjoma par tiana ri raja ngkompo*, *nakontjoni ndeme*, de rijst is hard geworden toen de aren nog niet waren uitgekomen, de zonnehitte heeft ze verstijfd, *inodo ndaewetanaka*, *nakakontjo noe oenja*, de foeja wordt in den wind gehangen opdat het vocht opdroge: *nakontjoni*, droog, stijf, hard maken, *kato be rong bangke*, *dja kontjo*, *nakontjoni ngka*.

poremenja, de pompoeren worden niet spoedig groot, ze zijn gestuit in den groei door het invallen v. droogte.

kontjoepa, zie *soepa*.

konto: *kungkonto*², slijmerig, uitgerek, *kan-konto*² *anoë malemberi*, *gori-ngkatedindja*, wat slijmerig is, doet zich uitgerek voor, naar zijne gerektheid, *kangkonto*² *paenja*, zijn spreken is gerek, *kangkonto*² *doei, kada, longoeroe, oerloe* *anoë be marapa, sagopap*, snot, postelein, speeksel dat niet afgebroken is, hangen in lange draden neer; *makontori*, rekken, spannen, in de lengte trekken, *nda-kontori* *urajaa maroemba dena, tekontori* *ri urawo mpae*, er worden lijnen uitgespannen om de rijstvogels te verjagen, ze zijn uitgespannen over de rijst.

kontoro (uit het Mal. *kantor*, ontstaan onder invloed v. het woord *kontorololo*, waarmee men het in verband brengt), het bestaursgebouw op de strandplaats Poso; *mokontoro*, naar het controleurskantoor gaan, zich wenden tot het Bestuur.

kontorololo (uit het Ned.), Controleur.

koo, nabootsing v. b. geluid v. kikkers, *kwak!* *kakoo*², telkens kwakgeluiden gevende, *kakoo*² *otoe noe njara molontjo*, de winden die het paard laat onder het loopen geven aldoor geluid.

tekoo, komen te stuiten, v. e. stomp hakmes of een stompe bijl. die wel een deuk of indruk, maar geen snede maakt, *bar'e tindja laboenja, dja tekoo*, zijn kapmes maakte geen snede, maar stuitte (maakte alleen maar een deuk of indruk), *tekoo ri lombae*, in de modder gedrukt, in het slijk gezakt, *tekoo bele ndapotoendusi*, er is een deuk gekomen in het blik, toen men er op is gaan zitten.

*makoo*² *sangkani urakanja, paroempa noe bawela ero*, het spoor van de buffels die door het gras zijn heen geloopt teekent zich af als een breede scheur, *mokoo*² *moeni ierli*, de wond vertoont zich weer met breede opening; *mukoo*² *djajd ri jopo, bangke poopenja*, het pad door het bosch gaapt wijd, het vertoont zich als een groote scheur, *njoë dja mokoo*², *dja morenta*², de goederen liggen

maar ter neer, ze liggen maar door elkaar. *mongkoo*², kokken, knerpen, v. haan en kippen.

ko'o (Par. id. „hard“, Minah. t. *ko'oeng* „alang“, Tag. Bis. *kogon*, Kalingga *golon*; [vgl. *ka'a, koga(ngi), koda*, enz.]); *mako'o*, wellustig, geil, steeds het andere geslacht zoekende, v. menschen en dieren; *bako'o*, wellusteling, *njara setoe ma'ai ngkabako'o*, die hengst is zeer wellustig; *indo ko'o*, legkip.

PmB. Amp. *mako'o*, hard, *woet mako'o*, harde pinang.

Lal. *ko'o* *wo'o*, een riviervisch.

kooe (vgl. *nggoe*, *kao*, 1. *karo*, *tangkaoe*, 2. *kaoe*, *keroe*, *koroe*, *nggaroe* [enz.] en Sang. *kahoe*, *kahoe*², *kéhoe*², Boeool *kaeoe*, Mal. *kaet*); *mongkooe*, schrapen, raspen, afschaven, scheren; *mangkooe*, id. tr., *mangkooe kajoekoe*, kokosnoten raspen, uitschrapen; *mangkooesi kajoepa*, de nagels aan het boventlak afschrapen, om ze dun te maken; *pongkooe kajoekoe*, kokosrasp; *ndapekooe ngkajoepa*, men heeft er met de nagels aan zitten te krabben; *mopakooe*, zich scheren.

kooea (wdl. „uitgeschrapt“), een kruipplant, srt. kalebas, met ronde, zachtharige bladeren, wordt aangeplant om de vrucht, welker bittere inhoud wordt weggegooid, maar waarvan de dop wordt uitgeschnurd en met *oela* en *santi* ingewreven, zoodat hij goed wordt om te gebruiken als eet- of drinknap of als hoofdbedekking.

boekooe, schrapen, gierig, inhalig.

kooea, zie *kooe*.

ko'oe (vgl. *gusoe*, *kusoe*) en *nggo'oe*: *ko'oe*², *nggo'oe*², op en neer gaand (MS.), krom, gebogen, bv. door ouderdom of zwakte, *nggo'oe*², *ko'oe*² *pelindjanja*, *bemo majoa uetongnja*, hij loopt gebogen, zijn rug is niet meer recht; *nggo'oe*² is ook de naam v. e. zwaardgevest v. gebogen vorm.

*monggo'oe*², een gebogen, gebukte houding hebben; *mungko'oe*, coitus uitoefenen.

Saloem. *nggo'oe*, w. t. v. *lunale* of *ma'ome*, garnaal, ee. *da lo'oe mantjarapi nggo'oe ia*, *doloe*, zeg, we zullen eens garnalen gaan vangen, vriend!

kope, een plat taschje, v. d. vorm van onze sigarenkokers, gevlochten v. *tioe*, pandan of bamboe, voor sirih-pinang, naaigerei of andere benodigdheden, aan een touw over den schouder gedragen; vooral gebr. in de Meerstr.

1. **kopi** (Boeg. *képi*, Mak. *kappisi*, Mal. *kémpis*), smal, klein, versmald, verkleind, *kopinja*, *kakopinja*, het smalle stuk, het nauwe, enge gedeelte, *ri oja boeoe kakopi ngkoro oer*, *ri rato towinja*, tusschen de bergen is het smalle stuk der rivier, in de vlakte is het breede, *kopi djaja se'i, kopi woenja*, deze weg is smal, de wijde is gering, *kopi kala*, gezegd v. beenen die zich niet lenig van elkaar bewegen, alsof er te weinig ruimte tusschen de beenen is, *dja kopi kala pelindjanja, be tesenga uriti*, hij loopt met de beenen nauw bij elkaar, zijne beenen gaan niet uiteen, *dja kopi kala ua'a mpaemoe*, wat je zegt loopt niet goed, *kopi meurali, ewa tekodisimo korokoe malonge pae anoë be mawago*, met een gevoel v. kleinheid (v. vernedering) keer ik terug, alsof ik verkleind ben door het hooren v. onaangename woorden.

mekopisi, verkleinen, geringer v. omvang maken; *mangkopisi*, id. (tr.). *da takopisi nawoe ndapompaho*, we zullen den akker kleiner maken om te worden beplant (we zullen vast een stukje beplanten, om de taak voor degenen die komen helpen kleiner te maken); *mampakakopi*, klein, smal maken; *mangkopinaku*, kleiner, smaller maken, inkorten, vernauwen, *taw mangkopinaku somanja, bar'emo nakoto mampakoroka*, menschen die hun erf versmallen, ze kunnen het niet meer onderhouden.

mangkokopi, omvrouwen, dichtvrouwen, *ndakolopi talinga bewela maila, boi nalonge oni ntawo, da nalonge*, men vouwt de ooren v. d. wilde buffel toe, opdat hij het geluid der menschen niet zal hooren en ze stooten, *uriti ntjongkunya makolopi*, hij heeft de randen v. d. hoed naar elkaar toe gebogen; *mangkokolopi*, zich inkrimpen, zich in elkaar drukken, bv. v. koude, of doordat de randen v. iets zich naar elkaar buigen; *mangkokolopinaka, -saka*,

versmallen, vernauwen, verkleinen, *nakolopinaka, boi merongke*, hij heeft het versmald, verkleind, opdat het niet veel plaats zou beslaan; *menggolopisaka*, zich klein maken, zijn lichaam zoo weinig mogelijk plaats doen beslaan.

mangkokolopi (met pref. *kolo-* of met infix *-ol-* v. d. gereduplicateerden stam), versmallen, verengen, *ndakolokopi uriri bingka, boi tesebaw bangauinja*, de randen v. h. mandje worden bij elkaar genomen, opdat de inhoud niet verspreid rake.

2. **kopi** (uit het Mal.), koffie, koffieboom, koffie-aanplant.

kopo (vgl. 1. *kupa*); *mongkopo*², fladderen, met de vleugels kleppen, van vogels die opvliegen, neerstrijken of tusschen de boomtakken fladderen, *mongkopo*² *tonji mekani ri kadjoe*, de vogels zoeken al fladderend hun voedsel op de boomen; *kangkopo*², aldoor fladderend; *ngkopo, uengkopo, sangkopo pojoko ntontji*, roef! vlogen eensklaps de vogels op.

kopoa, opgepropt vol, met spijs of drank, v. e. mensch of dier die zich hebben te buiten gegaan aan eten of drinken.

kopoe (vgl. 1. *kopi* [en Mor. *kopoe*]); *mangkopoe*, een feest vieren op verkorte wijze, bv. een klein doodenfeest, tot herstel van zieken, waarbij alle plechtigheden zooveel mogelijk worden te zamen genomen, zoodat een feest v. 3 dagen in 1 dag wordt afgemaakt; zulk een feest heet dan ook *kopoe*.

enoe sangkopoe, kralensnoer dat uit eenige strengen bestaat, die echter telkens afgewisseld worden met een groote kraal waar alle snoeren doorheen loopen, *urajaa ri tulumja ndakopoe, enoe buse mangkopoeni*, de snoeren aan het einde worden bijeen genomen, een groote kraal neemt ze bijeen.

1. **kora**: *ole kora*, zie *ole*; *mekora, mokora, mekora*, stijf, droog of vast worden, *mokora, mekora, mekora dange ri solea*, het sago-meel is vast, stijf, goed samenhangend in de pan, *mokekora oerloe, kada, tepoelaka ri liu*, het speeksel, het snot vormt harde, droge plekken, gesmeerd op 't gezicht; *kita se'i be da mekora, anungyodi merendusi*, we zullen

niet rustig bijeen blijven, de kinderen zijn hinderlijk; *motakora kada*, *motapoe ri pidi*, het snot is droog geworden, het vormt korsten op de wangen.

taoe nasoko mpakora, *kantida² ri jae²oe mpa'a*, iemd. die is aangegrepen door stijfheid in de gewrichten, die pijnlijk aandoet in de schaamstreek.

tongkora, stijf, bv. door lang zitten of door ongemakkelijke houding, *tongkora bengn*, *masaemo potoendakoe*, de billen zijn stijf, ik heb al lang gezeten.

2. *kora* (vgl. 1. *gora*, [2. *kara*, enz.] en *Nap. kora*, O. Jav. *kérak*); *PmB. mongkora*, roepen, spreken, zich laten hooren; *mampangkoruka*, roepen tot, spreken tot. *juenoe are² napangkoruka*, *are² madjoela*, hij spreekt niet tot anderen, hij is niet spraakzaam, *uljo²oe pongkongkoraka*, ga ze eens toespreken.

mokomora, schreeuwen, roepen, *mukoe koemora kongka*, *madoro*, *da oedja*, de kienkief roept luid, er komt regen.

pr. t. *mourale ngkora randoja*, heengaande

met een vroolijk hart,

majano gio-gioni, weggaande in blijde stemming. (Tor. III, 686, 230, 231)

kora'a (uit het Mand. *kora'an*), de Koran.

kora-kora (uit het Boeg.), een groot vaartuig, bij de Tor. niet bekend.

kore, de met zout verzadigde asch, korstig v. vorm, die de zoutzieders verkrijgen, door hun vuur met zeewater te besproeien: deze asch wordt dan nog verder met zeewater uitgelooft.

mokore, hard worden, zich tot een korst vormen, opdrogen en korstig worden, *hoeri ri tambornja mokore*, *rengkemo peralinja*, *kamontjonja tasi toro*, het zout in het schep-emmertje wordt hard, het wordt een korst, want het is eigenlijk gestold zeewater, *wa mokore ri tanta²i ntjompa*, *kebolobosimo*, de rijst kleeft tot een korst aan elkaar op den bodem v. d. mand, de insecten zitten er in, *mokore ueloe ri uerokokoe*, het speeksel is droog geworden in mijn keel, *mokoromo alinta*, *simbalenta ri icitikoe*, de bloedzuigers

vormen een korst, ze zitten in elkaar gedraaid op mijn been; *mampapokore*, doen stijf worden, een korst laten vormen, *boere pai napokore maka ndatoenggai mampapokore*, dat het zout een korst vormt, is omdat men het met opzet een korst heeft laten vormen.

motakore, een korst vormen, tot korstvorming komen.

potamontjoe, *potakara*, vorm u, word hard, *da nakaronga manana*, opdat (het zout) spoedig gezoden zij.

potamontjoe, *potakore*, vorm u, word tot een korst, *da nakaronga mepone*, opdat (het zout) spoedig opkome.

kangkore², aldoor maar staande, voortdurend opstaande of staan blijvend.

mekakore (P. ook *mekokore*; Koel. *mokangkore*, Pipik. *mokore*), staan, recht op staan, *mekakoremo paoe*, *bar'eno manawoe*, de afspraak staat op pooten, valt niet meer neder, *ritinja sambali napekakoreka*, hij staat op zijn éne been, *mampekakoreka ea ntoe²inja*, opstaan voor de eer zijner jongere zuster, ter verdediging harer eer in de bres springen: *sampekakore kandateka mbaja*, de heining is eene menschenlengte hoog, *sampeko*, *sampekakore*, met dat hij opstond, stond hij overeind; *mampapekakore*, doen overeind staan, gelasten op te staan; *ngkore meoko*, wip! stond hij op; *pui ringkore sa anyga*, en daar stond ineens het spook overeind.

mekangkoresi, er zoo maar bij staan, *wa'a joenoe mubenda*, *dja sia mekangkoresi*, alle anderen zitten, alleen hij staat er maar bij; *kangkoresa*, het gedeelte v. e. stam dat recht oprijst, zonder takken te vormen, bv. v. e. sagopalm, die eerst horizontaal loopt en dan in de hoogte schiet, *tinatulo anoe maratemo kangkoresanja*, oude sagopalmen hebben een hoogen opgaanden stam; *mangkakoresaku*, voor iemd. of iets overeind komen, in de bres springen, het woord voor hem doen, *re'e anoe mesuru'oe*, *pui napangkakoresaku*, iemd. heeft zich tot hem om hulp gewend en daarom is hij voor hem in de bres gesprongen.

koemore en *mokoemore*, stand houden, v. e. dier dat ophoudt met vluchten en zich gaat verdedigen, *naouemo noe baola molontjo*, *koemoremo*, de buffel houdt op met vluchten en houdt stand, *taoe ndadoedoeki*, *masae koemoremo da meua*, iemd. wordt vervolgd, na eenigen tijd houdt hij stil om zich te weer te stellen, *mokoemore uawoe*, *napakakoemore noe asoe*, *nepa asoe mampokoemoreka*, het wilde zwijn houdt stand, de honden hebben het tot stilstaan gebracht, en dan houden de honden er ook voor stand, *nalimboe noe asoe lagica*, *napokoemoresi*, de honden omsingelen het hert, zij houden stand er om heen, *taoe mampetangani banoea*, *napokoemoresi*, *ane mepone taoe*, *da nasajoe*, iemd. die den toegang tot zijn huis afsnijdt, die houdt daarvoor de wacht, als er iemd. de trap opkomt, dan hakt hij op hem in.

Amp. *mongkore*, *mangkore*, staan.

Tog. *mokokore djaja*, de weg gaat steil opwaarts.

korea (vgl. *kore*), pr. t.; *da mangkoreamo oja*, die moet in haar eentje staan.

kore'e, zie 1. *re'e*.

koreke, zie 1. *reke*.

kori [vgl. *kare*, *karisa*] of *kori manoe*, pithyriasis versicolor, eene huidziekte die zich openbaart door grijze vlekken op de huid, vooral op die der handen en voeten, ze geeft jeuk, ook zijn er wel eens puistjes bij; komt voor bij menschen die veel in de zon hebben gestaan; *kekori*, met deze ziekte behept.

korindoe, een vliesvleugelig insect, met dun middel en zwaar achterlijf.

koriowala, ook *nggoerio* of *singgoerio*, de vogel *Oriolus galbula*, srt. wieweala.

koro (vgl. 2. *karo*, 1. *kodjo*, [kulo, enz.] en *Pal. Laj. karo*), lijf, lichaam, zelf, *korokoe*, mijn lichaam, ik zelf, *koronja*, zijn lichaam, hij zelf, zij zelf, het dier, het ding zelf, in natura, *apo baola ndaperapi*, *raebu koronja*, *ra-dura malskambu*, hij heeft 4 buffels gevraagd, 2 in natura, 2 te vervangen door andere dingen, *koro utasi*, de volle zee, *wata ngkoro*, het lichaam, het lijf in onderscheiding v. d. persoon, *koro oet*, rivier, eig. de hoofdstroom.

tegenover de takken, ook *koronja*, bv. *mandoe ri koronja*, baden in de rivier, *oet ngkoronja*, rivierwater, *sangadi koro²ta lo'oe nepa da naaja*, alleen als wij in eigen persoon gaan, zal hij ons gelooven; *makoro*, w. t. v. *manoto*, vaststaan, zeker zijn, *makoromo*, 't staat al vast; *mbokoronja*, naar de rivier smaken of ruiken, *baola setoe mbokoronja*, dat buffelvleesch smaakt alsof het dier nog leefde.

sangkoro, het geheele lichaam, *sombangi sangkoro boegisi*, de schubziekte bedekt het geheele lichaam; *soemangkoru*, *soemangkoronja*, met zijn geheele lichaam.

mampakoro, *mampakoroka*, behandelen, in orde brengen, met iets doen wat er mede gedaan moet worden, *mampakoroka raja banoea*, het huis v. binnen in orde brengen, *siko da mampakoroka bakoeta*, gij brengt den teerkost voor ons in orde, *pakoroka renjkomoe*, breng je goederen in orde, *ane madja'amo*, *i sema da mangawali-mpakoroka*, als 't kapot is, wie herstelt het dan weer?

tepakoro, inderdaad, echt, wat waarlijk zoo kan genoemd worden (vgl. *makoro*), *anoe tepakoro toempoenia*, die inderdaad de eigenaar is, *anoe tepakoro papata*, onze werkelijke vader, *amo tepakoro taoe*, *kapapi-toenja kadi'a*, zes waren werkelijk menschen, de zevende was een aap, *banja nggaroe maila*, *tepakoro langgoe*, geen wilde kat, maar een echte marter, *woejara ntepakoro*, zuiver goud, *taoe ntepakoro*, een volbloed vrije, *banja bone ntepakoro*, *banja tana ntepakoro*, niet louter zand, niet enkel klei. Als uitroep is *tepakoro*! inderdaad! dat is me ook iets! 't is schande!

koroe (vgl. *keroe*, *horoe*, *koee*, [1. *kueroe*, enz.]), niet welig of voordeelig opgroeiend, schraal, rimpelig, *taoe be ronga bangke*, *katedo be madago kabangkenja*, *koroe katoeroenja*, iemd. die niet spoedig groot wordt, een pompoen die niet voorspoedig groot wordt, die zijn onvoordeelig groeiend, *koroe katoer-woe nykajokoe ri Rano*, aan het Meer groeien de kokospalmen niet welig; *tambata koroe²*, *tanggore²* of *nggore²*, soort paddenstoel, met gekruld oor: indien eene zwangere

vrouw of haar man ze eet, komt het kind met krulooren ter wereld; ook de borsten van oude vrouwen worden, in scherte, wel zoo genoemd, *tanggoroe² koe koewaika ma-koempoekoe*, da *naposi*, *nakaronga maoeice*, ik heb mijn kleinkind mijn verleppe borst gegeven om er aan te zuigen, opdat het spoedig moge gespeend zijn.

makoroe, schraal v. lichaam, achterlijk in groei.

mangkoroesi, *mangkoroengi*, afschrapen, afschaven, afwrijven, *pelanja nakoroesi ngkadjo*, zijne huid is door een stuk hout afgeschraafd, *koroe witinja*, *nakoroengi ndjo'a*, zijne beenen zijn schraal, de ziekte heeft ze doen afnemen; *mengkoroe*, zich krullen, zich rimpelen, krimpen, huiveren, *taoe dangga mengkoroe apodjoenja*, als iemand bang is, krimpt zijn galblaas; *tekoroe*, *tekoroe² baka urela*, de wond is gekrompen, kleiner geworden; *kakoroe²*, schrapende, schavende, *kakoroe² asoe mangkoni tabo ngkajoeke*, al schrapende eet een hond een kokosdop uit.

mabmgkoroesi, *maboengkoroesi*, afschrapen, afwrijven, *nabongkoroesi lana*, hij wreef de olie er af, *tebongkoroesi witinja lai watoe*, zijne voeten zijn tegen de steenen geschaafd.

menggoroe², krimpen, zich samentrekken, ineenschrompelen; *kanggoroe²*, al krimpde, ineenschrompelende.

koroe²; *mokoroedoe*, *mokokoroedoe*, schreien. **koroe²**, zie 1. *roe²*.

koroe²mboe, de harde schaal, waardoor de vruchtpitten v. mangga-soorten en pangiboomen omgeven zijn, *antja bepa mokoroemboe uoekoena*, een mangga-vrucht welker pit nog geen harde schaal heeft.

koroesoe, zie *koeroesoe*.

koroe²woe [Mor. *korowoe*], vloerlat, *woto mpoja*, *konaoe*, *tabaro*, *masea*, *mamonyo*, *kubera paka ndapokoroewoe*, de stam v. *poja*, suikerpalm, sagopalm, *masea*, tamme en wilde pinang, allemaal worden ze voor vloerlatten gebruikt. Tor. II, 151.

koroke, n. v. e. kleinen vogel, in 2 strn.: *koroke mbiro*, met blinkend, donker grijs met zwart gemengd vederkleed, op de borst

iets lichter, maakt een snerpand geluid, en *koroke mbana*, wit aan 't boven-eind v. d. staart.

korokisa, Todj., hetz. kruid als *B. tagorogisa*.

koroko (vgl. [2.] *karoka*), Amp., *toempoe ngkoroko*, snotklonter, bullebak.

koro-koro (vgl. *goro*, [kere, 2. kara, enz.]), dez. vogel als *kere²*; beide namen geven zijn geluid weer.

kangoro-nguro potoe manginja, hij schreit lang en dreinend.

korombo, Amp., *korombo mpale*, onderarm.

koromoe, zie *komoe*.

korondi (vgl. *karatoe*), pr. t., lange, smalle trom in den dorpetempel, *ri kamborjoli ngkorondi*, bij het roffelen der trommen.

korondisi, zie *rondisi*.

korongkangi (vgl. *kangkangi*, [goroangji]); *mekorongkangi*, hard en droog, v. hout of bladeren, stug, ruig, v. haar, *kada noe ananggodi mekorongkangi ri pidinja*, het snot v. h. kind klontert op zijne wangen, *mekorongkangi inodo anoe nepu nulaola*, foeja die pas met *ula-sap* is bestreken, is stug, *mekorongkangi dori ri tabo*, *be ronga ndaroesi*, de sago-pap is aangedroogd aan den bak, deze is niet spoedig omgewasschen, *be lo'oe ratoebo*, *mekorongkangi*, het geeft niet mee als er op gedrukt wordt, het is hard, *mekorongkangi tane mate*, het lijk is stijf, *mekorongkangi ualaoe nakomisi noe ajapa*, het katoen heeft het garen v. d. *ualaoe*-liaan (waarmee het genaaid was) verteerd, het is verschrompeld, *kudjoe mekorongkangi kasero² radonde*, verdroogd hout kraakt als men er op trapt, *mekorongkangi pela ngkurama*, *masea gaga pomekoe mandior*, de huid der vingers is rimpelig, ik heb te lang in 't water gezeten bij het baden.

koroe²ele, zie *ele*.

kosa (Minab. t. *kisa*, Sang. *kesa*, Mal. *kesat* „ruig“), klimbaars. *Anabas scandens*, Weber 206; w. t. v. *maroei* „stekelige“.

kosaoe, de *fueja*-zak die door de *koeruetani* wordt omgeven.

kosea, P. = *kasea*; ook v. zwelling der kuit, als men hard is getroffen bij het kuitschop-

pen, *kekosea timpoe*, *kono ndawinti*, de kuit die geraakt is bij het kuitschoppen vertoont builen en zwellingen; *mekosea*, zwelling vertoonen, opzwellen, ook gezegd v. kinderen, die lang achtereen huilen, wier gehuil dus opzwellt of oploopt.

kosi (Bim. *kosi*, art. tor), jonge kikvorsch, *eua adje ngkosi ndakita wa' a ampa*, als kaken v. jonge kikkers ziet men al die aangepunte bamboes opsteken (de vergelijking is [met] kaken v. jonge kikkers met de tanden die te zien komen). Volg. and. is *kosi* een klein insect, *eua ogoe ngkosi*, zoo klein als een *kosi* (misch. oorspr. id. m. Boeg. *kési*, zand, dus „als een zandkorrel“).

kosika (uit het Mak. *kotjikang*), zak in een broek of een baadje; *mamparingkosika*, in den zak steken.

kosi-kosi (uit *sikosi*, het Boeg. *sikotji*, waarv. men de begin-lettergreep si als afkorting v. *kosi* heeft beschouwd), sloep, boot v. Europ. model.

kosoe (vgl. *gosoe*, *ko'oe*), de steeltjes waarmede de maispitten aan de kolf vastzitten, *kosoe ndjole*, steeltje v. e. maispit.

kosoe², *tekosoe*, *tepakosoe*, *tekosoebaka*, gebukt onder een last, gebogen door ouderdom of zwakte, *kosoe²mo pelindjanja*, *longko²mo langkeda*, *ka'ai ngkatepakosoenjano*, hij loopt gebogen, zijne kniegewrichten zijn los, doordat hij zoozeer gebogen is.

nakosoe² ngkabosenja puae, *to pelingwani*, het hoofd heeft de bespreking krom gebogen, hij is iemd. die je in de war tracht te maken.

mancingkosoe, zich in bochten wringen, zich draaien en wenden, *mancingkosoe guranygo*, *da muangyapi tane*, de krokodil wringt zich in bochten om de menschen te grijpen, *kadjoe mancingkosoe*, een boom die met krommingen groeit, *ppone ri baroebi siompouingkosoenja*, klim in den kokospalm, die in 9 bochten groeit.

pr. t. *ri ngkosoe*, achteraan, aan de rugzijde, *ndasoli ri ngkosoe*, laat men achterom kijken, *Weopoe da ri ngkosoenja*, de Weopoe's moeten achteraan zitten; *dinggosoe*, *dingkosoe*, achteraan, aan de rugzijde, *ri dingko-*

soenja, achteraan, *koeale da dingkosoenja* (Tor. III, 695, 152), ik zet ze achteraan.

a) *natalie ntase toendo*, de doode heeft ze achtergelaten,

b) *nadinggosoe ntase lajoe*, de gestorvene heeft ze den rug toegekeerd.

kota (uit het Boeg.), wal v. aarde en steenen, ter versterking v. e. dorp, dijk v. e. bevoeid rijstveld, *kota watoe*, steenen wal, *lida sa' ojo ngkota*, één vak v. e. bevoeid rijstveld.

1. **kote**, soms, altemet, een vraagwoord dat syn. is met 3. *ara* of *bara*, bv. *kote noendjaa noepkenika setoe*, *pai nopeewa*, wat hebt ge wel om u aan vast te houden, dat ge tegenstand biedt? *kote da noekoto deari ri tana ntase*, *djamo siko dantimba mpenawa²*, kunt gij het soms uithouden in een vreemd land, dat moet slechts gij voor u zelf uitmaken, *kote da malai*, *kote da noekoto ntano²*? gaat ge soms weg, zijt ge daartoe altemet in staat? *kote noendjaa mantoa pai naku'excainje'e perralinja*? wat heeft hem beïnvloed, dat hij aldus is geworden? *kote noepkoedjaka²*? wat wilt ge er mede doen? *kote ri'emo koeporapi²*? heb ik soms iets gevraagd?

pr. t. *kote ntanoenja*, *ntapa* (Tor. III, 672, 109), wat zijt ge voor lieden?

2. **kote**, Amp., een lijn die gespannen wordt: aan weerszijden v. e. pad door een rijstveld, om te beletten dat de planten worden vertreden. **koti** (vgl. *keti*); *manjkoti*, stukjes v. iets afbreken, door ze eerst om te buigen en ze daarna af te breken; *mekuti*, w. t. v. *momota*, oogsten.

PmB. *mokoloti* (Sig. *kalet*), met de nagels knijpen; *mangkoloti*, met de nagels afknijpen, tusschen de vingers knijpen, *kadjoe nakoloti noe anyga*, *maroedor iranja*, de geesten hebben met de nagels in den boom geknepen en nu vallen de bladeren er af.

kotika (uit het Boeg.), wicheltabel, alleen bij de strandbewoners bekend; *kotika lima*, wichelmethodes met 5 maispitten, die men van de Boegineezen heeft geleerd. Tor. I, 420.

1. **koto** (Tontmb. *keter*); *mangkoto*, iets kunnen, tot iets in staat zijn, *bari'emo knekoto*, ik kan het niet, *bari'emo nakoto ntase kourawenja*,